

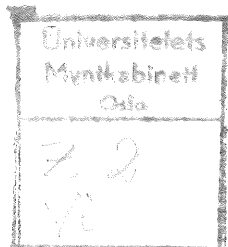
VIKING

Tidsskrift for
norrøn arkeologi

Bind XIII

OSLO 1949

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:

A. W. BRØGGER — T. DANNEVIG HAUGE

I hovedkommisjon: JOHAN GRUNDT TANUM, OSLO

Klisjeene fra A/S "Cliché", Oslo — Trykt i A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo

INNHOOLD

	Side
H. Norling-Christensen: Germansk Jernalders Begyndelse i Norden	1
Anders Hagen: Sørumsverdet	17
* T. Dannevig Hauge: To pengedepoter fra Oldtiden	25
Per Gjørder: Lundevalportalen	31
Charlotte Blindheim: Et unikt vendelstilsarbeide fra Romsdal	55
Odd Nordland: Ormegarden	77
Norsk Arkeologisk Selskap. Styrets årsberetning	127

Plansje I—XIII

H. Norling-Christensen

GERMANSK JÆRNALDERS BEGYNDELSE I NORDEN

Pl. I—V

Nordisk Kultur har altid nydt godt af Forbindelserne med Udlandet, ja saa meget har disse Forbindelser at sige, og har de haft at sige, at man vist maa indrømme, at ingen højere Kulturudfoldelse er eller har været tænkelige uden netop som Resultat af saadanne Forbindelser.

Den forhistoriske Arkæologi kan praktisk taget kun bedømme den materielle Kulturs Spektrum, stort mere falder ikke indenfor dens Synsfelt, — hvad Menneskene har tænkt og troet i disse fjærne Tider vil for altid være utilgængelig for os. Selvom vi jo nok i Ny og Næ mener at kunne ane et og andet f. Ex. om det religiøse Liv, er det dog kun blege, maaske uvirkelige Skygger vi ser.

I godt 400 Aar stod Norden i nøje Forbindelse med Romerriget, først og fremmest ved sin Handel, men utvivlsomt ogsaa mere direkte ved, at unge Krigere her oppe fra, for kortere eller længere Tid, tjente i den romerske Hær.

Dette Møde og denne vedvarende Forbindelse med romersk Kultur maa ha virket stærkt, ja overvældende paa Nordboerne, og det er ejendommeligt, men sikkert karakteristisk nok, at til Trods for at vort Land oversvømmedes med romerske Varer, saa paavirkedes dog vort hjemlige Haandværk og vor hjemlige Kunstudøvelse indtil Midten af 4' Aarh. kun i ringe Grad heraf. Aarsagen hertil er formentlig, at det fremmede virkede for overvældende, for fremmed, for uopnaaeligt, og saa det, at der i det daglige Liv, som det maatte leves af de fleste, ikke var Behov for den Differentiering, som maatte føles ganske uundværlig for de i Forhold til Nordboerne særdeles forvænte Romere.

Disse Aarhundreder, hvor vi modtog stærke, baade direkte og indirekte, Indtryk af romersk Kunsten, uden at være i Stand til at absorbere synderligt, kalder vi, maaske noget paradoxalt, men dog med fuld Ret, Romersk Jernalder. Perioden begynder o. Kr. F. og slutter i Løbet af Aarene 350—400.

Herefter sætter den nordiske Kulturperiode ind, vi i Danmark kalder Germansk Jernalder, et Navn, der forsaavidt ogsaa er paradoxalt, som denne Kulturs Begyndelse er præget af, at Nordboerne nu er saa kulturelt modne, at de kunde modtage Impulser fra bl. a. romersk dekorativ Kunst, men alligevel rammende, fordi Nordboerne ikke blot modtog Impulserne, men ogsaa selvstændigt behandlede og udformede disse til en særegen kunstnerisk Stil.

I tidlig Germansk Jernalder kan udskilles to Stilfaser, der efter svenske Fund benævnes Sösdalatrinet og Sjöruptrinet, og som er blevet indgaaende behandlet af Forssander.¹

Sösdalatrinet Ornamentik er geometrisk og frembragt ved let Indstempling eller ved fladt Karvsnit. Langs den prydede Genstands Rand eller ved Afslutningen kan være anbragt let stilerede Dyremotiver. Stilens Linieføring er let og blød og dens Helhedsvirkning enkel og elegant.

Sjöruptrinet Ornamentik er ligeledes geometrisk, men rummer dog ogsaa andre Elementer. Den er frembragt i en kraftig Karvsnitteknik og ynder Ranke- og Spiralornamentik og i det hele taget kurvede Linier. Ogsaa her kan langs Genstandens Rand eller ved dens Afslutning træffes Dyremotiver, og da mere stilerede og af ganske andet Præg, end Tilfældet var i Sösdalatrinet. Endelig møder os som Del af den fladedækkende Ornamentik, karakteristiske Dyretegninger, der vel er stilerede, men dog i Hovedtrækkene naturtro, uden at nogen zoologisk Bestemmelse dog er mulig, det er germansk Jernalders Stil I.

Disse tidlige Germansk Jernalders Stilarters Afhængighed af provinzialromersk Kunststudøvelse pointeres stærkt af Forssander, idet han dog anser Sjöruptrinet Rankeornamentik som naaet til os, nok fra provinzialromersk Kunst, dog ikke direkte, men over den gotisk-

ungarske Version af denne. Sjöruptrinets Dyremotiver anser Forssander ikke at være af provinzialromersk Herkomst, men at skyldes sydøstlige fra Sortehavslandene udgaaende Impulser.

Spørgsmaalet om Oprindelsen af Germansk Jernalders Dyreornamentik er dog stadig uløst til Trods for at mange Forskere har viet Problemet deres Kræfter. Adskillige som Brøndsted, von Jenny og Volbach² er naaet til den Anskuelse, at Germansk Jernalders Dyrestil bygger paa Elementer fra saavel romersk som asiatisk Kunst, men at Problemet stadig er uløst erkendes af alle.

Da nye Fund af Værdi for Problemstillingen ikke er fremkommet, og da jeg ikke er i Besiddelse af Ræsonnementer, der kan sætte Tingene paa bedre Pladser end allerede forsøgt, maa jeg afstaa fra at give noget Bidrag til Løsningen af disse interessante Spørgsmaal.

Derimod vil jeg beskæftige mig med Spørgsmaalet om tidlig Germansk Jernalders Datering og først kort gennemgaa Grundlaget for Sösdalatrinetets Datering. Dette Grundlag er allerede i Hovedsagen fremlagt af Forssander, kun maa jeg i denne Forbindelse tage Afstand fra hans Henvisning til Fundene med senromersk Karvsnitornamentik, idet disse alle er senere end Sösdalatrinet og samtidige med Sjöruptrinet, hvad senere skal vises. Heraf følger at Sösdalatrinetets Dyrehoveder ikke kan være afledt af Karvsnitbronzernes Dyreornamentik, som Forssander antager,³ men kan tænkes at være afledt af den provinzialromerske Dyreornamentik, der hører hjemme i Tiden lige forud herfor; men det er en Sag der ikke skal drøftes her.

De daterbare Fund, der kan siges at rumme Stilelementer sikkert beslægtet med Sösdalatrinet er ikke mange, i al Fald er der ikke mange publiceret. Forssander nævner to fra udennordiske Fund, det berømte fra Untersiebenbrunn⁴ og et fra Vestrusland,⁵ endvidere nævner han det danske Fund fra Kvarmløse.⁶ Hertil kommer saa yderligere to udennordiske Fund publiceret efter Forssanders Afhandling, nemlig et fra Mayen Grav 6⁷ (ca. 60 Km syd for Bonn) og et fra Weinsheim⁸ nær Kreuznach (ca. 40 Km SV for Mainz).

Untersiebenbrunn følger sig naturligt til en Række Fund, der med god Grund antages at være kommet i Jorden som direkte Følge af Hunnernes Indfald i disse Egne o. Aar 375, — i Fundet fra Vestrusland indgaar Mønt fra Constantius II (337—361), — i Grav 6 fra Mayen foreligger Mønt fra Gratian (367—383) og Weinsheimgraven rummer et karakteristisk senromersk Glaskar af en Type, der i eet Tilfælde er fundet sammen med en Mønt fra Konstantin II (337—340), i et andet Tilfælde med en Kejser Valens Mønt (364—378).

Som man ser er Dateringsgrundlaget for disse forskellige Fund meget ensartet og paa Grundlag heraf skulde det være forsvarligt at datere Sösdalatrinet til i Hovedsagen indenfor anden Halvdel af 4' Aarh., dette stemmer godt med at yngre romersk Jærnalder kan antages at slutte i Løbet af anden Halvdel af 4' Aarh., en Datering man vel kunde ønske at give en fastere Begrundelse end det er mulig i Dag, men som dog antydes af det vigtige og meget sene Fund fra Nyrup (Pl. I) i Holbæk Amt, der blandt sit rige og afvexlende Udstyr ogsaa tæller en Guldmønt fra Constans (337—350).⁹

Vi skal herefter gaa over til at se paa Grundlaget for Sjøruptrinet Datering og maa da vende os til de Fund, der rummer Genstande med senromersk Karvsnitornamentik. Af Mulighederne for at datere disse afhænger Mulighederne for Opnaaelsen af en begrundet Kronologi for Sjøruptrinet. Naar Forssander naar til en Datering af den senromerske Karvsnitornamentik, til sidste Halvdel af 4' Aarh. støtter han sig paa et Gravfund fra Enns-Lauriacum i Nedreøstrig og paa en almindelig Betragtning af Fundenes Stilpræg og Fordeling.¹⁰

Der er imidlertid andre daterbare samlede og veloplyste eller dog relativt godt oplyste Fund end det fra Enns-Lauriacum, som Forssander ikke nævner og hertil kommer et nyt Fund, der ikke var kendt da Forssander skrev sin Afhandling. Ialt drejer det sig om følgende Fund: Graven fra Enns-Lauriacum,¹¹ en Grav fra Kreuznach,¹² en Grav fra Michelob¹³ i Sudeterland samt to betydelige Skattefund: et fra Coleraine¹⁴ i Irland og et fra Traprain¹⁵ i Skotland.

I Graven fra Enns-Lauriacum er der en Julianus Apostata Mønt fra 361 og Kreuznachgraven rummer Glas fra o. Aar 400 og snarere fra Aarene efter end før, mens Michelobgraven har en Mønt fra Konstantin den III (407—411). Endelig har ogsaa Coleraineskatten Slutmønt fra Konstantin III, mens Traprainskattens Slutmønt er fra Honorius (395—423).

Ogsaa her er altsaa Dateringsgrundlaget, naar vi ser bort fra Enns-Lauriacumgraven meget ensartet og paa Grundlag heraf skulde det være forsvarligt at datere den senromerske Karvsnitornamentik til første Halvdel af 5' Aarh., ligesom man paa Forhaand vil være tilbøjelig til at overføre denne Datering ogsaa til Sjöruptrinets Begyndelse, idet Sjöruptrinets stilistiske Slægtskab med den senromerske Karvsnitornamentik er hævet over enhver Tvivl. Nu er det imidlertid saa heldigt, at et dansk mønt-dateret Fund bekræfter at Sjöruptrinets Begyndelse falder i første Halvdel af 5' Aarh., og dette Fund er Høstentorpfundet¹⁶ fra Ringsted Herred i Midtsjælland (Pl. II). Dette vigtige Fund, der kom for Dagen i 1933 er endnu ikke publiceret og vi skal derfor her ganske kort sige et Par Ord om det. Det blev fundet under Arbejdet med at grave en Drainingsgrøft og Finderne viste stor Forsigtighed og Omhyggelighed med at bjærge det, ligesom de sørgede for, at Nationalmuseet hurtigt blev underrettet. Museets Udsendinge afsøgte Omraadet grundigt og sigtede den opkastede Jord og fandt herved forskellige Sølvdele, der var undgaaet Findernes Opmærksomhed.

Høstentorpfundet er et typisk Skattefund og bestaar af itubrudte Dele dels af romerske Sølvskaale og Sølvfade nær beslægtet med dem i det irske Fund fra Coleraine og det skotske fra Traprain, og dels af tidlige nordiske Reliefspænder prydet med Karvsnitornamentik i tidlig Sjörupstil, endvidere er der Dele af Sværdskedes Mundblikbeslag samt Fragmenter af forskelligt andet, og saa sidst men ikke mindst nogle Sølvmønter, der er blevet publiceret af N. Breitenstein¹⁷ og blandt hvilke den yngste er fra Honorius der regerede fra 395—423.

Med den ovenfor givne Datering af tidlig Germansk Jernalder følger, at Sösdalatrinet er samtidig med den senromerske Kulturblostring i

et af Romerne, trods gentagne Stridigheder med Frankerne og andre germanske Stammer, absolut behersket Gallien, — og at Sjöruptrinet dels er samtidig med, hvad man kan kalde den slutromerske Kultur i Nordøstgallien og dels med den begyndende frankiske Kultur i disse Egne. Det kan være rimeligt i den Anledning at sige et Par Ord om Frankerne.¹⁸

Omkring Midten af 3' Aarh. hører vi for første Gang om Frankerne og deres Anfald paa romersk Omraade og siden møder vi deres Navn og krigerske Gerninger Gang paa Gang i den romerske Literatur. Som nogen alvorlig Trusel mod Romerriget blev de fra Begyndelsen ikke opfattet, og de romerske Hærførere slog dem Gang paa Gang, men blev Frankerne end slaaet militært, saa vandt de dog folkeligt, idet de uhindret kunde bosætte sig som i al Fald til at begynde med fredelige Kolonister paa romersk Omraade, og efter Aar 356 var deres Herredømme ved Nedrerhin saa grundfæstet, at Romerne ikke havde Magt til at ændre det Faktum, at Galliens Grænse mod Nord nu ikke mere laa hinsides Rhinen, men ved Rhinens sydlige Flodarm Waal. Og det blev ikke derved, Frankerne gik Skridt for Skridt længer sydpaa og satte sig fast i Brabant. Situationen blev nu truende for den Del af Romernes Skibsfart, der var afhængig af fri Ud- og Indfart paa Rhinen, og dermed for Galliens Kornforsyning fra Britannien. Romerne hærgede derfor kraftigt i Aarene 359 og 360 blandt Frankerne i Rhinlandet for at disse ikke skulde være i Tvil om, hvem der til syvende og sidst havde Magten. Paa denne haarde Militærpolitik hvilede Romernes Magt tilsyneladende stadig uanfægtet. Men saa skete at Forholdene i selve Italien ved Vestgoteren Alariks Indfald her blev saa alvorlige, at Romerne maatte trække Tropper til Hjælp fra Gallien, hvorfor de rhinske Tropper forlod Rhinegnene Aar 402, og hermed var Sluserne aabnet for Germanernes voldsomme Strøm ind over Gallien. Frankerne befæstede og udvidede deres Stillinger yderligere, og da Romerne atter under Hærføreren Aetius søgte at gøre sin Magt gældende i Nordøstgallien, maatte de anerkende Frankernes Erobringer, men kunde til Gengæld saa ogsaa kræve, at disse

skulde være tro mod Rom og stille Soldater. Urolighederne varede alligevel ved, men saa sent som Aar 446 var Roms Militærmagt under Aetius Ledelse dog stærk nok til at hævde Galliens gamle statsretslige Grænse mod Nord og mod Øst. Men denne Tilstand varede kun kort og Aar 455 laa Frankernes Grænse fast ved Floden Somme og betydende rhinske Byer som Köln og Trier var nu ogsaa uigenkaldelig i Frankernes Besiddelse. Mens alt dette paagik var Frankerne delt i forskellige indbyrdes rivaliserende Stammer, men i Slutningen af 5' Aarh. lykkedes det Klodevig, en frankisk Konge af Merovingernes Fyrstehus at samle Frankerne til eet Folk i eet Rige, Frankrig.

Med den omtalte historiske Udvikling i Erindring vil vi vende tilbage til vore Betragtninger over Nordens tidlige Germanske Jernalder og skal nu undersøge om vi fra denne Periode kender romerske og maaske frankiske Exportgenstande eller andet der direkte vidner om en Forbindelse mellem Norden og Rhinlandene i Lighed med, hvad vi kender fra de foregaaende Perioder: Ældre — og Yngre Romersk Jernalder.

Danmark har trods sin Fattigdom paa Fund fra disse Aarhundreder dog alligevel Mulighed for at kunne give sit Bidrag til Belysning af Periodens Problemer. Vigtigt er saaledes et Gravfund fra Lærkenfeld¹⁹ ved Horsens af hvis rige Udstyr (Pl. III) skal nævnes: et Glashorn af senromersk Fabrikat, formentlig udgaaet fra Rhinegnene, et prægtigt Bælte med forsøvede Hængeprydelser, en Benkam og et højhalset Lerkar. De to sidstnævnte Genstande er bestemmende for Fundets Placering indenfor den hjemlige relative Kronologi og denne blir da Germansk Jernalder, og det højhalsede Lerkar, der er af en Hovedtype velkendt fra norske Fund antyder at Lærkenfeldgraven falder indenfor Germansk Jernalders Sösdalatrén, altsaa tidligst i Perioden. Det norske Fund denne Bestemmelse særlig bygger paa, stammer fra Veien²⁰ (Pl. IV). Godkendes denne Datering, har man i Lærkenfeldfundet et Exempel paa, at man i den tidligste germanske Jernalder har benyttet et senromersk Industriprodukt fra Rhinegnene.

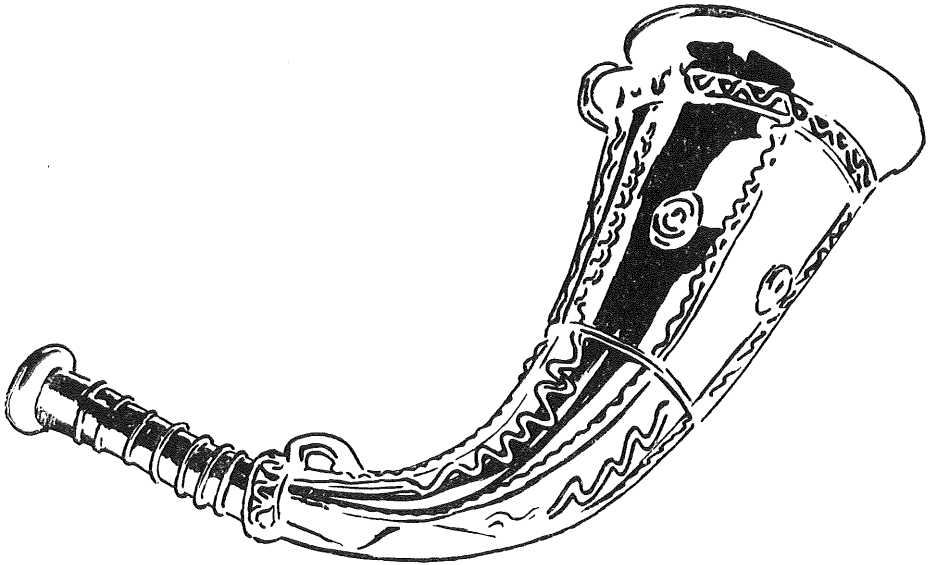

Fig. 1. Glasdrikkehorn fra Aachen, Tyskland.

Et andet vigtigt dansk Fund er Drikkehornet fra Juelstrup Mose²¹ i Himmerland. (Pl. V fig. 2). At dette Horn med sin lange med Tværringe prydede, tynde og næsten lige Bronzespids maa dateres til tidlig Germansk Jernalder fremgaar ligeledes af det nysnævnte norske Gravfund fra Veien, hvor en meget lignende Drikkehornsspids foreligger. Sammen med Juelstruphornet fandtes ingen romerske Importsager, men der findes fra Aachen²² i Tyskland (Textfigur 1) et Glashorn af senromersk Fabrikat, hvis Spids har en slaaende Lighed med Juelstruphornets, idet dette Glashorns Spids baade er lige og tynd og har en Traadbelægning, der virker ornamentalt ganske som de Tværringe, der pryder Juelstruphornets Spids. Vi kan altsaa konstatere, at en meget karakteristisk udformet Drikkehornsvariant var kendt baade af de i senromersk Tid virkende Glasfabrikanter ved Rhinen og af de Folk, der i Norden lavede Drikkehorn i tidligst Germansk Jernalder. Ogsaa i Sverige er denne særprægede Variant kendt, Exempel herpaa er det store

Horn fra Barva i Södermanland²³ og vistnok ogsaa Hornet fra Vara²⁴. Endelig bør vi ogsaa her gøre opmærksom paa at det ikke er enestaaende at en nordisk Drikkehornsform er blevet efterlignet af rhinske Glasmagere. Et andet tydeligt Exempel herpaa har vi i et Glashorn fra Varhaug²⁵

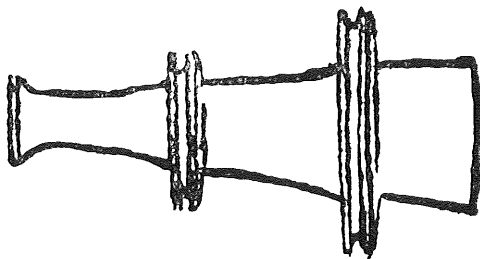

Fig. 2. Drikkehorns Endedop fra Solbjerg Mark, Jylland (se Note 26).

(Pl. V fig. 1) i Norge der med sin regelmæssige Tværdeling af hele Hornsiden bringer Guldhornene fra Gallehus i Erindring. For dem der hævder at Guldhornene har haft en Drejning som et naturligt Oxehorn vil det sikkert være kærkomment at høre, at Glashornet fra Varhaug faktisk har en Antydning af saadan en Drejning. Men vi vender tilbage til Betragtningerne omkring Juelstruphornet og skal nu vise at Drikkehornspidser af den Slags som her forekommer næppe var kendt før Germansk Jernalders Begyndelse idet vi kan følge Forstadierne lige fra Slutningen af ældre romersk Jernalder²⁶ og op til Tiden umiddelbart før Germansk Jernalder. Det viser sig da at Drikkehornsafslutningen i dette Tidsrum og for den Slags Drikkehorn er konisk ligesom den har større Diameter og som Følge heraf har været fæstet højere oppe paa Hornet, de karakteristiske Tværringe er til Stede i hele Tidsrummet. Vi vil nu gaa over til at se paa de enkelte Fund af Drikkehornsbeslag.

Fundet fra ældre romersk Jernalder er Del af et Gravfund fra Haurum Bjerregaard²⁷ i Jylland (Pl. V fig. 3 : a), det er meget fragmentarisk og Dimensionerne smaa; det næste Fund i Tid hidrører fra tidlig yngre romersk Jernalder og tilhører en Grav fra Sneseretorp²⁸ i Præstø Amt (Pl. V fig. 3 : b) og herefter følger Fundet fra Aasø,²⁹ ligeledes paa Sjælland (Pl. V fig. 3 : c), det maa dateres til sen yngre romersk Jernalder. Omtrent samtidig med det maa Hornet fra Nydam Mose³⁰ være. Senest i Rækken af Horn fra Tiden før Germansk Jernalder skulde det norske Fund fra Setrang³¹ antages at være (Pl. V fig. 3 : d), i al Fald er det givet, at det

ligger sent i yngre romersk Jernalder, og dette norske Fund er da ogsaa det, der klarest antyder at en videre Udvikling maa føre til de Spidses vi kender fra Veien (Pl. V fig. 3 : e) og Juelstrup (Pl. V fig. 2).

Et Horn, hvis Omtale trænger sig paa i denne Forbindelse er det tyske Wismarhorn (H. Schmidt i Präh. Zeitschr. VII), idet dets Lighed med f. Ex. Nydamshornet er slaaende, ligesom Spidsens Tværring meget ligner dem i Haurum Bjerregaard Fundet. Ægtheden af den indridsede Dekoration af Bronzealders Karakter er blevet betvivlet af Althin (Stud. z. d. br. Felszeichnungen von Skåne I Side 144 ff.) og ad anden Vej vilde denne Tvivl faa støtte, hvis det kunde bevises, at Hornet efter sin Type maa henføres til romersk Jernalder; at Muligheden herfor er til Stede kan næppe nægtes, men at ytre nogen endelig Mening herom vilde være uklogt før man har haft Leilighed til at studere selve Hornet og ikke blot Billeder heraf.

Herefter vil vi gaa over til at betragte de norske Fund fra tidlig Germansk Jernalder, der rummer importerede Glas, og det er af flere Grunde naturligt at begynde med den prægtigste af Gravene fra Snartemo, Grav V. Hvad der særlig interesserer os her er Glasset³² og den rige Ornamentik paa flere af Genstandene. Til Glasset har vi desværre ingen Paralleler udenfor Norden, men vi er af den Grund dog ikke afskaaret fra at have en begrundet Mening om Placeringen i Tid af denne Slags Glas. De er utvivlsomt sene Udløbere af de facetterede senromerske Glas, og den tykke Glasvæg, men særlig Glassets manglende Evne til at staa bringer tidlig frankiske Glas i Erindring, dog taler Facetterne for at vort Glas er tidligere end disse, og det skulde da antages, at det hører hjemme indenfor slutromersk Glasindustri og at det stammer fra Rhinegnene. Ornamentiken paa de forskellige Genstande i Fundet som Sværd, Spænder m. m. viser Rankemønster og en Række Dyrefigurer i Stil I, alt udført i Karvsnit. Disse Ornamentar berettiger os til at anse Genstandene for omtrent samtidige med Sjörupfundet. Vi kan altsaa, om end ikke med fuld Sikkerhed konstatere, saa dog med Rimelighed antage, at man paa et lidt fremrykket, men dog tidligt Trin af Germansk

Jærnalder, det vi tidligere har kaldt Sjöruptrinet, har benyttet et slutromersk Industriprodukt. Fra Gotland foreligger Rester af et lignende Glasbæger,³³ ogsaa det i et Fund fra tidlig Germansk Jærnalder, — dette er vigtigt, for det understreger, at denne særlige Slags Glasbægre var i Kurs i tidlig Germansk Jærnalder. Ogsaa Graven i Ottarshögen i Uppland rummede et Glas med store sammenstødende Facetter, dog af anden Type end de nysnævnte og mere lig de nedenfor omtalte. Graven kan efter sin Basiliscus Mønt ikke være ældre end Slutningen af 5' Aarh. (S. Lindqvist: Uppsalahögar och Ottarshögen Fig. 81 og Side 233 f.).

Tykvæggede Glas med Facetter, men af noget andet Udseende end dem vi lige har omtalt, og ogsaa indbyrdes forskellige, foreligger fra andre norske Grave af hvilke særlig to paakalder Interessen, fordi de begge kan dateres til tidlig Germansk Jærnalder paa Grund af andre i Gravene forekommende Sager.

Den ene Grav er fra Øvsthus³⁴ i Sunnhordland og rummer foruden andre Ting en tidlig korsformet Fibula samt et konisk, facetteret Glasbæger, der spidser til mod Bunden, et typisk Træk for romerske Glasbægre paa den Tid, der falder sammen med slutromersk Tid i Nordøstgallien, og et Træk som gaar igen hos frankiske Glas. Den anden Grav er fra Kvasseim og har efter Resterne at dømme et Glas meget lig det fra Øvsthus og hertil hører Sølvbeslag³⁵ med ornamentalt behandlede Dyrefigurer i Slægt med dem vi fandt i Snartemograven. Endelig er der Graven fra Søtvet, der rummer to Guldrakteater med Runeindskrift, et smukt Reliefspænde prydet med Rankeornamentik og ornamentalt udformede Dyrefigurer, alt i samme Stil, som vi mødte i Snartemograven, og saa et facetteret Glasbæger,³⁶ der vel er beslægtet med de to forrige, men alligevel af en Form, der ikke som disse viser frem mod frankiske Glas, men tilbage mod senromerske. Vi maa altsaa nøjes med foreløbig at betegne dette Glas som senromersk.

Men af ovenstaaende Redegørelse fremgaar i al Fald, at vi foruden Fundet med det slutromerske Glas fra Snartemo har to andre Fund fra omtrent samme Tid, ogsaa de med hver sit slutromerske Glas. Og der er

en ikke ringe Sandsynlighed for at ogsaa Søtvætfundet, naar nye Fund gør det muligt nærmere at datere Glasset, engang vil kunne afgive det samme Vidnesbyrd om, at man paa et lidt fremrykket, men dog tidligt Trin af Germansk Jernalder har benyttet slutromerske Industriprodukter.

Vi skal herefter gaa over til en Række Fund, ogsaa de fra Norge, med Glasbægre som er forsynet med en lille Fod og prydet med paa-smeltede Glastraade, der bl. a. er anbragt som lange smalle Buer. Lignende Glasbægre findes i udennordiske Fund bl. a. fra Belgien, Tyskland og Frankrig, og de Fund, der kan dateres her hører 5' Aarh. til.³⁷ Denne Slags Bægre gaar næppe længere frem i Tiden, idet de i Slutningen af 5' Aarh. afløses af en ganske vist meget lignende, men fodløs Bægertype,³⁸ der ogsaa fortsætter ind i 6' Aarh.

Oprindelsen til de traadbueprydede Fodbægre maa søges i yngre romersk Jernalders rhinske Glasindustri, og vi har et smukt Exempel herpaa i et Glas fra Rislev³⁹ i Præstø Amt, der er fundet i en tidlig yngre romersk Jernaldersgrav fra 3' Aarh. e. Kr. Glasset er tyndere og af et nettere Udseende end de tilsvarende Glas fra Germansk Jernalder, og Traadbuerne er fortløbende og slutter ikke af ud paa Foden, som Tilfældet er ved flere af de senere Glas.

Denne Types Exemplarer fra Germansk Jernalder er trods stor indbyrdes Lighed, dog ofte forskellige, og det er sandsynligt, at denne Forskel er betinget af Forskel i Tid, idet der synes at kunne spores en Udvikling fra Vaseform (Rislevglasset fra yngre romersk Jernalder har ogsaa Vaseform) mod Pokalform, og herfra er Skridtet saa ikke langt til det høje spidsbundede fodløse Kar, selv om dette næppe skal opfattes som en direkte Udvikling af det foregaaende, men blot staar som markant Udtryk for en Stiltendens og ligesom i sig rummer Summen af flere Komponenters Udvikling; spidsbundede Bægre var jo kendt alt paa et tidligere Tidspunkt.

Vi vil nu betragte de daterbare norske Fund med traadbueprydede Fodbægre og vender os først til et fra Roligheden,⁴⁰ Hedrum i Vestfold. Glasset her er det, der viser mest udpræget Vaseform, og det minder

ikke saa ganske lidt om Rislevglasset, hvorfor det ikke vil være urimeligt at antage, at det er af senromersk Fabrikat. Er dette rigtigt blir det af øget Interesse, at der i samme Grav findes en Sølvblikfibula,⁴¹ hvorefter Graven kan dateres til tidligste Germansk Jernalder, det Trin vi tidligere har kaldt Sösdalatrinet, og som netop har vist sig at rumme senromersk Import.

Noget mere avanceret er Glasbægret fra Hauge⁴² i Rogaland, der bl. a. er fundet sammen med et Sølvreliefspænde⁴³ rigt prydet med Rankeornamentik i Karvsnit, et Smykke der utvivlsomt maa anbringes tidligt indenfor Germansk Jernalders Sjøruptrin. Om Hauge-Glasset er romersk eller frankisk tør jeg ikke afgøre.

Helt i Pokalform og langt fjærnet fra Rislevbægrets Vaseform er Glasbægret fra Snartemo Grav II.⁴⁴ Dette Glas maa antages at være frankisk. I de ledsagende Genstandes Ornamentik spiller Karvsnit-ranken kun ringe Rolle, mens Dyrornamentiken, ligeledes i Karvsnit er fremherskende, et Træk der peger mod et senere Tidspunkt indenfor Sjøruptrinet end det lige omtalte Reliefspænde fra Hauge viste os.

Endelig har vi fra Langlo et frankisk Glasbæger,⁴⁵ der staar meget nær de spidsbundede høje frankiske Pokaler uden Fod, men dog selv har en lille Fodplade, den er fundet bl. a. sammen med et Reliefspænde⁴⁶ paa et Stiltrin, der staar meget nær ved det, vi har mødt i de to rigt udstyrede Snartemograve, og endvidere korsformede Spænder.⁴⁷

Taget under eet har disse fire Grave med Glasfodbægre, dels af romersk, dels af frankisk Arbejde, vist os, at en Række Glaskar af en Form som var i Brug bl. a. i Nordøstgallien i Tiden fra lidt før 400 til lidt før Aar 500 e. Kr. er fundet sammen med Sager af nordisk Oprindelse tilhørende tidlig Germansk Jernalders Sösdala- og Sjøruptrin. De omtalte Fund viser endvidere at de formodede ældste Glas er fundet sammen med de ældste hjemlige Sager, mens de formodede yngste Glas er fundet sammen med de yngste hjemlige Sager.

Endelig er der Grund til at nævne endnu en norsk Grav, den er fra Haugstad,⁴⁸ Riskekverven og rummer bl. a. en smuk Glasskaal⁴⁹ af slutromersk Arbejde af en Type og Udsmykning, hvortil i udenlandske

Fund⁵⁰ findes beslægtede Former fra o. Aar 400 e. Kr. Den norske Glas-skaal er prydet med et Guldblikbaand hvori findes indpressede Ornamenter, der nu staar meget utydeligt. Til Fundet hører endvidere bl. a. en Bronzekedel af Vestlandstype og en korsformet Fibula, begge Dele velkendte Former i norsk tidlig Germansk Jernalder. Haugstadsfundet afgir altsaa ogsaa Vidnesbyrd om Brugen af et slutromersk Industri-produkt i tidlig Germansk Jernalder.

Naar saa hertil kan føjes, at en Række svenske Fund fra tidlig Germansk Jernalder, nemlig et fra Västergötland⁵¹ og to fra Gotland,⁵² hver rummer et Glasbæger, der er forsynet med Fod og er prydet med paasmeltede Glastraade bl. a. i Form af lange smalle Buer, Glasbægre af ganske samme Type som det frankiske fra Snartemo og som de tilsvarende frankiske Glas fra 5' Aarh. i andre europæiske Fund, saa maa det vist indrømmes, at et ikke ubetydeligt nordisk Fundmateriale viser, at man her i Norden i tidlig Germansk Jernalder brugte senromerske, slutromerske og tidlig frankiske Glas. Endvidere har Gennemgangen af disse Fund givet en Antydning af, at de senromerske Glas var knyttet til Germansk Jernalders tidligste Del, mens de slutromerske og de tidlig frankiske Glas forekom i lidt senere, men alle dog til tidlig Germansk Jernalder hørende Fund, — og indenfor dette Afsnit syntes ogsaa Glassenes formodede Tidsfølge at svare til Tidsfølgen indenfor Sagerne af hjemligt Fabrikat.

Hovedresultatet af denne Undersøgelse maa derefter blive, at de indførte Glas i de Fund vi har omtalt, stort set er samtidige med disse Funds Genstande af hjemligt nordisk Arbejde. Heraf følger at den Aarstalsdatering, der er knyttet til Glassene ogsaa i det store og hele lader sig knytte til de Gravfund, hvori de forekommer.

Sammenligner vi nu med det Resultat Forssander kom til, et Resultat, der forøvrigt i Hovedsagen er i god Overensstemmelse med de Slutninger Forskere som Montelius, Shetelig og Brøgger⁵³ er naaet til, — da viser sig en smuk Overensstemmelse, idet ogsaa vi maa hævde, at den tidligste Germanske Jernalder, Sösdalatrinet, begynder i Slutningen af

4' Aarh., mens det næste Stadium af Perioden, Sjøruptrinnet, har sin Begyndelse og første Udvikling i 5' Aarh.

Godkender man den tidlige Datering, som her atter er forsøgt begrundet, betyder det, det kulturhistorisk vigtige, at Germansk Jernalders Særpræg var under Udvikling, mens en livskraftig romersk Kultur udfoldede sig i Gallien. Og da Nordens Forbindelse med dette Land efter alt at dømme var ret livlig paa denne Tid, kan Mulighederne være til Stede for en stærkere romersk Paavirkning af nordisk Kunst og Kultur, end man vil være tilbøjelig til at tro, hvis man hylder en senere Datering, hvad flere Forskere gør. Fra svensk Side⁵⁴ er fornylig gjort Forsøg paa at vise, at romersk Indflydelse paa Tidens Stil virkelig har været større, end man almindeligvis antager i Dag, men da hele dette Problem, som iøvrig mange andre Problemer indenfor Germansk Jernalder, det gælder fortsat ogsaa Dateringsproblemet, stadig opfattes meget forskelligt af de forskellige Forskere, og endnu trænger til at lutres i Diskussionens Ild, vil det føre for vidt i denne Forbindelse at gaa ind herpaa, hvorfor vi skal slutte her paa Tærsklen til nye Problemer.

NOTER

- ¹ J. E. Forssander: Provinzialrömisches und Germanisches (Meddelanden från Lunds Universitets historiska Museum 1937). Citeres i det følgende, Meddelanden.
² Se den fortræffelige Sammenstilling og kritiske Gennemgang af de stilhistoriske Problemer i Germansk Jernalder af Bjørn Hougen: Snartemofunnene (Norske Oldfunn VII, 1935) Side 34 ff. ³ Meddelanden Side 61 f. ⁴ Meddelanden Side 34 ff og Fig. 17. ⁵ Meddelanden Side 72 og Fig. 27 a—b. ⁶ Meddelanden Side 69.
⁷ Waldemar Haberey: Spätantike Gläser aus Gräbern von Mayen (Bonner Jahrbücher 147, 1942 Side 249 ff) Side 265 ff og Abb. 6. ⁸ Schumacher Festschrift, 1930, Side 288 Abb. 2. ⁹ Meddelanden Side 69. ¹⁰ Meddelanden Side 43—44.
¹¹ Meddelanden Side 43 og Note 2. ¹² Schumacher Festschrift Side 288 Abb. 3.
¹³ H. Preidel: Ein völkerwanderungszeitliches germanisches Frauengrab aus Michelob Kr. Saaz (Ipek 1939—40). ¹⁴ Antiquity 1937 Side 39 ff. ¹⁵ A. O. Curle: The Treasure of Traprain. A Scottish Hoard of Roman Silver Plate, Glasgow 1923. Se ogsaa F. Drexel: Der Silberschatz von Traprain (Germania IX Side 122 ff).
¹⁶ Nationalmuseets Danefæ Protokol 24—109/33. ¹⁷ „De romerske Møntfund fra den sjællandske Øgruppe“ (Nordisk numismatisk Aarsskrift 1946). ¹⁸ H. Pirenne: Geburt des Abendlandes 1939 (En nyere Udgave fra 1941 findes). — Rheinische

Vorzeit in Wort und Bild, Jahrgang 2, 1939 Hefte 1. ¹⁹ Nationalmuseets Prot. Nr. C 19662—72. ²⁰ Annaler for nordisk Oldkyndighed 1836—37 Side 142—150 og Tavle III. — H. Shetelig: The Cruciform Brooches of Norway, Side 121 f og Fig. 143—44. ²¹ Nationalmuseets Journalnr. 728/46. ²² Bonner Jahrbücher 122 Tillægget Side 75 Fig. 46. — Aus Aachens Vorzeit XX, 1907 Tf. I: V: 47. — Germania Romana Tf. 85:3. ²³ Månadsblad 1881 Side 147 ff. — Acta Archaeologica XVIII, 1947 Fig. 24—26 paa Siderne 42—44. ²⁴ Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift Bd. V: 4—5, 148 Side 89 ff. ²⁵ Stavanger Museum. ²⁶ De nævnte Drikkehornsafslutningers Ahner synes i Virkeligheden at gaa endnu længere tilbage, idet der i ældre romersk Jernalders ældre Del kendes en Type af Drikkehorns-Endebeslag, der er konisk uden Profiler og med Prydskiver. Fra Danmark foreligger denne Type i et Gravfund fra Solbjerg Mark, Framlev Herred, Aarhus Amt (Textfigur 2 — Aarhus Museum Nr. 261), der bl. a. ogsaa indeholder en Sølvfibula af samme Type som findes i Hobyfundet (K. Friis Johansen: Hobyfundet Fig. 34) ligesom denne Slags Drikkehornsbeslag er til Stede paa Urnegravpladsen ved Grossromstedt (G. Eichhorn: Der Urnenfriedhof bei Grossromstedt Side 155:1910, 52; 1911, 21). ²⁷ Nationalmuseets Prot. Nr. C 22155. ²⁸ Nationalmuseets Prot. Nr. C 22429—30. ²⁹ Nationalmuseets Prot. Nr. 21275. — Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1936 Side 82 Fig. 7. ³⁰ Aarbøger l. c. Side 81 Fig. 6. ³¹ Annaler f. nord. Oldk. 1836—37 Side 151 ff. ³² Bjørn Hougen: Snartemofunnene Pl. V: 1. ³³ Birger Nerman: Die Völkerwanderungszeit Gotlands, 1935 Side 21 Textfigur 53. ³⁴ H. Shetelig: Vestlandske graver fra jernalderen Fig. 366. ³⁵ Hougen l. c. Pl. IX: 5—6. — Glasset omtalt af Ekholm i Eurasia Septentrionalis Antiqua X Side 66. ³⁶ H. Shetelig: Arkeologiske Tidsbestemmelser av ældre norske Runeindskrifter Fig. 62. ³⁷ Anathon Bjørn: Bronsekar og Glassbegre fra folkevandringstiden i Norge Fig. 19. — Franz Rademacher: Fränkische Gläser aus dem Rheinland (Bonner Jahrbücher 147, 1942¹ Side 300—301 (Note 1)). ³⁸ Rademacher l. c. Tf. 53 og Side 300. ³⁹ Nationalmuseets Protokollnr. C 8357, afbildet Fornvännen 1937 Side 72 Fig. 5. ⁴⁰ A. Bjørn l. c. Fig. 8. ⁴¹ Shetelig: Cruciform Brooches Fig. 154. — Åberg: Den nordiska folkevandringstidens kronologi Fig. 36. ⁴² Rygh: Norske Oldsager 338. ⁴³ Åberg: l. c. Fig. 40. ⁴⁴ Hougen l. c. Pl. VIII: 11. ⁴⁵ A. Bjørn l. c. Side 18:107. — Afbildet Ab. 1872 Pl. I: 4. ⁴⁶ Shetelig: Cruciform Brooches Fig. 170. Åberg l. c. Fig. 61. ⁴⁷ Shetelig: Cruciform Brooches Fig. 56 og 73. ⁴⁸ Ab. 1883 Side 57 Nr. 24 og Afb. Pl. I: 1a—b. ⁴⁹ Afbildet foruden i Ab. 1883 da hos A. Bjørn l. c. Fig. 13 og hos Kisa: Das Glas im Alterthum III Fig. 385. ⁵⁰ W. Haberey: Spätantike Gläser aus Gräbern von Mayen (Bonner Jahrbücher 147 Side 270—71 Abb. 10a og 11b). ⁵¹ K. E. Sahlström: Gudhems härads fornminnen 1931—32 Side 105 ff og Figurerne 118—121. — Sune Lindqvist: Uppsalahögar och Ottarshögen Fig. 118, 123 og 147. ⁵² Nerman l. c. Tf. 23:282 og Tf. 24. ⁵³ Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift IX og X. — Cruciform Brooches. — Det norske Folk i Oldtiden Side 213. ⁵⁴ Bertil Almgren: Romerska drag i nordisk figurkonst från folkevandringstiden (Tor 1948 Side 81 ff.).

Anders Hagen

SØRUMSVERDET

Pl. VI

Kort tid før jul i 1948 var det styggvær på Hadeland, og en hard vindkule blåste et stort grantre ned i hamnehagen på Østre Sørum i Gran. I fallet flådde røttene med seg et tykt jordflak og under dette lå et usedvanlig godt bevart sverd av bronse oppe i dagen. Treet hadde vokset på en lav knaus som stakk opp i det småkuperte terrenget i hamnehagen. Midt langs denne knausen var det en smal renne som nå var blitt blottet, og på bunnen av denne og like inntil fjellveggen med odden mot nord var det sverdet lå.

Museets utmerkete tillitsmann, reisende Aksel Helmen, fikk nyss om funnet og var straks på pletten og foretok en etterbefaring på stedet, uten at noe mer kom for dagen.

Formen på sverdet så vel som orneringen kommer så pass godt fram på illustrasjonene (pl. VI) at jeg her bare nøyer meg med en kortere beskrivelse av funnet, som er helt enestående i vår bronsealder. Det som først slår en når en betrakter sverdet fra Sørum, er den store lengden. Hele 90 cm langt som det er, er det ikke bare Norges lengste sverd fra bronsealderen, men dessuten et av de lengste fra hele Skandinavia. Den 79 cm lange klingen er slank og jevnbred nesten helt ut til odden, og dens største bredde er 3 cm. Få centimeter nedenfor hjaltet har klingen antakelig hatt en smalere innsnevring, men på grunn av en del avskalling er det uråd å si noe mer bestemt om dette. Ellers er sverdet meget godt bevart. Dessverre har finneren skrappt patinaen av her og der for å se hva slags materiale sverdet har vært støpt av. Dette har særlig skadet den svake strekornering som

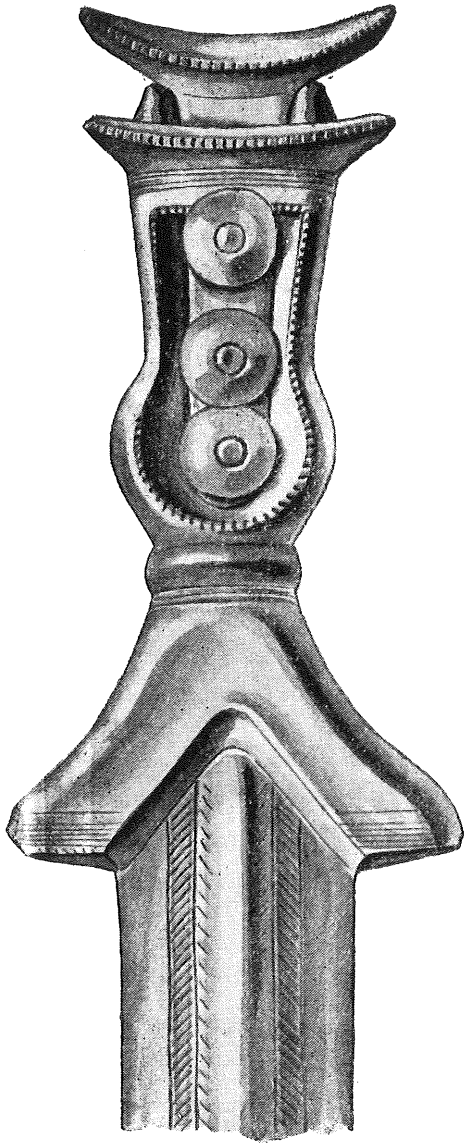

Fig. 1. Auverniersverdet
fra Sørum, Gran.

har prydet hjaltet, men heldigvis har det likevel vært mulig å rekonstruere denne orneringen fullt ut (fig. 1). Sverdgrepet er ellers meget interessant så vel i form som konstruksjon. Blant annet kan en merke seg at det på begge sider er utsparet et langovalt felt. Feltene har opprinnelig vært dekket av plater av horn eller bein, som har vært festet med tre gjennomgående nagler. Under disse meget store naglehodene sitter det ennå tydelige rester etter beinsubstansen. Naglene har også hatt en annen funksjon. De har nemlig tjent til å holde sammen sverdgrepet og klingens tange, som stikker opp i det rundovale gjennombrutte bronsehåndtak.

På nedre del av dette hultøpte håndtaket sees flere blærer i bronzen. Et par av disse er ganske store og stygge og på klingens kan en her og der se liknende, men mindre luftblærer. Støpningen kan derfor ikke egentlig sies å være førsteklasses, et trekk som står i sterk motsetning til sverdets form og kvalitet for øvrig.

Så pass godt bevart og karakteristisk formet som dette sverdet er, skulle det ikke være vanskelig å finne paralleller som kan føre oss til funnets kultur-geografiske hjemsted. I Sør-Europa — hovedsakelig i Sveits — fins da ganske

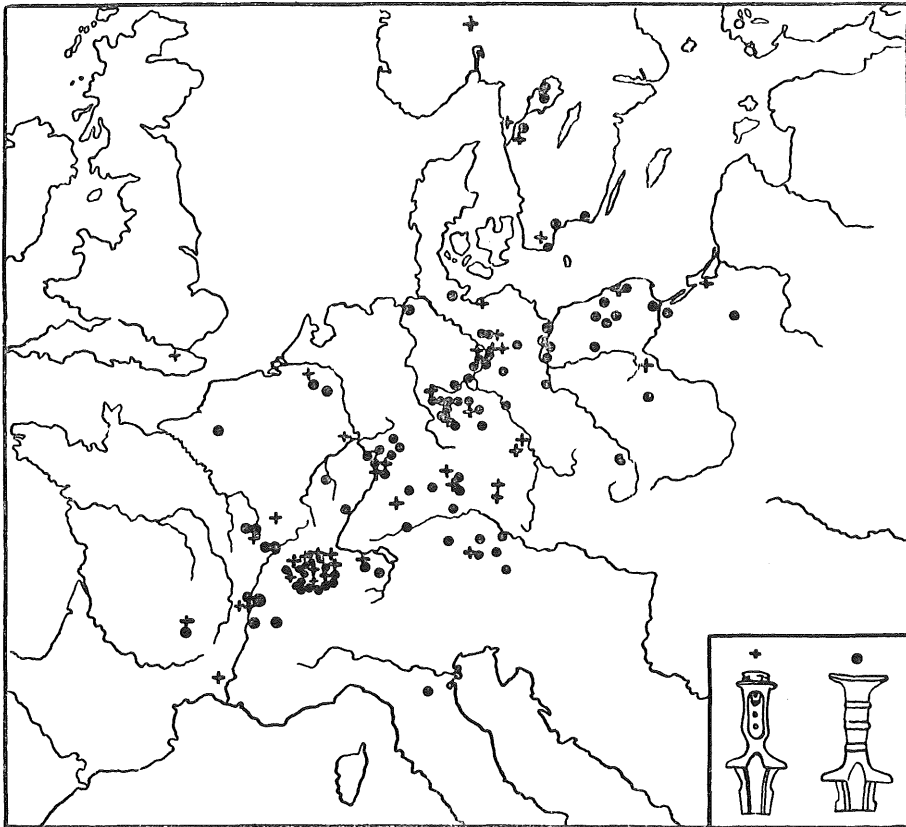

Fig. 2. Kart over funn av Auverniersverd + og Mörigersverd ● (Etter Sprockhoff).

riktig også en tallrik gruppe bronsesverd av presis samme type som vårt fra Sørurn.¹ Typen, som har fått navn etter pelebygningene ved Auvernier i Sveits, bærer alle trekk som er særpreget for vårt eksemplar, bl. a. er det på flere av disse sverd funnet spor etter bein- og hornplater under grepnaglène. En enkelt gang har disse platene vært av jern, et forhold som straks fører oss i tid fram til jernalderens begynnelse. Vårt enkeltfunne eksemplar sier selvsagt ingen ting om dateringsforholdene,

men flere samlede funn lenger sør viser at det neppe kan herske tvil om at typen hører hjemme i tidlig Hallstatt-tid med varighet ned i mellomste Hallstatt.² Etter den nordiske inndeling av bronsealderen skulle dette hovedsakelig tilsvare S. Müllers 8. tidsgruppe, med varighet ned i 9. tidsgruppe, med andre ord ned mot begynnende jernalder i Norden (ca. 500 f. Kr.). Ved siden av denne sene datering er utbredelsen av disse Auverniersverd meget interessant og fører oss med et slag inn i problemet omkring Nordens kontinentale handelsforbindelser ved bronsealderens slutning. I hele Skandinavia er det fra før bare kjent 3 funn av denne sverdtype, og karakteristisk nok er alle disse fra Vest-Sverige. Ett stammer således fra Skåne og to fra Götaälvsstraktene, nettopp områder som mer enn noen andre har hatt nøye samband med østnorsk bronsealder. Karakteristisk nok er det derimot ikke fra det langt rikere Danmark kjent et eneste sverd av denne typen. Utbredelsen ellers kommer klart fram på kartet (fig. 2). Som en kan se er de vestlige deler av Europa så godt som helt uten funn av Auverniersverd; det er tydelig at den handel som har ført disse sverd til Norden, er kommet fra et sentrum i Sveits og har fulgt bestemte handelsveger i Mellom- og Øst-Tyskland. Deretter har ferden gått over Østersjøen til Skåne og videre vestover.

Samme forhold som her er antydnet, blir mange ganger forsterket når en studerer utbredelsen av de i form og tid så nærskyldte Mörigersverd. Utbredelsen av disse, som vi ser på samme kart, understreker bare at de handelsveger kremmerne fra Auvernier har fulgt må ha vært bra trafikert på overgangen mellom bronse- og jernalder. Verd å merke seg er at også Mörigersverdene synes å sky de danske områdene. Dette er kanskje ikke så merkelig når en tar i betraktning at knutepunktet for handel, med eksport og import for Danmarks vedkommende også synes å ha forskjøvet seg østover i løpet av yngre bronsealder — bort fra Jylland og til de danske øyer, som nå lå mer sentralt til.³

Disse iakttagelser som Sørumsverdet har ført oss fram til, synes å ha mer enn hypotesens verdi, idet de potenseres når vi utvider

blikket til også å omfatte større deler av nordens handelspolitiske problem i slutningen av bronsealderen. Således er det en godtatt kjensgjerning at de direkte kontinentale forbindelser over østlige og sør-østlige veger har vært av helt avgjørende verdi for de rikere svenske bronsealderprovinser i yngre bronsealder. Især synes denne handel å ha vært meget livlig ved slutten av bronsealderen — på overgangen til jernalderen.⁴

For Norges vedkommende er disse forhold minst like tydelige, og Anathon Bjørn har på dette område gjort en stor innsats ved å greie opp i disse aktuelle problemer. Den samme selvstendige øst- og sør-østlige handelsekspansjon som var særpreget bl. a. for Upplands yngste bronsealder, finner han igjen i minst like sterk grad i Trøndelag, som har hatt en på sin måte rik bronsealder, med flere merkelige funn som viser at distriktet har hatt folk med evne og muligheter til handel med fremmede områder både i sør og øst. Eller som Anathon Bjørn har uttrykt det: „Vi har i det trønderske materiale støtt på trekk som indiserer impulser fra fjernere og sydligere egne enn Syd-Skandinavia og Østersjøområdet“.⁵

Vender vi tilbake til Øst-Norges yngste bronsealder, blir dette inntrykk av rik handel langs sør-østlige handelsveger enda sterkere. Anathon Bjørn har også her behandlet det materiale som foreligger og satt de mange rike depotfunn i relieff til den funnfattigdom som hersker for øvrig. Jeg skal derfor ikke gå i mange detaljer, men for sammenhengens skyld vil jeg på ny trekke fram enkelte av de mest særpregete storfunn fra bronsealderens slutningstid i disse bygder.

Som et desidert sentralfunn kommer den rike og merkelige skatten fra Vestby,⁶ en gård ikke langt fra funnstedet til vårt Auverniersverd. Dette Vestby-funn har krav på mer enn lokal interesse, idet det foruten å inneholde tre av de største og vakreste spiralhalsringer fra vårt nordiske kulturområde også består av saker som ellers er fullstendig ukjent her i Skandinavia. Disse synes å føre oss langs de samme handelsveger til syden. Skattens hovedgjenstander, de to store og

merkelige bukkefigurer med lange horn, synes således å ha sine nærmeste paralleller i Hallstatt,⁷ og det rike halskjede av bronseperler peker muligens mot et opphav i Nord-Italia.⁸

Med andre ord er ikke Sørumsverdet Hadelands eneste mer aristokratiske funn som vitner om de lange handelsforbindelser ved slutningen av bronsealderen.

Flere andre funn taler sitt tydelige språk om storhandel med utenverdenen i denne tiden — selv om de fleste av disse riktignok ikke fører oss så langt av gårde. Det er helst praktsaker importert fra danske verksteder det dreier seg om, — og det materiale vi har skriver seg så å si utelukkende fra samlede funn i sentrale distrikter. Det kan være nok å nevne at vi fra våre øst-norske bygder har ikke mindre enn seks av de aller største og fineste hengekar som i det hele kjennes fra bronsealderens slutning i Skandinavia. Ett av disse, et kar fra Kråkvik på Ringsaker i Hedmark, er sogar det største vi overhodet kjenner. Dette ble funnet sammen med en spiralhalsring, som også skiller seg ut på grunn av sin uvanlige størrelse. I denne forbindelse kan det være naturlig å minne om at Norges østland er det område utenfor de danske øyer som kan oppvise de fleste og fineste funn av halsringer av denne typen.⁹ Disse og flere andre forhold fører oss til et par interessante konklusjoner — nemlig at vi også her østpå har hatt en rik import, ikke minst fra de danske øyer ved bronsealderens slutning. Videre kan vi fastslå at denne importen både her og i Trøndelag har en evne til å samle seg i større skattefunn på bestemte, mer sentrale områder. Det samme forhold som en for øvrig også kan konstatere i Sverige.

Hvorfor nettopp slutningen av bronsealderen fører til et slikt konjunkturoppsving som funnene tyder på, har vel årsak i mange forhold, men hovedårsaken synes likevel å ligge klar i dagen. Jeg har nevnt at rikdommen må skyldes fjernhandel, men som kjent søker handelsmenn aldri til områder som ikke har god valuta. Det er til overmål blitt gjentatt at Danmarks valuta i bronsealderen har vært rav først

og sist. For Norges vedkommende kan en iallfall se bort fra ravet som noen verdifaktor. Derimot må en ha lov å tro at handel med all slags pelsverk er en av årsakene til den plutselige rikdom i yngre bronsealder. Dette gjelder ikke bare Østlandet, men også Trøndelag, der pelsvarene har vært eksportert til verdensmarked, delvis med Uppland som transittsted.¹⁰ H. Arbman har søkt å forklare Mellom-Sveriges rikdom i yngre bronsealder på samme måte og sier: „Sannolikt är det en betydande, ifrån Mellansverige organiserad pälshandel, som lagt grunden till detta uppsving. I det arkeologiska matrialet avspeglas denna omläggning av handeln tydligt genom att syd-skandinaviska bronser bli allt färre till antalet ju närmare man kommer bronsålderns slut, medan föremål av kontinentalt och inhemskt ursprung öka högst avsevärt.“¹¹

Med litt fantasi, som neppe er for dristig, må vi derfor ha lov til å se på disse skattefunnene fra yngre bronsealder som minner om et pelsaristokrati med gode forbindelser og faste avtakere på verdensmarkedet, ikke bare i det rike Danmark, men også i land lenger sør. Eller som Anathon Bjørn har sagt det: „Det må her ha vært en fullt organisert handel, som krevet mange og bofaste folk, og hvis rike avkastning synes å ha ført til en fast sammenslutning med politisk tilsnitt og religiøse sentra.“ I et slikt miljø er det tydelig at Auverniersverdet fra Sørurn har hatt sin plass.

Som en motsetning til disse rikere sentralfunn der toppstykkene ikke mangler, står da vår fattigdom på jevnere funn fra bronsealderen. Bredden mangler fullstendig og i de fleste områder har denne tiden tydelig nok vært en praktisk talt ren steinalder. De finere bronsesaker er stort sett ikke blitt spredt ut blant folk flest; de er blitt liggende som samlede verdier hos bronsealderens rikmenn i områder der steinen ellers har vært det vanlige råstoff.

Fra disse lange streiftog på handelsferd til sørligere land kan det være naturlig på ny å komme tilbake til utgangspunktet, — til Sørurn i Østre Gran, Hadeland, der vårt sjeldne våpen ble funnet. Gården, som

er ganske stor, ligger lunt til på et platå oppe i Hadelands østås, der Nordmarkas skoger brer seg øde og vide mot sør og øst. Etter kartet kan en rekne seg til at Sørum-platået ligger om lag 380 m o. h. Fritt og solrikt heller terrenget svakt mot vest og mot bygda, som er en del av det øst-norske Gosen som heter Hadeland. Her har jorda vært rik og drivende og ideell for bønder fra stein—bronsealderen til i dag. Nettopp et slikt område må til alle tider ha fristet jordbrukere til å brøyte seg rydning. Samtidig var her like innpå husdøra vilrike skoger med alle slag pelsdyr, og — det som kanskje var like viktig for handelsmenn — her var lett forbindelse med de enda større og rikere jaktmarker i Valdres, samtidig som vegen ut til Oslofjorden heller ikke var lang eller vanskelig. Det er derfor ganske naturlig at Hadeland er ett av de områdene der noen av våre rikeste og fineste funn fra bronsealderens fjernhandel har samlet seg.

HENVISNINGER

- ¹ Ernst Sprockhof: Die germanischen Vollgriffschwerter, s. 62, Leipzig 1934.
² l. c. s. 59 f. ³ Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid II s. 269. ⁴ Bl. a.
H. Arbman: Mälardalen under yngsta bronsåldern. Winther Festskrift. ⁵ Anathon Bjørn: To markfunn fra den eldre jernalder. Det Kgl. Norske Videnskabers Selsk. Skr. 1935 nr. 37. ⁶ Anathon Bjørn: Vestby-fundet. Universitetets Oldsaksamlings skrifter bd. II s. 35 ff. ⁷ l. c. s. 55. ⁸ l. c. s. 50. ⁹ Anathon Bjørn: To markfunn osv. s. 14. ¹⁰ l. c. s. 3 ff ¹¹ H. Arbman: l. c. s. 107.
¹² A. Bjørn: l. c. s. 39.

T. Dannevig Hauge

TO PENGEDEPOTER FRA OLDTIDEN

Pl. VII—VIII

En rekke dyr har som kjent det naturlige instinkt å samle mat i forråd for seg og den kommende generasjon. Hele sommerhalvåret sanker de sammen hva som måtte være av spiselige og nyttige ting, drar lange veier og frakter det møysommelig sammen i sin vinterbolig. Enkelte har av forsiktighetshensyn flere slike forråd — depoter — som de kan ty hen til i tilfelle av angrep eller andre ulykker.

Vi mennesker har utnyttet slik sammensanking langt videre. Vi kjenner jo alle til hvordan vi i den siste krig samlet depoter av mat, klær og andre fornødenheter. Da var vi på dyrenivået. Menneskeslekten samler imidlertid lagre av alle slag, militære og sivile. De militære har depoter av våpen, ammunisjon, effekter osv. — ja til og med depoter av folk (reserven). Den sivile administrasjon samler lagre av mat, klær, bygningsartikler, penger (bankene) og hard valuta for å nevne noen av de viktigste depoter. Alt for å sikre slekten i en eventuell „hard vinter“.

Slik har det vært fra de tidligste tider og særlig har penger eller verdier som kunne måles i penger vært gjenstand for sammensanking i depoter. Som et godt eksempel på dette kan nevnes gullbarrene i Norges Banks bombesikre hvelv.

Fra merovingertiden og vikingetiden har vi i Norge funnet flere slike depoter av verdisaker. I det østenfjelske Norge er det til og med gjort funn av barrer, ikke av gull som dem vi kjenner fra Norges Bank, men av jern, som i oldtiden hadde langt større verdi enn den vi setter på jernet i dag. Skallagrim, den store norske høvdingen som slo seg ned

på Island i slutten av det 9. århundre, kaller jernet med en omskrivning for gull. Så stor verdi hadde jernet dengang.

I alt er det gjort om lag 100 slike depotfunn av jernbarrer. Det største funnet er fra gården Kjøstad, Løyten i Hedmark og teller hele 573 stykker. Et annet stort funn ble gjort på Skjerden, Stange, Hedmark. Det var på 551 stykker.

I 1947 ble det gjort et jernbarrefunn på *Ullern* i Oslo, i 1948 ett på gården *Hov*, Tangen i Stange prestegjeld, Hedmark. Ved begge funn var det så merkbart like forhold at man må anta at den framgangsmåte som har vært nyttet ved nedleggingen av disse to depoter, er den alminnelige ved alle slike jernbarredepoter. Ved å granske alle tidligere opplysninger om jernbarrefunn, synes disse å støtte denne oppfatning.

Barrefunnet fra Ullern er fra vikingetiden, barrefunnet fra Hov (Hedmark) fra merovingertiden. Disse funn skal beskrives nærmere i det følgende:

Sommeren 1947 fikk Universitetets Oldsaksamling melding om at det var gjort et jernbarrefunn ved Ullern idrettsplass i Oslo. Det ble like i nærheten av fotballbanen anlagt en danseplass. Man felte et stort tre som sto i veien for planeringen, og da en holdt på med å bryte opp røttene av dette, kom en over et knippe „morkne metalltingester“. Karene som arbeidet der enset det ikke noe videre og ville vel ha latt det gå på dyngen sammen med fyllen. Da de imidlertid brøt opp noen steiner et par meter lenger borte, fant de et nytt knippe, og de ble da klar over at de sto overfor et oldtidsfunn. Fig. 1 viser oversiktskart over funnplassen. Fotballplassen har tidligere vært en myr, der en liten bekk har rent gjennom. Meget taler for at det er i denne myra vikingene har funnet den myrmalmen som de har laget jernet av.

Selve hovedfunnet ble gjort ca. 1/4 meter under jorden, og barrene lå som nevnt buntevis. Alt i alt var det 131 slike barrer som kom i Oldsaksamlingens eie. Antakelig har det vært noen til som er blitt skyflet bort med fyllen før en var klar over hva det var. Likeledes

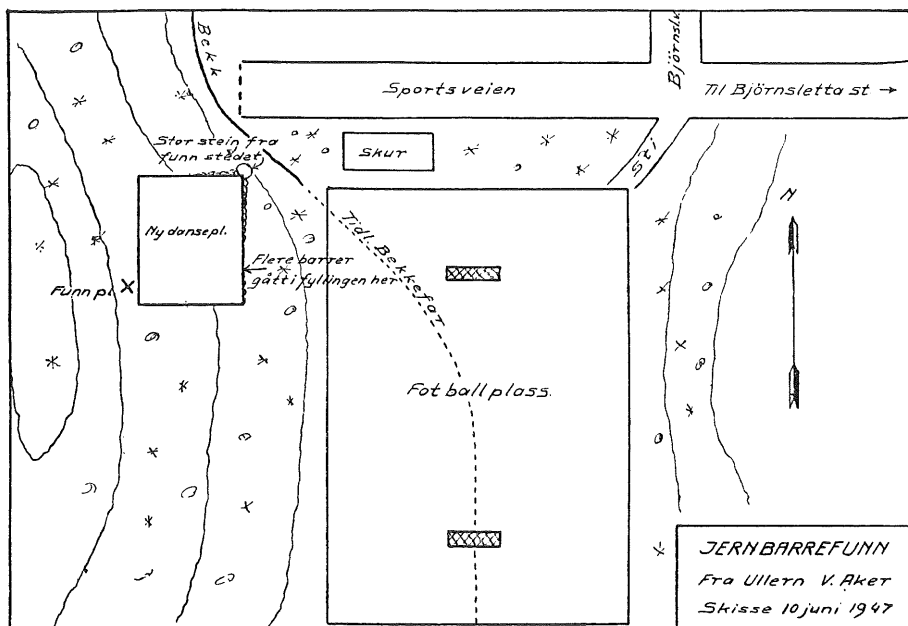

Fig. 1. Ullern idrettsplass og dansegulv.

skal noe få være „tatt“ som souvenirs av folk som ikke var klar over fredningsloven for oldsaker.

Skråningen som ble utplanert besto av løse, forvitrete, flate småsteiner. De øverste barrene lå ganske tett oppunder overflaten. Barrene sto svakt på skrå innover og nedover mellom steinene, se Pl. VII, fig. 2 (hvitt kryss). Partiet lå samlet, men glidning i ura lot til å ha forskjøvet barrene noe, slik at de nå lå i 2—3 retninger, ut fra et felles samlingspunkt, og dette (samlingspunktet) lå nærmest overflaten. De øverstliggende barrene var mest forvitret (rustet), mens de underste var ganske godt bevart. Lengden varierte mellom 26 og 32 cm, bladets bredde var 3,5 til 4,5 cm. Gjennomsnittsvekt var 125 gram.

Pl. VII, fig. 1 viser Ullernfunnet lagt i to stabler. Ved opparbeidelsen av danseplassen ble funnet rester av en steinmur til et lite hus. Meget

tyder på at her har smia ligget. Der er så barrene smidd om til de nødvendige redskaper og våpen. Men jernbarrelageret har ikke ligget inne i smia, det var for risikabelt. Best var det å gjemme det godt bort i ura.

Sommeren 1948 dro mannskaper fra de kommunale elektrisitetsverker over Hedmark og grov stolpehuller til lysmaster for den nye kraftledningen Hamar—Minnesund. Et lag var kommet til gården Hov i Tangen, Stange prestegjeld. 180 m øst for Hov og Korsødegården grov de et av sine stolpehull i en ur. Plutselig kom for dagen følgende ting:

a) 54 godt bevarte barrer av jern, av en nokså stor type, en mellomting mellom vanlige jernbarrer og bleggøkser. Lengden varierte mellom 24 og 28 cm, bladets bredde mellom 4,4 og 5,4 cm. Gjennomsnittsvekt om lag 350 gram. Barrene er avbildet på Pl. VIII, fig. 2.

b) Stor slegge av jern, kraftig og bastant. Den er også meget godt bevart. Lengden av sleggen er 13,8 cm, skafthullet ellipseformet, med største akse 6,9 cm. Sleggen veier 2,7 kg og er avbildet på Pl. VIII, fig. 2.

c) Langt smalt emne av jern, redskap til å smi hullet i barrene med. Det er nå svakt bøyd, lengde 35 cm, bredde 2,4 cm. Dette jernet har vært slått ned i en stabbe. Barrene har så i glødende tilstand vært slått ned på jernet og har derved fått det rektangulære hullet som vi ser øverst. Dette går fram av Pl. VIII, fig. 1, hvor flere barrer er tredd inn på jernet (selvsagt har de gamle fedre bare tatt en barre om gangen).

d) Bryne av kvartsitt (i to deler), tverrsnittet er rektangulært. Brynet har vært om lag 20 cm langt og 3,8 cm bredt.

Alle disse ting ble funnet mellom et par store steinblokker på et underlag av mindre stein. En helle skal ha stått foran åpningen. Finnestedet ligger like ved en myr som nå er tappet ut. Denne myra er sterkt jernholdig. Også her skal noen få barrer være kommet bort.

De fleste depotfunn av jernbarrer er gjort under lignende forhold som Ullernfunnet og Hovfunnet. De har vært gjemt i steinrøyser, ofte i urer langt fra bebyggelsen, men like i nærheten av jernvinneplassen der de har vært laget til. Når en så hadde bruk for dem, til utsmiing av redskaper og våpen, eller til salg, ble de hentet ned fra „fjellet“.

Alt i alt er det i Norge gjort godt og vel 100 funn av slike jernbarrer, på henimot 7500 stykker. Den eiendommelige form barrene har er et resultat av en lang utvikling, og har sin opprinnelse i øksen. Av myrmalmsjernet er øksen det redskap som det er laget mest av, den er jo så høvelig til nesten all slags bruk. Dessuten var det første produkt av jernframstillingen — blåsterklumpen — av en slik størrelse at det nettopp ble til en øks når klumpen ble smidd ut i ett stykke. Etterhånden ble det da til at smeden laget økser når han bearbeidet myrjernet, dersom han ellers ikke hadde noe bestemt ønske. Øksen begynte å gå mann og mann imellom som penger — som verdimåler.

Etter hvert ble det tømmerkilen som ble verdimåleren i skogsdistriktene, det ble den som skulle bli forbildet for alle jernbarrene. Det går en jevn utvikling fra de store jernkilene (bleggøksene) på over 1700 gram til de aller minste jernbarrene som bare veier omkring 10 gram. Bleggøksene var jo svære og egnet seg vel nærmest bare til storsalg. Som nevnt hadde jo jernet i oldtiden langt større verdi enn nå, og det ble nok for dyrt for en alminnelig mann å kjøpe (bytte til seg) en hel bleggøks på en gang. Behovet for en mer egnet salgsvare gjorde at bleggøksene etter hvert ble smidd tynnere og tynnere, seinere også kortere og kortere, til jernstykkene mister økseformen fullstendig. Det eneste som blir igjen og minner om bleggøksen er et lite „skafthull“ i den ene enden. Vi er kommet over til jernbarrene, slik som vi finner dem blant annet i Ullernfunnet og Hovfunnet.

I motsetning til gullbarrene, som er støpt i former, er disse jernbarrene smidd ut, og selv om de i samme funn er helt ens av utseende, varierer de derfor litt både i størrelse, form og vekt. Også kullstoffinnholdet varierer noe, men ligger på omkring 0,6 %. Det svarer da

til et smeltepunkt på omkring 1350° celsius. Da det er det første rått tildannete smijern, inneholder det små urenheter i form av slagg, som for det meste bankes ut ved senere bearbeidelse til redskaper eller våpen. (Som kjent har slaggen *lavere* smeltepunkt enn jernet og ved å hete opp jernet til en temperatur mellom jernets og slaggens kan denne siste „knaes“ ut.) Det ønskete redskap blir derfor praktisk talt av rent kullstoffstål.

Ovenfor er nevnt at jernbarrene ble brukt i handel og vandel som verdimålere. I grunnen er de ikke noe annet enn rett og slett penger. For oss nålevende synes de å være en original form for pengestykker, men gad vite om ikke våre etterkommere om tusen år vil synes at våre papirpenger er enda mer originale, selv om de unektelig er mer praktiske. I motsetning til den verdiløse lapp papir våre verdier nå er trykt på, var i hvert fall oldtidens jernbarrer „hard valuta“ i dette begreps mest bokstavelige [forstand! Landets jernbarrebeholdninger fra de forskjellige „avdelinger i Norges Bank“ lå ikke uvirksomme i sikre bankhvelv for evig, men ble benyttet etter som det var behov for dem, til gagn for befolkningen i oldtiden. De depoter av jernbarrer som vi har funnet i de siste hundre år er derfor bare en liten brøkdel av alle de jernbarrer som har vært laget her i landet. Det må være depoter hvis eiere er avgått ved en for tidlig død, eller som er glemt bort på annet vis.

Det var i merovingertiden og enda mer i vikingetiden god økonomi å ha et lager av jernbarrer som en del av kapitalen — som den rørlige delen. Det var kort og godt oldtidens sparebank. Vi får håpe at det er noe symbolsk i dette at Hov-depotet av jernbarrer kom for dagen under arbeidet med å skaffe elektrisk energi, som på sin side skal skape nye økonomiske vinninger for landet. Eller er det kanskje mer symbolsk for utviklingen av pengevesenet fra vikingetiden til i dag at hvor det rike Ullern-depotet var gjemt, der går i dag dansen lystig over tilje?

Per Gjærder

LUNDEVALPORTALEN

Pl. IX

Det er alltid et sterkt ønske hos forskerne og elskere av oldtiden å finne gamle bilder som framstiller forfedrenes eldste tro, saga og sagn. Det er ikke ofte at et slikt ønske går i oppfyllelse, men i juli 1947 var jeg så heldig å få se et middelaldersk dørparti med et trerelieff som inneholdt et fortellende billedmotiv. Dørpartiet tilhørte et praktfullt vengjeloft som står på gården Lundeval i Kviteseid. På loftets frontgavl står det skåret inn årstallet 1775. Etter alt å dømme angir årstallet den tid da loftet gjennomgikk en fornyelse. Da ble loftet satt på stabber, og det fikk nytt tak og svalsanlegg med lukket framsval i første høgda. Utvendig ble det rikt prydet med utskjæringer, særlig på frontgavlens, og på grunn av sitt praktfulle ytre og de gode proporsjoner har loftet på tross av sin middelalderlige kjerne vært ansett som en av de beste representanter for Telemarks 1700-talls loft. Derimot har de indre middelalderske dørpartier med sitt mer primitive preg vært skjult av utedøren for alle dem som bare har beundret det utvendige av loftet og kanskje vært for lite påaktet av dem som har vært inne i det.

Merkelig nok har disse dørpartiene hittil ikke vært beskrevet eller avbildet i litteraturen.¹ Den øvre døren har beitskier av en meget vanlig middelaldersk type og har for øvrig heller ikke krav på mer enn alminnelig interesse. Ved den nedre loftsdøren (Fig. 1) har også den høye beitskien en meget vanlig middelaldersk form, nemlig utbuket framside med to snodde, halvsirkelformede taustaver som nesten tangerer hverandre på midten av beitskien; men det som gjør dette dørpartiet så usedvanlig interessant, er det nevnte billedmotiv som er skåret inn på

den venstre beitskien. Den dominerende figur i dette bildet er et ormelignende dyr som strekker seg vertikalt oppover fra spenstige 8-tallsformede slyngninger nederst. Midt på beitskien smyer dyret seg gjennom en stor ring, og øverst biter den over halen til en hest. Utvendig er ringen forsynt med to ører som står diametralt overfor hverandre til venstre og til høyre for selve ringen. Sammen med ringen og dyret er det flettet to tversgående symmetrisk stilte tausnoinger som med hver sin enkle buktning konvergerer ved ringens sentrum. Både hesten og det ormelignende dyr er vendt i profil mot venstre. Under hesten er det framstilt en barhodet mannfigur kledd i en beltespent kofte og lange hoser. Han støter et sverd tvers gjennom udyret. Hjaltet har en eiendommelig form, men det ser ut som mannen holder et slagsverd med begge hender. Bak mannfiguren er det skåret inn en ring. Den er ikke sluttet, men er formet som en runding med knopp-lignende ender.

I den middelalderske kunst ser en bilder av fire dragedrepere, nemlig Didrik av Bern, den kristne ridder St. Georg, engelen St. Michael som fordriver Satan i en drages skikkelse, og den hedenske helt Sigurd Fåvnesbane. Sammenligner en bildet i Lundevalloftet med disse bilder og det som sagn og legender beretter om de fire dragedrepere, ser en at det stemmer slik overens med en begivenhet i sagnet om Sigurd Fåvnesbane at en ikke kan være i tvil om at det er denne bildet gjengir, nemlig Sigurds drap på ormen Fåvne. Det viktigste kjennetegn på dette er ringen bak mannfiguren. Det er ikke nevnt noen ring i forbindelse med sagnene om de andre dragedrepere, men i Sigurdsagnet spiller en bestemt navngitt ring rolle som et ulykkesbringende symbol, nemlig Andvaranaut. I skatten som Fåvne vokter over, var den det kosteligste klenodium. Ringen omtales i den nordiske innledningen til sagaen om Sigurd, og derfor kan det være av interesse å gjengi et kort utdrag av innledningen her:

Sigurd vokste i barndommen opp hos sin stefar, Alf, kong Hjalpreks sønn. I kong Hjalpreks tjeneste var en smed ved navn Regin. Han

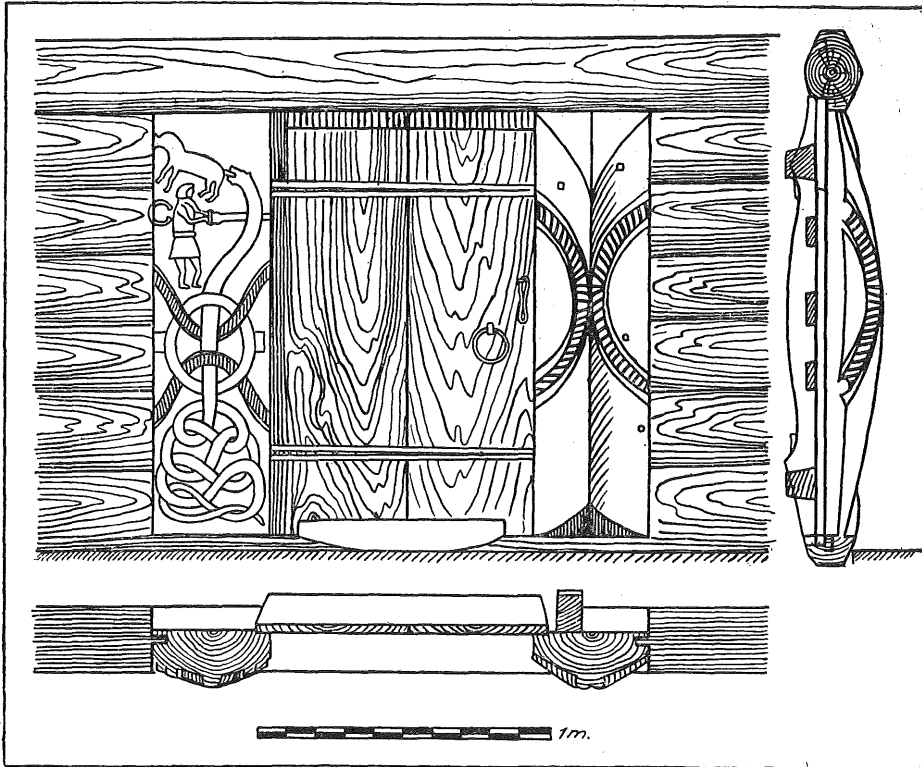

Fig. 1. Lundevalportalen.

var en dverg, men hendigere enn alle andre menn og slu, grusom og trollkyndig. Regin oppdro Sigurd og elsket ham høyt. Han fortalte om sine forfedre også denne historien: Odin, Høne og Loke kom engang til Andvara-fossen, hvor det var en mengde fisk. En dverg, som hette Andvare, holdt lenge til i fossen i en gjeddes skikkelse og skaffet seg mat der. Bror til Regin, Otr, fór ofte i fossen i en oters skikkelse. Han hadde engang tatt en laks og satt på bakken og åt mens han blundet. Loke slo ham i hjel med en stein. Æsene syntes de hadde vært meget heldige og flådde skinnen av oteren. Samme kveld gjestet de Hreidmar,

Fig. 2.
 Portalplanke
 fra Lardal stavkirke.
 Etter H. Dietrichson:
 Norske stavkirker
 fig. 291 b.

uvitende om at han var far til Regin og Otr, og viste ham fangsten sin. De ble tatt til fange, og avkrevd som løsepenger at de skulle fylle oterbelgen og dessuten skjule den utvendig med rødt gull. Deretter ble Loke sendt av sted for å skaffe gullet. Han kom til gudinnen Rån, fikk hennes nett og fór til Andvara-fossen. Han kastet nettet uti for å fange gjedden, og den hoppet i nettet. Loke krevde nå av Andvare at han måtte skaffe gull dersom han ville beholde livet sitt. Loke så alt gullet som Andvare eide, men da denne hadde lagt det fram, var det ennå igjen en ring; også den tok Loke fra ham. Dvergen gikk da inn i fjellhulen og sa fram den forbannelse over gullet at det skulle bli årsak til to brødres bane og kamp mellom åtte helter, og at ingen skulle ha glede av skatten. Æsene utredde gullet til Hreidmar og stoppet ut oterbelgen med det og satte den på beina. Deretter stablet de opp så meget gull at det skjulte oterskinnet, men da dette var gjort, gikk Hreidmar fram. Han så et værhaar og ba dem skjule det. Odin tok da fram ringen Andvaranaut og skjulte håret med den.

Regin og hans bror Fåvne krevde at Hreidmar skulle gi dem av frendeboten etter sin bror Otr, men han svarte nei. Da rente Fåvne et sverd i Hreidmar mens han sov, og Hreidmar døde, men Fåvne tok alt gullet. Regin ba Fåvne om å få sin farsarv, men han svarte nei til det. Fåvne la seg på Gnita-heia og vokter over gullet i Orms skikkelse. Han eide Øges-hjelmen, som alt levende var redd for. —

Etterat Regin hadde fortalt dette til Sigurd, laget han et sverd som ble kalt for Gram, og som var så skarpt at når han stakk det ned i elven Rhin og lot en ulldott drive for strømmen, så skar det ulldotten like lett som vannet. Med det sverdet kløyvde Sigurd Regins ambolt i stykker. Deretter egget Regin Sigurd opp til å drepe Fåvne.

Etterat Sigurd, på Regins tilskyndelse, først hadde tatt hevn over Hundings sønner for drapet på hans far Sigmund og han derved hadde truffet selve Odin og av ham fått atskillige gode råd, egget Regin på ny Sigurd til å drepe Fåvne.

I Fåvnesmål fortelles så om selve dragedrapet: Sigurd og Regin fór opp på Gnita-heia og kom der på Fåvnes veg som han fór på ned til vannet. Sigurd gjorde en stor grav over veien og gikk ned i den. Da Fåvne fór fra gullet, blåste han edder, men dette drev over hodet på Sigurd, og da han fór over graven, stakk Sigurd ham i hjertet med sverdet. Fåvne ristet seg og slo med hodet og halen. Sigurd løp ut av graven, og da først så de hverandre. —

Ringene som en ser på Lundevalportalen, må etter all sannsynlighet være Andvaranaut. Den omtales ikke spesielt i forbindelse med selve dragedrapet, men viser her tilbake til tidligere scener i Sigurdsagnet, og to av disse er avbildet i portalen fra Lardal stavkirke (Fig. 2). På den venstre siden av portalen, som er opptatt av framstillinger av Sigurdsagnet innfattet i en rekke medaljonger, ser en i den nest øverste av disse oterskinnet omgitt av det skjebnesvangre gull i form av runde gullmynter, og omkring halsen bærer oteren Andvareringen. En skal merke seg at ringen skiller seg ut fra den øvrige del av skatten, og at den er av samme type som i Lundevalloftets dørparti. I denne sammenheng må en gjøre oppmerksom på at også i et senere avsnitt av Sigurdsagnet er en ring av skjebnebestemmende betydning. På baksiden av en stol i Heddals kirke ser vi et billedrelieff av en kvinne mellom to ridende menn (Fig. 3b). Den ene av disse holder en ring med den høyre hånd. Ifølge Worsaaes tolkning, som vinner støtte av noen svenske billedsteiner og er den eneste som forklarer ringen, har treskjæreren

villet framstille Gudrun idet hun tar avskjed med de sendebud som skulle fare til Gjukungene med en innbydelse fra Atle. Som en kanskje husker sendte Gudrun da en ring med budbæreren Vinge. I ringen var det risset inn en advarsel til brødrene hennes, men Vinge forrødte dem ved å forandre advarselen til en innbydelse, og ringen ble således årsak til Gjukungenes undergang.

På flere svenske billedsteiner som i ett bilde og uten avgrensning skildrer flere kronologisk sett atskilte hendelser i Sigurdsagnet, deriblant dragedrapet som den mest dominerende scene, ser man en løpende figur med en ring i høyre hånd (Fig. 3a). Denne ringen er sluttet i motsetning til dem en ser på Lardalportalen og i Lundevalloftets dørparti. Som Henrik Schüek har påvist, kan den løpende figur med ringen bare forklares på to måter: Den kan enten være dvergen Andvare, som med den berømte ringen søker å flykte fra de tre gudene, eller budbæreren Vinge.²

Det siste alternativ er det naturligste. Mens budbæreren Vinge kan tenkes både som ridende og løpende, kan Andvare bare tenkes som løpende. På Heddalstolen kan den ridende figur med ringen ikke være Andvare og følgelig kan heller ikke den løpende figur med ringen være det, da begge figurer etter all sannsynlighet er identiske. Når mannen med ringen ikke kan være Andvare, må en gå ut fra at det er Vinge, og denne har ikke noe med selve dragedrapet å gjøre. I Lundevalloftets dørparti er ringen i motsetning til andre Sigurdframstillinger hvor den forekommer, ikke direkte forbundet med noen annen figur, men er avbildet for seg. Det kan tyde på at den i og for seg var så kjent for betrakteren at den minnet ham om de tidligere hendinger i sagnet og hva årsaken til dragedrapet var. I Sigurdsagnet er ringen den dypeste årsak til hele dramaet, og det kan tenkes at den har stått som en epigrammatisk overskrift for å gjenkalle i erindringen hele sagnet. Dette er jo en vanlig foreteelse i jernalderens og vikingetidens kunst.³

Blant de heltekvad i den nordiske Eddaen som gjennom tidenes vekslinger har holdt seg best bevart, er sagnet om Sigurd Fåvnesbane.

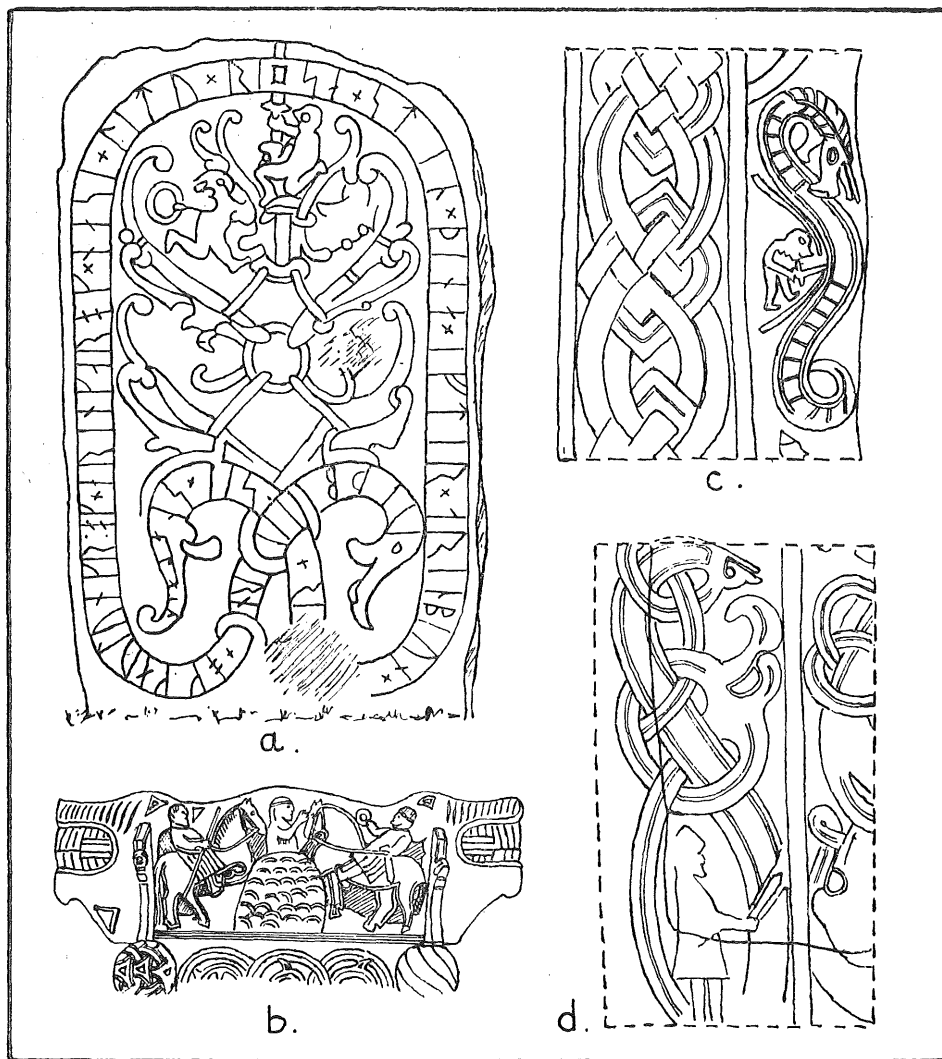

Fig. 3 a: Dräfflesteinen i Uppland. Etter Henrik Schück: Studier i nordisk litteratur och religionshistoria, fig. 14. b: Baksiden av en stol fra Heddal stavkirke, detalj. Etter Henrik Schück: Studier i nordisk litteratur och religionshistoria, fig. 11. c: Sigurdsteinen fra Jurby på Man, detalj. Etter P. M. C. Kermode: Manx Crosses. Pl. XLV. d: Sigurdsteinen fra Andreas på Man, detalj. Etter P. M. C. Kermode: Manx Crosses. Pl. XLIII.

I den middelalderske billedkunst er dette sagnet som oftest framstilt. Men mens Sigurds bedrifter er framstilt flere ganger i våre bevarte kirkeportaler, fins det bare et eneste privathus som har et dørparti med framstilling av en av hans bedrifter. Sammenligner en Stavkirkeportalenes og Lundevalportalens gjengivelse av sagnet, ser en at de første framstiller flere i tiden atskilte hovedhendelser slik at disse er innfattet i medaljonger eller er mer eller mindre avgrenset fra portalens ornamentikk. Dørpartiet i Lundevalloftet viser derimot bare en eneste begivenhet i sagnet, og dette er tilfellet også med de andre profane dørpartier som er bevart fra middelalderen.

Samtidig med at en søker etter kunstneriske forbindelser fra Lundevalportalen og utad, kan det være av motivhistorisk interesse å sammenligne Lundevalportalens billedmotiv med det samme billedmotiv framstilt andre steder og til andre tider, og gi en nærmere utredning om hvorledes de forskjellige kunstnere oppfattet eller tenkte seg det mest dramatiske høydepunkt i det berømte heldrama, nemlig det øyeblikk da Sigurd dreper Fåvne, hvor meget de holdt fast ved det konvensjonelle skjema og hvor meget de forandret det.

På den kjente figurportalen fra Hylestad stavkirke er hovedhandlingen i Sigurdsagnet skåret inn på den høyre portalplanken.⁴ De er innfattet i en akantusrankes medaljonglignende rundinger. I den øverste av disse er selve dragedrapet gjengitt. Sigurd kneler på høyre fot i full rustning med skjede, hjelm og spisst skjold og renner sverdet gjennom dragen, som er kommet ovenfra og ned over portalplanken. Udyret, som har forbein og vinger, har med den forreste del av kroppen slått en ring om helten. Den gaper mot ham og retter den edderspyende tungen fram, men Sigurd holder skjoldet avvergende foran seg. Handlingen er skildret med djerv livfullhet, og formbehandlingen er fin og sikker. Figurene er typisk slanke, og gevantene er karakterisert ved buformede og buktende innertegninger. En ser her et samvirke mellom ornament og bilde som må betegnes som stilfulle. Også på portalen til Lardal stavkirke, som første gang nevnes i litteraturen den 14. juni 1359,⁵

er den høyre portalplanken opptatt av framstillinger fra Sigurdsagnet. Liksom i Hylestadportalen er hendelsene rammet inn av rankelignende medaljonger. I den øverste av disse ses en kriger med spisst skjold. Det er kanskje Sigurd selv. I den neste medaljong ser en som tidligere nevnt oterskinnet omgitt av runde gullmynter og med Andvareringen rundt halsen. Deretter ser en Regin som smir sverdet Gram for Sigurd. Så følger et bilde av ormen Fåvne, som her er uten vinger, og nedenfor denne ser en i den femte medaljong Sigurd, som med høyre hånd stikker et sverd nedenfra og rett opp gjennom udyret, mens han med den venstre hånd holder et annet sverd i beredskap. Sigurd er kledd i en fotsid kjortel og sitter på en stein med begge beina på jorden. Skildringen her er ikke så livfull som i Hylestadportalen og er mer bundet av det ornamentale skjema. Figurene virker klossete og ubehjelpelige, skurden er grov og viser en sparsom detaljbehandling.

En tredje framstilling av dragedrapet ser vi på kirkestolen fra Blaker (Pl. IX, fig. 1). Liksom i Hylestadportalen inntar Sigurd en knestilling. Han kneler med høyre bein og retter det andre utstrakt fram idet han griper om dragesnuten med høyre hånd og stikker sverdet gjennom udyret med den venstre. En ser antakelig her et forsøk på å gjengi et ordentlig spenntak, for å forhøye inntrykket av kampens anstrengelser. Selve stilen og relieffteknikken står Hylestadportalens ganske nær, og viser liksom figurportalene et samvirke mellom figur og ornament av romansk karakter.

Mens disse tre sistnevnte framstillinger av dragedrapet er avgjort middelalderske, så er framstillingen av samme motiv på et lite skrin fra Gudbrandsdal datert ca. 1640 (Pl. IX, fig. 2). På lokket er det utskåret i lavt relieff hvorledes Sigurd støter sverdet i Fåvnes gap med den høyre hånd, mens han med venstre hånd tar grep om ormetungen for bedre å kunne gi udyret dødsstøtet. At det virkelig er Sigurd og ikke en annen av dragedreperne, ser vi av den lille fuglen som sitter på en grein. Som kjent var det fuglen som røpet for Sigurd at smeden Regin hadde til hensikt å drepe ham etter at han hadde fått tak i dragens skatt. Om

en ganske sikkert kan gå ut fra at stavkirkeportalenes mestre var profesjonelle treskjærere og kan ha tilhørt tidens kunstnerelite, så har vi her et stykke utpreget folkekunst, djervt, grovt og ubehjelpelig i formen, men med en sterk sans for det dramatiske i skildringen av selve situasjonen.

Ser en på disse fire bevarte trerelieffer av dragedrapet, viser de innbyrdes så stor forskjell både med hensyn til utførelse, stil og bevegelse at en ikke kan si det er noen direkte kunstnerisk forbindelse mellom dem. Derimot er det så pass store likheter mellom Blakerstolens og Gudbrandsdalskrinets bilder både med hensyn til deres format og situasjonsgjengivelse at det ikke er urimelig å tenke seg at i hvert fall disse på tross av ulikhetene ellers grunner seg på en felles original. En ser at både på Blakerstolen og på skrinet griper helten med venstre hånd i dragen, mens han med høyre hånden holder sverdet. Den forskjell at Sigurd i det ene tilfelle griper over Fävnes snute og i det andre over dens tunge, kan betraktes som en variasjon av temaet.

Går en så over til en kunstnerisk vurdering av Lundevalportalen, viser det seg at innenfor den middelalderske portalkunsten har en enkelt handling ikke fått noe større virkefelt og en mer storslagen skildring enn her. Den fyller hele beitskiflaten, som er disponert med en fremragende forståelse av figurelementene. Virkemidler som i treskjærerkunsten vanligvis opptrer hver for seg, er her anvendt i samme verk, så som innrissede konturtegninger, relieff med varierende høyde og skulpturalbehandling og setter dette i en merkelig stilling blant middelalderens figurportaler. — Dragens buktninger begynner med 5 mm's relieffhøyde som øker til 3,5 cm ved midtringen for så å avta til 1 cm ved dragens hode. Relieffhøyden virker større enn den er fordi figuren er uttatt ved hjelp av groper som skråner ned mot konturene.

Andvareringen og Sigurds hest Grane er derimot bare risset inn i selve beitskiflaten og framtrer som enkle konturtegninger. Helten Sigurd derimot er halvskulpturalt utformet, med stort plastisk volum. Det høye, kraftige relieff, de innrissede figurer og den plastiske utforming av Sigurd

har sterk fjernvirkning og viser et fint spill av spenstige linjer, men det har ikke noe akademisk over seg, og sammenligningen med stavkirkeportalene gjør at en må regne dørpartiet for å være et stykke folkekunst.

Dette at ringen og hestefiguren er risset inn og ikke skåret ut i relieff er en eiendommelighet ved framstillingen som tyder på at den er blitt influert av billedmagien. Fra runesteinenes tid og til vår har det nemlig vært en almenmenneskelig skikk å risse magiske tegn og figurer inn på døren i staller, fjøs og låver og andre steder hvor de ikke ble fortrent av den rent dekorative kunst. De har her bare en rent magisk betydning og er uten noen kunstnerisk ambisjon utført på den enkleste måte, nemlig grovt og ubehjelpelig risset eller skåret inn i flaten. I bolighusene derimot kunne de magiske billedmotiver få en mer kunstnerisk behandling ved at de ble tatt opp blant rent dekorative elementer.

I billedmagien spiller hesten en viktig rolle og ble av bøndene betraktet som et hellig dyr. Den var et fruktbarhetssymbol og som sådan blir den derfor ofte risset inn på dørene i hus hvor en oppbevarte grøden, for å øke denne. Som magisk bilde får hesten en spesiell form. I folketroen var manen sete for hestens kraft. I magiske bilder blir den derfor sterkt forstørret, men den uforholdsmessige størrelse den har her, savner en oftest i rent kunstneriske framstillinger av hesten.⁶ I den utpregede folkekunst er derimot dette tilfellet. I Lundevalportalen ser en at hestefiguren er formet som et utpreget fallossymbol, og etter som den også er risset inn i flaten i likhet med de magiske bilder, kan det neppe være tvil om at hesten, og kanskje også ringen, er oppstått under inntrykk av billedmagien og tillagt dens kraft.

Sammenligner en Lundevalportalen med våre romanske figurportaler, vil en oppdage at den i motsetning til disse er uromansk og nærmest hører sammen med den forutgående stil. Den mangler således ethvert vegetabilsk element, og dragens sammenfletning med en ring er et meget vanlig motiv i den tidlige vikingestil. Den er et av Jellingestilens viktigste karakteristika, og har her fått en mer storslagen utforming

enn i andre bevarte arbeider fra den tidlige middelalder. Det er også påfallende at når en unntar de snodde taustaver, så mangler Lundevalloftets dørparti treskjærerkunstens viktigste karakteriseringsmiddel, nemlig innersnitt og riss til gjengivelse av gevantfolder og andre detaljer. Bildet viser store, enkle former. Både Sigurd, dragen og den store ringen har glatte og avrundede ytterflater, og koften til Sigurd gir inntrykk av å bestå av tungt fallende stoff. Skurden minner om den primitive steinteknikk, og når en ser den likhet som det er mellom Lundevalloftets dørparti og flere primitive steinrelieffer med hensyn til formbehandling, kan en tenke seg at det nærmeste forbilde for dørpartiet har vært et slikt relieff.

I alminnelighet må en anta at våre bevarte figurale portaler fra middelalderen hadde sine nærmeste forbilder i den eldre portalkunst som på grunn av trematerialets lette forgjengelighet ikke er blitt bevart for oss. Men alt på 900- og 1000-tallet forekom de samme billedmotiver i vevkunsten, treskjærerkunsten og steinhoggerkunsten, og disse kunstgrener influerte gjensidig på hverandre.

Bildet av Sigurd som dreper Fåvne, finnes ikke på de middelalderske vevnader som er bevart, så vidt vites heller ikke på andre trerelieffer enn dem som er nevnt her, derimot er motivet framstilt på mange billedsteiner fra den tidlige middelalder. Allerede i den andre halvdel av 900-tallet begynner den tidlige middelalders ornamentikk og billedkunst å trenge inn på de runesteinsflatene som innskriften levner fri, og når vi kommer ned til 1000-tallets første 10-år, begynner de kombinerte ornamentale og figurale framstillinger å få runesteinsflatene som et av sine fornemste virkefelt. Det er neppe noen stor tidsavstand mellom de yngste runesteiner av denne art og de eldste bevarte figurportaler. Dette tyder på at disse siste ikke, som det er blitt framholdt, innleder en ny menneskeframstillende kunst, men tvert imot avslutter en eldre billedkunst preget av hedensk form og innhold. Gotikkens skulpturer derimot representerer en ny menneskeframstillende kunst hvor sjeleskildringen er hovedsaken. Så vidt vites framstilles dragedrapet på en

norsk, tre britiske og flere svenske billedsteiner. Det er påvist at det mellom disse runesteinenes bilder av Sigurdsagnet er et kunstnerisk samband som ikke bare skyldes den likhet som nødvendigvis må oppstå ved å gjengi samme sagn, men som må bero på at de har hatt felles forbilder, som antakelig går tilbake på samme original. Det er også med dette som grunnlag blitt hevdet at dette europeisk berømte sagnet, som har sin opprinnelse i Rhintraktene, er kommet til Norden fra England, og at de lett transportable vevnader har vært de viktigste formidlere av illustrasjonene til sagnet.

Så ligger det da nær å undersøke om det er noen likhet mellom billedsteinenes og Lundevalportalens framstilling av dragedrapet.

På den norske Tandbergsteinen (Fig. 4b), som visstnok er en del av en gravkiste, er hovedmotivet en orm, hvis kropp er gjennomboret av et sverd, og dette peker direkte mot ormedrapet i sagnet om Sigurd Fåvnesbane. Ormen ender i en sløyfe av kringleformede løkker, og denne har en påfallende likhet med Lundevalportalens ormesløyfer. I det hele tatt er de kringlelignende og 8-tallsformede slyngninger et karakteristisk drag i runesteinsornamentikken.

I den før-romanske tid var det ormen som var det ondes symbol i de germanske folkenes tro, og som sådan var det bare den som forekom på de nordiske billedsteiner inntil omkring 1100, da den romanske bevingede drage oftest med to forbein sporadisk opptrer i de svenske runesteiner. Under inntrykk av ormen og den romanske drage oppsto det i fantasien en kombinasjon av disse dyrefigurenes karakteristika, nemlig et fabeldyr med ormekropp og dragehode, og det er dette som opptrer på Tandbergsteinen og de fleste svenske billedsteiner. På mange svenske billedsteiner, f. eks. Ledbergsteinen,⁷ ser en ellers ormen avbildet med et visst virkelighetspreg. På ormen i Lundevalloftets dørparti er hodet avbildet med tvert avkortet snute, framtreddende hakespiss og øre. Det har altså dragehodets viktigste kjennetegn.

En må gå ut fra at forestillingen om Fåvne i egenskap av orm og ikke som drage må være den mest opprinnelige. I Volsungesagaen kalles

riktignok Fávne for en drage: „Dat sagdir du, Regin! at dreki sjá væri eigi meiri en einn lyngormr. —“ Men Volsungesagaen bygger på Fávnesmål, og her betegnes Fávne som „ormr“. Også i Didrik av Berns saga kalles udyret som Didrik kjemper mot, for „æinn mikill linn ormr“. Håndskriften har også formene „hinn mikli ormur“ og „linnormur“. At Fávne opprinnelig har vært oppfattet som en orm, viser seg også i det at han blir tillagt samme egenskap som folketroen tillegger kvitormen.

Fávnesmål forteller at Regin skar hjertet ut av Fávne, ba Sigurd steke det for seg og la seg til å sove. Sigurd tok Fávnes hjerte og stekte det på en tein. Da kjøttkraften sydet ut og han tenkte at det var fullstekt, tok han på det med fingeren og skulle kjenne om det var så. Han brente seg og stakk fingeren i munnen, men da Fávnes hjerteblod kom på tungen hans, forsto han fuglemål. —

I en viss type sagn fortelles det helt analogt om ei kjerring (mann) som hadde fanget en kvitorm. Av en eller annen grunn setter hun tjenestejenta (-gutten) til å passe suppa som er kokt på ormekraften for seg, men av vanvare kommer denne til å smake på suppa og da blir hun ifølge noen sagn synsk, men får ifølge andre sagn og i samsvar med Fávnesmål evnen til å skjønne fuglemål.⁸

Den indre årsak til at en skapte et fabeldyr med ormekropp og dragehode var at både dragen og ormen var symbol på det onde. Likheten i symbolenes idéinnhold gjorde at de lett ble blandet sammen i fantasien. I verdenskunsten ser en ofte fabeldyr som er sammensatt av kroppsdeler fra forskjellige dyrearter. Det er f. eks. tilfellet med den egyptiske sfinx, den greske griff og den romanske drage.

Det kan i denne sammenheng være verd å nevne at ormen i hedensk tid hadde en dobbelt symbolsk betydning. Den kunne også være symbol på det gode, nemlig fruktbarhetskraften. En rekke helleristninger fra bronsealderen viser ormen sammen med kultskip, solhjul, økser, ploger, livstre og andre fruktbarhetssymboler. Liksom hesten var den et symbol på avlekkraften, og den betydning den hadde til felles med hesten, gjorde det naturlig å kombinere ormekropp og hestehode for å få en

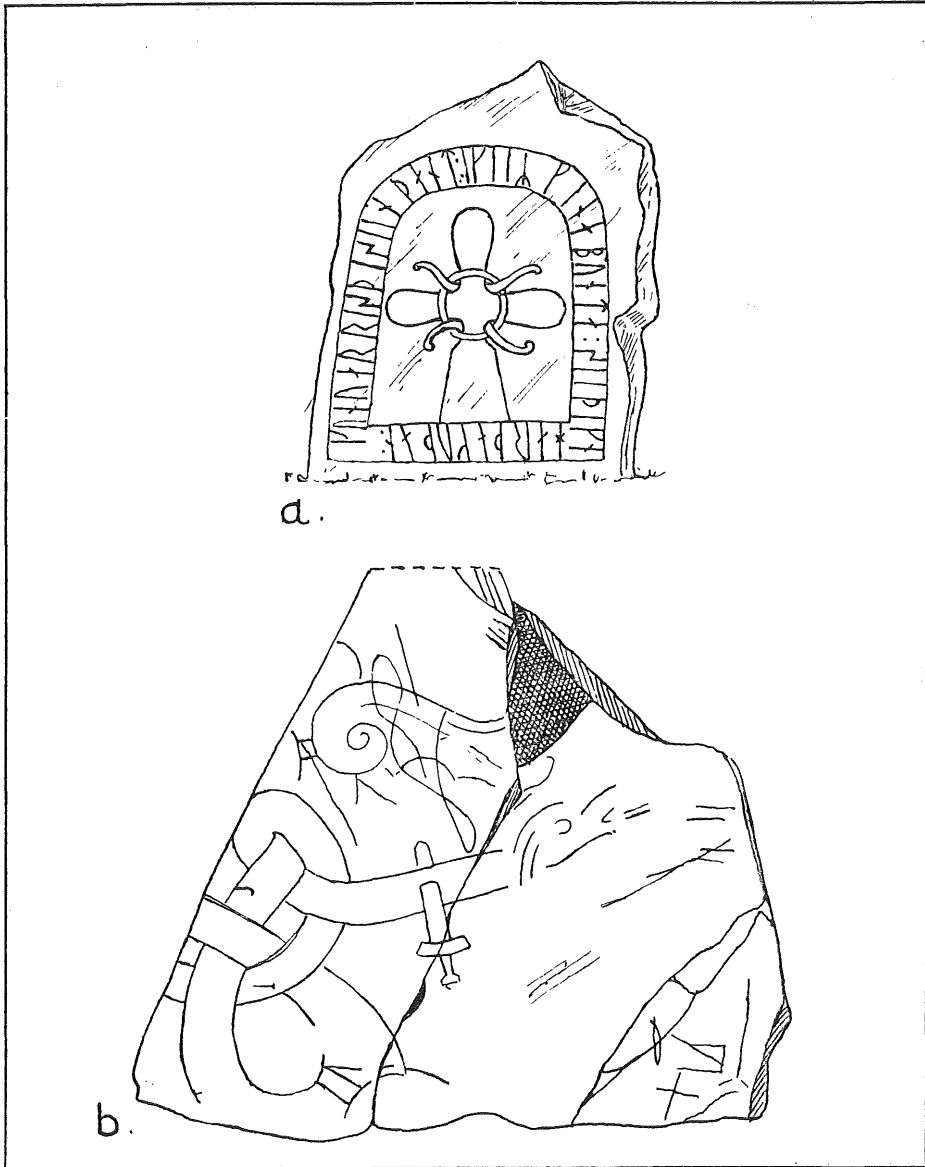

Fig. 4. a: Runestein fra Kullings härad. Etter Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. 1910.

b: Tandbergsteinen, forside. Etter Norges inskrifter med de yngre runer, side 165.

symbolfigur med forsterket idéinnhold. Mens avbildningen av en realistisk formet ormefigur kunne gjøre det usikkert for en om den skulle oppfattes som symbol for godt eller ondt, så var den magiske betydning av kombinasjonen orm og drage eller orm og hest klar nok.

På Lundevalloftets dørparti er en stor ring det sentrale element i komposisjonen på den venstre beitskien. Dette er også et tradisjonelt drag som gjenfinnes i flere svenske runesteiner hvor ringen er komponert sammen med to symmetrisk stilte drager og et kors hvis armer er bundet sammen av en ring. På en stein fra Kullings i Västergötland härad (Fig. 4 a) ser en hvorledes dragene er forenklet til bånd og begge korsarmene stikker utenfor ringen. Analogt kan en nå tenke seg at tausnoingene på Lundevalportalen også er forenklinger av dragemotivet og at de to ørene som den sentrale ringen der har må forklares som reminisenser av den korstype som den tilsvarende ring på billedsteinene er komponert sammen med.

På øya Man finnes det steiner fra det 7. og 8. århundre hvor det er hogd inn oldkristne symboltegn sammensatt av et kors og en sirkel. Mens disse symboltegn viser korsarmene helt innskrevet i sirkelen, så har det samme motiv på steiner fra det 11. århundre utviklet seg slik at korset, som her har fått keltisk-latinsk form, skyter hodet og armer utenfor sirkelen, så som tilfellet er med flere svenske billedsteiner. Det er da rimelig å tro at disse svenske billedsteiner er ornert under keltisk innflytelse. Ser en så på Lundevalportalen, synes en å måtte forklare ormen som en omtolkning av selve korsets skaft. Det er jo framherskende i den nordiske dyreornamentikken å flette elementene sammen og å omtolke alle nye inntrengende stil-elementer til dyreformer. At den omtolkning av kors og ring som Lundevalportalen synes å representere, har vært knyttet til en billedlig framstilling som dragedrapet, blir forståelig når en ser på noen billedsteiner fra Man, da helst på den såkalte Andreassteinen,¹⁰ som på begge sider har vist en sirkel og et kors av keltisk type med langt skaft og armer som stikker litt utover sirkelen. På den ene siden er skaftet dekket av skandinavisk flettverk

hvor båndene viser lignende kringle- og 8-tallsformede løkker som i Lundevalportalen og ender i ormehoder Mellom fletningene er det et bilde av en mann med kjortel og spiss hette. Føttene hans er bundet, og en av ormene biter den venstre foten. Det er tydelig nok Gunnar i ormegropen som framstilles her. På den andre siden av steinen er skaftets flate opptatt av brede orme- eller dragelignende fletninger. Figurene er formet som brede bånd og har hodetopp. Til venstre for skaftet ser en like under sirkelen hesten Grane og en av de talende fugler. Under disse ser en Sigurd med hjelm på hodet idet han bøyer seg over ilden, som er gjengitt med tre triangler, og med høyre hånd holder teinen som dragehjertet, symbolisert ved tre ringer, er tredd inn på. Den høyre hånden holder han i munnen for å avkjøle dem. Under ser vi Fåvne framstilt med ormekropp og dragehode, i likhet med de drager som er avbildet på selve skaftet, og innenfor en drage-løkke ser vi Sigurd igjen med hjelm på hodet, knekort kofte og hoser idet han dreper dragen med et kort sverd.

På to andre billedsteiner fra Man, Jurbysteinen og Malewsteinen¹¹ ser en også et kors med langt skaft og hode og armer forbundet av en sirkel. På disse steiner er korset dekorert med båndfletninger, og til høyre for skaftet ser en framstillinger av Sigurd-sagnet, bl. a. dragedrapet. En kan tenke seg at på steiner av denne type, nemlig de som viser et kors med langt skaft og armer bundet sammen av en sirkel, har figurscenene opprinnelig hatt sin plass på selve korset, slik som tilfellet er på den ene siden av Andreassteinen, hvor de er komponert inn i selve ornamentikken. Dersom denne antakelse er riktig, så må en tro at på Jurbysteinen og Malewsteinen skyldes figurscenenes plasering i periferien at den ornamentale interesse har vokset på bekostning av den figurale, og at en voksende forståelse av ornamentale effekter har ført til at en ikke tålte denne innblanding av figurer i selve den ornamentale komposisjon.

De nevnte billedsteiner fra Man er utført av skandinaviske kunstnere på Man. Dateringen for disse steiner har som yttergrenser ca. 1075 og

1153, og den innbyrdes rekkefølge er Jurbysteinen, Malewsteinen og Andreassteinen.¹² Selve teknikken med innsnitt og hakk og rissede følgelinjer langs konturene tyder på at prototypen var utført i tre, som var skandinavenes og særlig nordmennenes fornemste materiale både for kunst og andre viktige livsbehov.

Korset med langt skaft og armene forent av en sirkel var et oldkristent symbol både av type og opprinnelse. De skandinaviske kunstnere på De britiske øyer tok opp og omtolket motivet i sin hjemlige stil, og det er dets innvikning en ser spor etter i Lundevalportalen og på noen svenske billedsteiner. Lundevalportalen kan derfor kanskje tas som et eksempel på en vanlig foreteelse innenfor kunsten, også den middelalderlige, at gjentatte forstørrelser og intense bearbeidelser av et motiv gjør at den ramme som i tidligere framstillinger omga det, blir sprengt slik at ofte intet eller bare rester av den blir igjen.

Når det gjelder selve situasjonsbeskrivelsen, så ser en at i alle stavkirkeportalene er Sigurd avbildet nedenfor dragen. Sigurd er framstilt sittende eller i en sammenbøyd stilling og retter sverdet oppover mot dragen. Også på de aller fleste svenske runesteiner ser en at Sigurd retter sverdet rett opp, slik at hele sverdbladet befinner seg ovenfor ham. Dette situasjonsdrag stammer også overens med sagnet hvor det fortelles at Sigurd hadde laget en grøft tvers over veien og befant seg ned i den da Fåvne dro over veien ned til vannet. Da dragen dro over grøften, stakk Sigurd den med sverdet. På Jurbysteinen bukker Fåvne, som her har dragehode og ormekropp, seg vertikalt oppover, og til venstre for den er Sigurd avbildet i en litt krumbøyd stilling og retter sverdet ut (Fig. 3 c). Sigurd skjuler seg i en grøft som er gjengitt i tverrsnitt ved en enkel forhøyet konturlinje. Gjengivelsen av denne grøften møter en ikke i andre framstillinger av dragedrapet. På grunn av billedfeltets smale, trange form har kunstneren grepet til den utvei å la grøften få form som en haug, med et hull øverst, og gjennom dette stikker Sigurd sverdet idet Fåvne drar over. Det skyldes også det høye, smale billedfeltet at Fåvne, som er tenkt å være i horisontal

stilling, er gjengitt vertikalt, mens det omvendte er tilfellet med Sigurd, sverdet og grøften. Bildet er altså dreid 90° om slik at dets største utstrekning er på langs av steinen istedenfor på tvers. Figurtegningen er svak, og gjengivelsen av Sigurd er gjort uten karakterisering av klædedrakten, og kroppsformen svarer til det en ser på Gudbrandsdals-skrinet. På Malewsteinen er framstillingen av dragedrapet løst på samme måte som på Jurbysteinen, men gjengivelsen av Sigurd og sverdet er enda svakere enn ved Jurbysteinen, og konturtegningen av haugen mangler.

På Andreassteinen (Fig. 3 d) er dragehodet framstilt slik at Sigurd inntar en stående stilling. Han retter armene litt ned og fram, mens hendene holder sverdet skrått opp. Selve sverdstillingen minner en om at Sigurd ved den anledning befant seg i en grøft. Liksom de manske kors har Lundevalportalens beitskier et langsmalt billedfelt, og en kan godt tenke seg at Lundevalportalens framstilling med Sigurd i stående stilling og dragen i vertikal stilling ved siden av seg idet han rekker sverdet horisontalt fram, er en nødløsning av et billedproblem som opprinnelig går tilbake til de manske kors. Men i Lundevalloftet har kunstneren oppgitt den tanke å skildre dragedrapet slik at Sigurd inntar en stilling i en grøft under dragen og skildrer kampen i horisontalplanet. Derimot er, som en har sett, selve komposisjonen utpreget vertikal. En kan i denne sammenheng peke på at ormefigurens ålelignende karakter, den komposisjonelle utnyttelse av den som et vertikalt stigende element i hele billedflatens lengde, er trekk som en også ser i romanske stavkirkeportaler og som også her kan bero på en hedensk tradisjon. Både i kirkene i Arles og Grossenlinden fyller en glatt orm en høy, smal nisje på den ene side av portalen, mens det i en tilsvarende nisje på den andre siden er framstilt St. Michaels kamp mot dragen som er utstyrt med skjell, vinger og bein.¹³

På en smijernsdør fra Versås kirke i Västergötland¹⁴ og på skrinet fra Gudbrandsdal synes dragedrapet å utspille seg klart i horisontalplanet. Komposisjonen her bygger på en annen tradisjon enn Lundevalportalen. I denne sammenheng kan en peke på at både på Lundevalloftets

portal og på Gudbrandsdalsskrinet er helten framstilt barhodet, et drag som en ellers ikke finner igjen i andre Sigurdsframstillinger, og som kan tyde på at Sigurd her er oppfattet som en enkel bonde. På skrinet er Fävne avbildet med dragehode og ormekropp og ender i tre fliker. Disse flikene må tolkes som forenklinger av de romanske, treflikede akantusblad, som orme- og dragefigurene på en bursdør i Nissedal prestegård ender i.

Et drag i situasjonsframstillingen som Lundevalportalen har til felles med den svenske runesteinen fra Ockelbo, Gästrikland,¹⁵ er at helten med begge hender holder om et svært og klumpet hjalt. Svære hjalt for et dobbelt håndgrep forekommer på eneggede sverd fra merovingertiden,¹⁵ og Lundevalportalen synes altså også med dette å bygge på en eldre tradisjon enn f. eks. stavkirkeportalene, som viser mellomalderens sverdtyper med enhånds hjalt. Å gi en nærmere bestemmelse av sverdet i Lundevalportalen som type er vanskelig, da dets klossete form tyder på at kunstneren ikke har maktet å gjengi det riktig.

Kort sagt blir resultatet av denne analyse av Lundevalportalens bilde at dette ikke viser noen direkte kunstnerisk forbindelse med noen av de bevarte Sigurdsframstillinger, men at den har et eller flere typiske drag til felles med flere av dem.

Dragedrapet, som ble ansett for å være en av de største bedrifter som sagnet fortalte om, ble gjengitt i mange versjoner, og gjennom kunstneriske forbindelser smeltet disse sammen til nye, og et av dem har da vært Lundevalportalens forbilde.

Når det gjelder å slå fast en datering så kan ornamentikken ikke gi noe sikkert grunnlag for den, når en tenker på hvor utrolig konservativ folkekunsten er. Heller ikke figurstilen, dersom en da kan snakke om stil hvor menneskefiguren er så grovt utført, kan hjelpe oss meget. Den drakt som Sigurd er avbildet med, er nok middelaldersk, men ble brukt av den norske bonde like til begynnelsen av 1800-tallet.¹⁷

Det beste midlet til å bestemme dørpartiets alder, blir da en analyse av bygningsdetaljene. Sammenligner en så Lundevalloftets estetiske og

tekniske bestemte tømmerformer, så viser det seg at loftet hører til de eldste bevarte laftehus, deriblant et loft som står på Nigard Rauland og som etter runeinnskriftene på den døren som nå er oppbevart i Universitetets oldsaksamling, kan dateres til året 1325.

I loftet på Nigard har beitskiene i likhet med den høyre beitskien i Lundevalloftets nedre portal utbukede framsider med to snodde, halvsirkelformede staver som nesten tangerer hverandre mot midten. Forbindelsen mellom vegg og beitski er den samme i begge loft, og tømmerbehandlingen er temmelig lik begge steder. Ettersom både de tekniske og estetiske bestemte faktorer opptrer i samme kombinasjon både i Lundevalloftet og Nigardsloftet, må en gå ut fra at det første av disse ikke kan være oppført stort senere enn 1325.

Det er imidlertid ingen ting i veien for at loftet kan være meget eldre. Selve ornamentikken tyder på det, og de bygningstekniske detaljer hindrer ikke en slik antagelse. En fremre tidsgrense for datering lar seg likevel vanskelig fastsette, og en må i så fall regne med en feil som kan utgjøre mer enn hundre år. En må anta at ringen med ørene og tausnoingene er resultatet av den forvanskning og forenkling som suksessivt gjør seg gjeldende ved gjentakelser av stilelement som har overlevd seg selv, og hvis opprinnelige utforming er blitt glemt. Ved fastsettelsen av den fremre tidsgrensen må en veie to ting mot hverandre. En må på den ene side ta i betraktning at i folkekunsten kan former som er hentet fra forskjellige stilarter og som i stilkunsten har avløst hverandre eller kronologisk sett er atskilte, leve side om side i århundrer eller smelte sammen uavhengig av stilkunsten og skiftende moter. På den annen side kan en for middelalderens vedkommende ikke regne med den dype vesensforskjell som det var mellom folkekunst og elitekunst i senere tider, men må anta at folkekunsten ikke lå så meget etter elitekunsten når det gjaldt å ta opp nye stilelementer.

Når en så ser at de eldste setesdalske stavkirkeportaler i sine framstillinger av dragedrapet er fylt av romanske stilelementer og disse antas å være oppført i 1200-årene, kan det tenkes at Lundevalloftets

dørparti er eldre enn stavkirkeportalene og at det skriver seg fra en tid da den romanske stil enda ikke var blitt framherskende.

Nå viser Raulandstuen på Norsk Folkemuseum en portalornamentikk som overveiende grunner seg på vikingetidens dekorasjonsstil. Over døren står det en runeinnskrift som lyder slik: Torgautr Fivil mik gerði. Etter runene å dømme må stuen være fra 1200-tallet,¹⁸ og det blir da rimelig å anta at Lundevalloftet ble oppført mellom slutten av det 11. århundre og begynnelsen av det 13. århundre.

Når en ser på Lundevalportalen og de andre middelalderske treportaler, som alle hører til landets mest isolerte dalstrøk, hvor den folkelige tradisjon er sterkest, må en spørre hvordan disse kvalitetsmessig sto i forhold til den portalkunst som en må gå ut fra eksisterte også i de mer sentrale deler av landet, men som på grunn av de sterkere novasjonstendenser i disse områder er forsvunnet. En må tro at i de sentrale deler av landet var kunsten akademisk betont og at de profesjonelle treskjærere her hadde sine viktigste virkefelt. Husfliden har jo til alle tider levet sterkere i de isolerte dalstrøk, og de økonomiske midler har vært mindre der. Skal en danne seg et bilde av forholdet mellom treskjærerkunsten i de relativt isolerte fjellbygder og novasjonsområdene, kan en kanskje søke etter analogier på 1700-tallet. I Gudbrandsdalen og Østerdalen var da treskjærerkunsten uovertruffen med hensyn til eleganse og teknisk ferdighet. Men på tross av sin fullkommenhet og akademiske holdning virker Telemarks og Setesdals plumpe, djerpe, men folkelige treskjærerkunst kanskje sterkere på oss. Det fine spill og det rike liv er her erstattet av en kraftig bredde som fyller rommet med former som er få og mektige istedenfor mangfoldige og elegante. Lundevalportalen er et eksempel på en slik skurd og vil alltid øve det primitives sterke tiltrekning på oss.

LITTERATURHENVISNINGER OG NOTER

¹ Konservator arkitekt Gerhard Fischer har meddelt meg at den nedre døren i loftet på Lundeval i Kviteseid er oppmålt av professor J. Meyer i 1898, men er gjengitt i liten målestokk og ikke tegnet ferdig. Tegningen fins i Riksantikvariatet. ² Schüek, Henrik: Studier i nordisk litteratur och religionshistoria, Sth. 1904, s. 190. ³ Shetelig, Haakon: Arkeologi. Historie. Kunst. Kultur. Utgitt til syttiårsdagen 25. juni 1947, Bergen, s. 212 og 214. ⁴ L. Dietrichson: De norske stavkirker, Kra. 1892, fig. 28 a. ⁵ Diplomatarium Norvegicum VIII, nr. 174. ⁶ Anders Hagen og Aslak Liestøl: Storhedder. Viking. Bind XI, 1947, s. 216—19, fig. 11, 12 og 16. ⁷ Östergötlands runinskrifter, pl. 61. ⁸ Sunde, Olav Erling: Fra buorm til Midgardsorm. Romerike. Studier og Samlinger tilegnet Helge Refsum på 50-årsdagen. ⁹ Februar 1947, Oslo 1947, s. 7. ¹⁰ Kermodé, P. M. C.: Manx Crosses. London 1907, pl. XLV. ¹¹ Kermodé, P. M. C.: l. c., pl. XLIII og pl. XIV. ¹² Kermodé, P. M. C.: l. c., s. 180. ¹³ Hamann, Richard: Deutsche und französische Kunst im Mittelalter. Marburg 1923, s. 5. Abb. 7 og 8. ¹⁴ Schüek, Henrik: l. c., fig. 18. ¹⁵ Schüek, Henrik: l. c., fig. 15. ¹⁶ Gjessing, Gutorm: Studier i norsk merovingertid. Kronologi og oldsakformer. Oslo 1934, pl. XXIV, fig. b og pl. XXV, fig. a. ¹⁷ Kielland, Thor: Om dragt og mote i middelalderens Norge. Åb. 1926, s. 7. ¹⁸ Norsk Folke-museums fører. 1945.

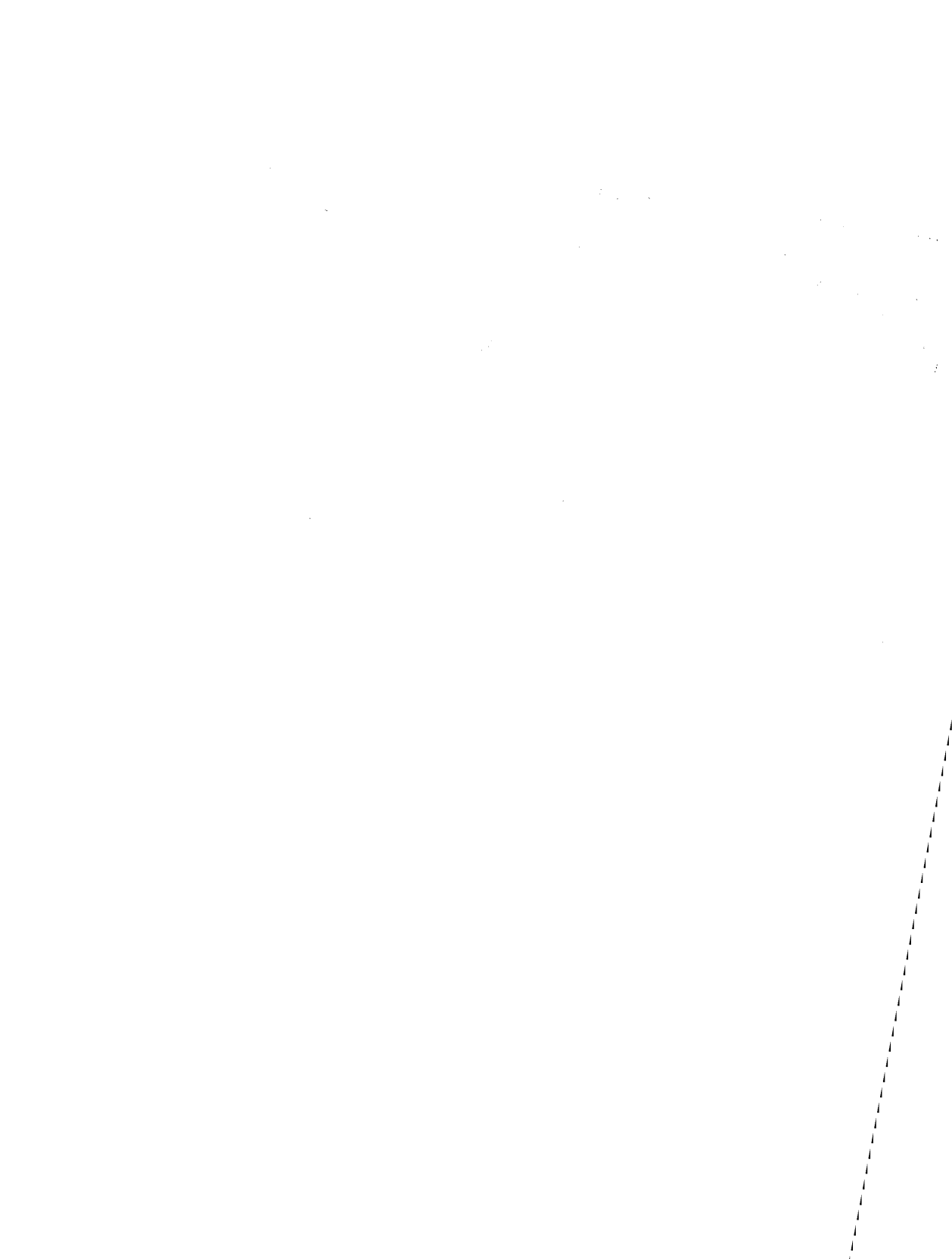

Fig. 1

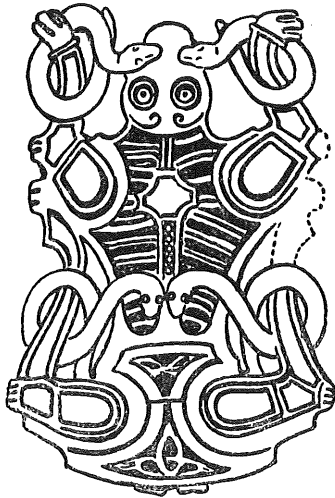
Charlotte Blindheim

ET UNIKT VENDELSTILSARBEIDE FRA ROMSDAL

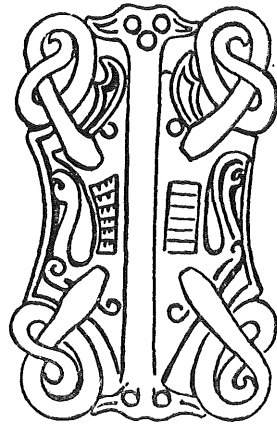
Pl. X

De to siste århundrene før vikingetiden (årene 600—800 e. Kr.) hører på mange vis til de merkeligste i norsk førhistorie. Tiden er en utpreget brytningstid med skarpe kontraster. Det ser ut til at Trøndelagsområdet har spilt en vesentlig rolle som brytningssted mellom kryssende impulser i denne tiden. Mens den vestnorske kulturen i mangt og meget viser påvirkning fra det kristne Vest-Europa, finner en på Østlandet funn som like utvilsomt er inspirert fra den samtidige, overdådige rike uppsvenske kulturen. Fra Trøndelagdistriktene og nordover finner en imidlertid begge kulturformer side om side og her ser det da ut til at sammensmeltningen av vestnorske og østlig betonte impulser har foregått.

Trøndelags sentrale stilling i tiden blir kanhende aller klarest belyst når en ser den fra en stilhistorisk synsvinkel. Mens perioden i landet for øvrig etter gravfunnene å dømme er en av de kunstfattigste i hele jernalderen, har vi fra Trøndelag og distriktene nord- og sørover langs kysten hele serier av gullsmedarbeider, som til dels er av utsøkt fin kvalitet. Dette materiale har aldri vært lagt fram i sin helhet — noe det i høy grad kunne fortjene. En må regne denne gruppen av kunsthåndverk for kildemateriale av første klasse når det gjelder forståelsen

a.

b.

Fig. 3.

sammen av et helt regelmessig 8-talls-liknende ornament som ender i to kringleformete båndfletninger med vingesløyfer. Selve „8-tallet“ dominerer dette partiet like sterkt som de runde øynene dominerer framsiden.

For en nærmere stilbestemmelse av stykket er det først og fremst lårpartiet på det midtre dyret interessen samler seg om. Som en ser er låret med beinet omskapt til et selvstendig, båndformet ornamentmotiv som slynger seg elegant og smidig under dyrets kropp og hode — snart som et enkelt smalt bånd, snart som et bredere der konturene blir markert med dobbeltlinje. Enkelte steder krøller linjene seg opp i en spiral, andre steder løper de ut i en vingeflik. Selv om stilbestemmende detaljer som hode og føtter mangler på dette rent ornamentale partiet, er det utvilsomt den yngre Vendelstils (stil III) stilfølelse som ligger bak.

Vendelstilens ulike faser er blitt meget inngående behandlet av en svensk stilhistoriker, dr. Greta Arwidsson. Selve ornamentikken på vårt stykke hører snarest hjemme i den gruppen som hun kaller for stil E.⁵

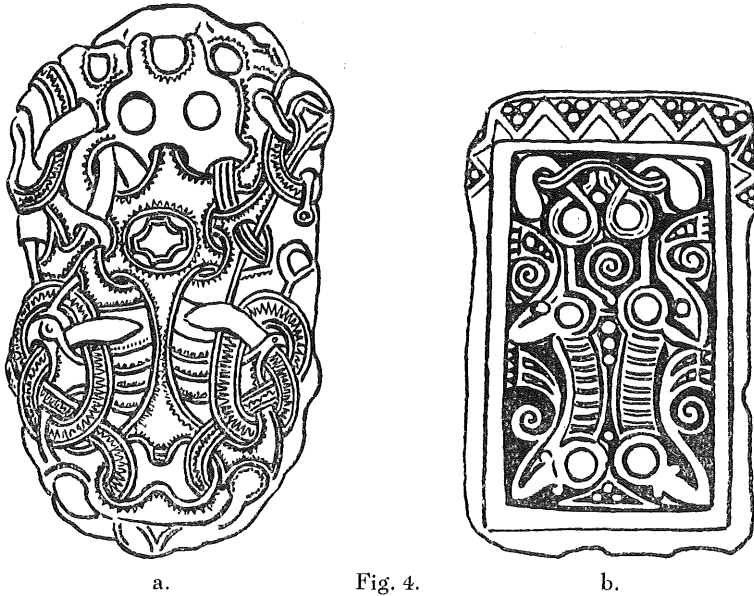

Fig. 4.

Dyrefigurene fører oss derimot over i en stilgruppe som delvis er samtidig med stil E og som dr. Arwidsson kaller for Vendelstil D.

Med sitt store, runde øye og den myke snuten virker dyret til å begynne med som en fremmed i Vendelstilenes fauna. Men i virkeligheten har det meget nære slektninger på en gruppe oldsaker som har intim tilknytning til Vendelstilenes miljø. Som en ser er dyrets kropp framhevet med ribber og rygglinjen markert med en perlestav. Det er et dyr med de samme karakteristika vi finner på en gruppe dyreformete bornholmske spenner og de såkalte dyreornerte ovale spennene. Disse to gruppene står utvilsomt hverandre nær, selv om slektskapsforholdet ennå ikke er helt på det rene.⁶ Som typiske eksempler har jeg valgt en dyreformet spenne fra den store gravplassen på Lousgaard på Bornholm (Fig. 3 a) og to dyreornerte ovale spenner fra Nervik, Fjellberg, Hordaland og Vangsnes, Balestrand, Sogn og Fjordane⁷ (Fig. 5 og 6). Dyret er på alle tre sett ovenfra, men vi finner det samme runde øyet

Fig. 5 a og b.

og den karakteristiske ribbingen av kroppen og sterke markering av rygglinjen. På de ovale spennene er beina ofte omformet til et båndformet ornament slik som på ringen vår. Selve hoftepartiet er derimot stort sett noe annerledes utformet på de ovale spennene enn på det midtre dyret på ringen, der hoftene bare såvidt er antydnet med en spiral. Ellers er dette partiet gjerne mer utførlig behandlet på dyrefigurene på de ovale spennene. Allikevel tror jeg vanskelig det kan være noen tvil om at det er et dyr av samme art — men sett i profil — vi har på ringen (jfr. Fig. 2 og Fig. 5 b og 6 b).

Noen eksakt zoologisk bestemmelse av dette dyret er det selvsagt ikke mulig å gi, men det kan vel ikke godt være tvil om at det hører hjemme blant krypdyrene.

Stilen er altså snarest en blandingsform som har lånt trekk både fra stil D og stil E. Disse to stilfasene er som nevnt delvis samtidige fenomener. Det var disse to stilretningene som kom til å gjøre seg sterkest gjeldende her i landet i Vendeltiden,⁸ og det er nettopp i Trøndelagsområdet vi finner de fleste og beste arbeidene. Stykket

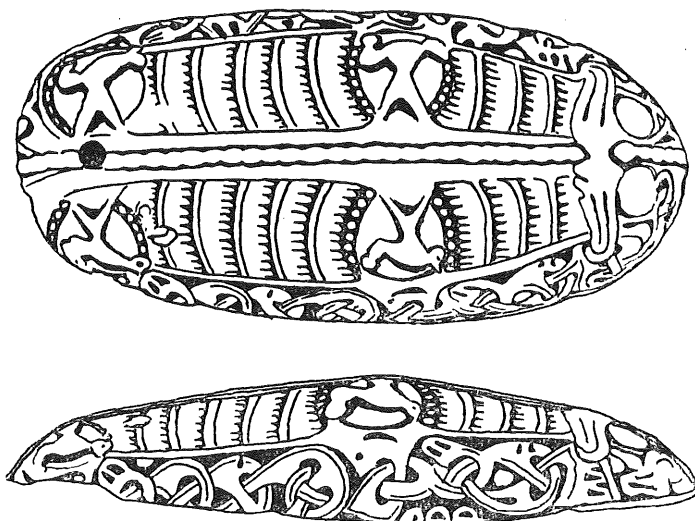

Fig. 6 a og b.

passer altså utmerket inn i det lokale miljøet. Men før vi går nærmere inn på dette, er det naturlig å prøve å tidfeste funnet litt nærmere.

Jernsakene er for dårlig bevart til å gi noen eksakt datering. Sverdet er snarest av en type (R. 499) som stort sett er eldre enn vikingetiden, men som kan gå ned i 9. årh.⁹ Etter dr. Arwidssons undersøkelser strekker arbeidene i stil D-preg seg over en periode på mer enn hundre år. Stilen var den ledende gjennom hele 8. årh. og holder seg helt inn i vikingetiden.

Stil E er nok delvis samtidig med stil D, men var fra først av en gotlandsk lokalforeteelse, som så etter hvert fikk innpass også over Norden for øvrig, der den som nevnt fikk litt av et tyngdepunkt i Trøndelag. Jeg skulle derfor tro at ringen er blitt til engang i 2. halvpart av 8. årh. En skarpere datering er det farlig å innlate seg på, når en er henvist til å bygge bare på en stilhistorisk vurdering, uten støtte i funnkombinasjoner.

Spørsmålet er så om vi har rett til å regne ringen for et hjemlig arbeide, eller om vi her skulle stå overfor et innført stykke?

Hadde stykket kommet fra en annen del av landet, ville begrepet import nesten automatisk ha meldt seg. Annerledes stiller det seg med et trønderisk funn. Fra Trøndelag og distriktene nord- og sørover langs kysten har vi som nevnt en virkelig kolleksjon av gullsmedarbeider fra Vendeltid av jevnt over meget god kvalitet. Noe forsøk på å skille mellom hjemlig og fremmed i dette materiale er aldri blitt gjort. Men en hel del av sakene har et så selvstendig preg at det vanskelig kan være tvil om at de har opphavet sitt i lokale verksteder. Så vidt jeg kan skjønne, skulle det også være mulig å finne fram til visse sentra for produksjonen. Her kan bare en detaljundersøkelse bringe virkelig klarhet, men det er f. eks. påfallende hvor mange stykker som grupperer seg om Overhalla i Namdalen. Fra gården Stor-Skomo har vi for det første de eiendommelige, halvt dyreformete, halvt ovale spennene som vi har avbildet den ene av her¹⁰ (Fig. 4 a). Fra en annen haug på samme gård kommer så fragmenter av to meget fine tynnskallete, ovale spenner og en ryggknappspenne.¹¹ På Melhus, som ikke ligger langt unna, har vi haugen der en i 1906 fant en praktfull ryggknappspenne og rester av en helt unik rektangulær spenne og et irsk relikvieskrin av tidlig type.¹² En slik opphoping av førsteklasses stykker som må ligge nær opptil hverandre i tid, trenger en nærmere forklaring. Lokale verkstedtradisjoner er unektelig den mest nærliggende. Sannsynligheten for dette øker, når vi hører at vi kan peke på et østnorsk stykke som ser ut til å skrive seg fra samme verksted som Melhus-spenneren. Fra gården Kvåle i Vestre Slidre¹³ har vi i Universitetets Oldsaksamling i Oslo rester av en ryggknappspenne, som nå er i en sørgelig forfatning, men som opprinnelig må ha vært et praktstykke av en spenne (Fig. 7). Det som er bevart viser en meget nær tilknytning til Melhusspenneren. Langs sidekanten på bøylen er det en geometrisk bord som er nesten identisk med en tilsvarende på det trønderske eksemplaret. Det lille som er bevart av fotdekoren ser også ut til å svare temmelig nøye til

dekoren på Melhusspennen. Endelig har fotknappene (Fig. 7 a) vært meget likt utformet på begge stykker, bortsett fra at de halvsirkelformete partiene på siden er gjennombrutt på Kvålespennen.

Etter mitt skjønn skulle det derfor ikke være noen prinsipiell innvending mot å se ringen fra Voll som en prøve på lokalt trøndersk kunsthåndverk. Den har det originalitetstempel som preger så mange av gullsmedarbeidene i gravfunnene fra de nordvestlige distriktene i denne tiden, og som en må tro skyldes lokale verkstedstradisjoner.

En nærmere analyse av ringen setter den likevel i en særklasse selv i det trønderske materiale. En oppdager nemlig da at rytmen i dyrefrisen bl. a. beror på at dyrene er gjengitt med hodet i forskjellig stilling. Det bakerste hviler det mot underkanten av ringen, det midtre løfter det halvt, mens det forreste har hevet det helt, så det berører overkanten av ringen. Forklaringen er rimeligvis den at det ikke her, som vi først trodde, er tre ulike dyr bundet sammen i en frise, men ett og samme gjengitt i ulike situasjonsøyeblikk. Eller med andre ord: Framstillingen kan ha et fortellende innhold. Ser en nøyere etter, oppdager en også at ornamentmotivet foran det midtre dyret, som

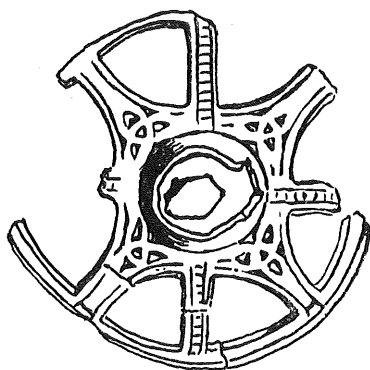

Fig. 7 a og b.

en først er tilbøyelig til å tro er nakketoppen, er utformet som et selvstendig orme- eller drakeliknende vesen. Og vel har Vendelstilen en stor forkjærlighet for behandlingen av nakketoppmotivet, men det er likevel ikke vanlig at det utformes med hode, klør og vingsløyfer som her. Dessverre er det ikke mulig å se om det er noen forbindelse mellom de to dyrene, partiet her er som nevnt ødelagt av brannen på likbålet. Imidlertid er kombinasjonen ribbedyr/orm kjent fra andre gullsmedarbeider, og det nettopp stykker som står vår ring meget nær. Vi har alt pekt på at ribbedyret viser tilknytning til de bornholmske dyrespennene. På en enkelt av disse, den kjente spennen fra grav 12 på gravplassen på Lousgaard, ser vi fire ormefigurer sno seg rundt ribbedyret (Fig. 3 a). Det samme er tilfellet med en langt dårligere replikk fra Öland¹⁴ (Fig. 3 b). Det er utvilsomt samme motiv som ligger bak de nevnte, eiendommelige parspennene fra Stor-Skomo i Overhalla (Fig. 4 a). Her kan vi peke på tarvelige replikker i et funn fra Prestegården i Opdal.¹⁵ Endelig ser det ut til at vi har eksempel på en slik kombinasjon på det vakre, rektangulære beslaget fra Søvik i Alstadhaug¹⁶ (Fig. 4 b). Ribbedyret er her klart nok, og ser en nøyere etter, oppdager en to små ormefigurer med spisse snuter som snor seg rundt øynene på dyret.

Vi kan altså skille ut en hel liten gruppe arbeider der ribbedyrene er stilt sammen med ormefigurer. Meget kunne da tale for at det er bestemte forestillinger som ligger bak dette motivet, og at vi her i virkeligheten står overfor et forsøk på bildende kunst, selv om stykket virker helt ornamentalt på oss.

Men vi må huske på at det ikke er våre øyne den er laget for. Selve hovedelementet i jernalderens nordiske kunstutfoldelse — dyrefiguren — er jo i virkeligheten et figuralt motiv. En kan ikke se bort fra at det også bak den rene dyreornamentikk kan ligge et innhold som det bare er ugjærlig for oss å trenge inn til med våre moderne innstilte øyne og sanser. — I en artikkel i Viking for noen år tilbake pekte Gutorm Gjessing på at vi på brakteatframstillingene, som i seg selv har en magisk karakter, har sikre eksempler på hestebilder som må

ha forutsetninger i magisk rituelle forestillinger.¹⁷ Det er også ganske påfallende at brakteatene innholdsmessig kan deles i to store grupper: En med en eller flere dyrefigurer i en helt dekorativ form og en med mer billedmessige framstillinger. Forklaringen er sikkert som Haakon Shetelig har antydnet det, den at den mer ornamentalt betonte gruppen er „fremstått fra den samme krets av forestillinger som har skapt de figurlige brakteatbilledene“.¹⁸ Opprinnelig har dyrebildet vært et symbol for en guddom eller liknende, på linje med det mer konkrete bilde. Men etterhånden er dyrebildet under påvirkning fra selve dyreornamentikken blitt ornamentalt gjengitt det også. For oss kan da en framstilling fortone seg som ren dekorasjon, selv om det i virkeligheten ligger dypere innhold bak. Sett med samtidens øyne har sikkert mangt et arbeide i ren dyreornamentikk like meget å „fortelle“ som figurale framstillinger. — Gripedyrsmotivet fra tidlig vikingetid dukker her usøkt opp i ens tanker. Disse klumpete og groteske, men samtidig så fascinerende små vesenene må ha hatt et dypere åndsinnhold for samtidens mennesker. At de ikke er noen ren *l'art pour l'art*, blir også bekreftet av det faktum at de også fins utformet som selvstendige små friskulpturer,¹⁹ hvis karakter av amuletter ikke er til å ta feil av.

En tankegang som denne passer unektelig godt med vår formodning om at ornamentet på ringen og de beslektete spennene er tenkt som en mer billedmessig framstilling. Det rimer også godt med det synet på merovingertiden som den store nyskappingsperioden for billedkunsten i Norden, som er blitt hevdet med særlig styrke av Bjørn Hougen.²⁰ Utgangspunktet for Hougens syn er de mer monumentale kunstverkene, først og fremst de gotlandske billedsteinene som i denne tid har sin gullalder da de tidligere sterkt ornamentale framstillingene må vike plassen for bredt anlagte billedscener. Men ved siden av disse større arbeidene har vi også en rekke mindre i metall, der forsøkene på å gi en mer situasjonspreget framstilling er påtakelig. De viktigste stykkene er hjelmbeslagene fra Vendel og Torslunda (enkelte av disse fins gjengitt

i Viking 1947 s. 35 og 37). Disse står billedsteinene nær forsåvidt som det også her klart nok dreier seg om virkelige billedscener, med et rent episk innhold. Men det er andre som ligger mer over på grensen av ornamental kunst. Jeg tenker på stykker som den praktfulle ryggknappspennen fra Vikestad i Bindalen,²¹ som på baksiden av foten har det usedvanlig elegant tegnede motivet som vi gjengir her Fig. 8. Midt inne i virvaret av slyngninger fra de to dyrefigurene opptrer det en liten mannsfigur. Når en får befridd ham for alle bånd/slyngningene, oppdager en at han er gjengitt på en meget levende måte, som om han var ferdig til sprang, mens to ormer eller slanger snor seg rundt halsen på ham (Fig. 8).

Greta Arwidsson har stilt denne framstillingen sammen med noen dyreornerte bornholmske spenner som har en menneskefigur komponert inn på ryggen av dyret²² (se Fig. 9).

Et godt eksempel har vi også på de to ovale spennene fra Østnes, Bjarkøy, Troms²³ (avb. Gjessing, Merovingertid Fig. 27). Hver av de fire feltene spennene er inndelt i, blir fylt av en enkelt mannsfigur. Mannens hår og barter er oppløst i bånd og slyngninger som gir samme effekt som dyrefigurene på Vikestadspennen. Gjessing mener vi har en dårlig replikk av disse førsterangs arbeidene i et funn fra Valan, Børs-skogn, Nord-Trøndelag²⁴ (avb. Jan Petersen: Vikingetidens smykker, Fig. 5). Han gjør samtidig oppmerksom på at vi finner det samme motivet på den såkalte tingelen på Osebergskipet. Her er gripedyrstilen bare trengt gjennom.

Jevnført med folkevandringstidens framstillinger virker stykker som disse som et betydelig skritt framover mot en mer konkret form. Det er rimelig å tro at det er den samme tendensen bak dette som den som fører fra figurbrakteatene til billedframstillingene på Vendelhjelmene og Torslundaplatene, fra den ornamentale gruppen av gotlandske billedsteiner med enkelte figurframstillinger til den klassiske formen med en rikdom av billedscener eller fra folkevandringstidens brosjerte brikkevevsbånd med løsrevne figurer til Osebergfunnets

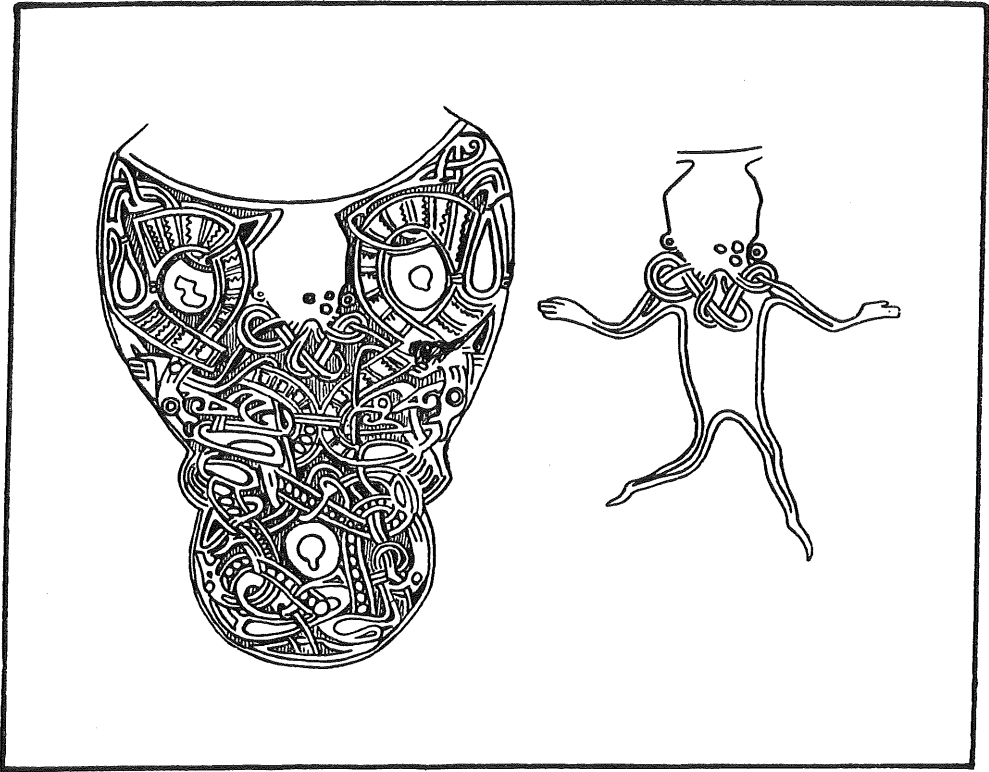

Fig. 8.

billedtepper.²⁵ Men det er bare rimelig at grensen mellom billedframstilling og mer ornamentalt betonet kunst var flytende i denne vår billedkunsts barndom. Og det er i dette grenseområde mellom ornamental og bildende kunst jeg mener ringen hører hjemme. Den er mindre „episk“ betonet for våre øyne enn f. eks. scenen på Vikestadspennen, men jeg tror det her som der er ganske bestemte forestillinger som ligger bak framstillingen.

Men aksepterer vi først denne oppfatningen, skylder vi også å forsøke å finne fram til disse forestillingene.

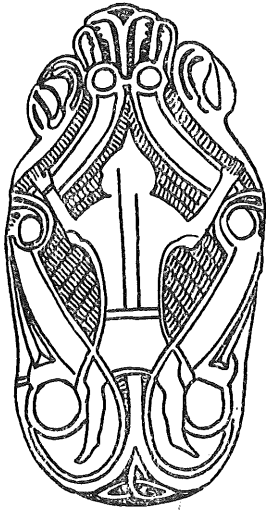

Fig. 9.

Så uvisse, for ikke å si uvitende som vi er når vi står overfor spørålet om de gamles tro og forestillingsliv, er det ganske klart at en må gå forsiktig fram om en ikke skal komme ut på altfor tynn is. Men visse faste holdepunkter har vi da.

Motivet skulle etter vår tolkning være en orm eller drake i kamp eller iallfall i nær kontakt med et krypdyrliknende vesen.

Ormebilder er ikke så rent sjeldne som motiv i oldtidskunsten. Vi har allerede trukket fram en del metallarbeider der de dels opptrer sammen med et „ribbedyr“, dels sammen med menneskefigurer. Alt i 1897 skilte Hj. Appलगren ut en særskilt gruppe runde spenner fra finske funn, som han etter orneringen kalte for „ormespenner“.²⁶

De ser ut til å strekke seg over et temmelig langt tidsrom fra 6.—7. årh. og helt ned i 1000-årene. De degenererer etterhånden, men på de eldre, gode eksemplarene kan en se at det opprinnelige motivet er fire ormer med tydelig tegnet hode med øye og spiss snute som slynger og bukter seg så de fyller det sirkelrunde feltet. Dette blir delt i fire like deler av et korsformet bånd, som hindrer komposisjonen i å flyte ut. Slektskapet med svenske Vendelstilsornerte spenner er unektelig ganske sterkt. Appलगren hellet derfor delvis til den oppfatning at „ormene“ i virkeligheten er forvanskete, skjematizerte utgaver av Vendelstilens dyrefigurer. Men det er detaljer som avviker så sterkt fra den skandinaviske stilen at Appलगren lot spørålet stå åpent: „En framtida forskning till hvars förfogande ett rikare matriale står till buds, skall dock säkert kunna kasta ett klarare ljus öfver denna intressanta fråga.“

Det ble Appलगrens landsmann, C. A. Nordman, som kom til å oppklare problemet. Han viste klart nok at det må dreie seg om et

selvstendig ormemotiv, som ikke bare opptrer på disse spennene, men også har funnet vegen til en gruppe kammer fra merovingertid og tidlig vikingetid i Finland. Fra samme gravplass som en av de nevnte kammerne kjenner en også helt plastisk utformede ormefigurer som åpenbart har vært beregnet til å feste på et nå forsvunnet underlag.²⁷ Nordman setter disse finske sakene med ormemotiver i forbindelse med de bornholmske og ölandske spennene som vi tok utgangspunkt i. (Vår Fig. 3 a og b.) Han peker samtidig på at vi i den norske gullskatten fra Hoen i Øvre Eiker har et lite gullsmykke i form av en sammenrullet orm.²⁸ En liknende av sølv lå i en av Birkagravene. Av gravningsplanen kan en se at den har hatt plass på et halskjede sammen med andre hengesmykker og perler.²⁹

Ormebilder som likner de nevnte hengesmykkene sterkt opptrer også på Birkamynter og andre mynter beslektet med dem.³⁰ Her er de imidlertid stilt sammen med en hjortefigur. Denne kombinasjonen hjort/orm kjenner jernalderskunsten en del eksempler på. De er nylig blitt trukket fram av Jorma Leppäaho,³¹ som setter motivet inn i en videre, folkloristisk sammenheng samtidig som han påpeker at det har gamle røtter på nordisk grunn. Det fins bl. a. på den gåtefulle Gundestrupkjelen, hvis opphav er meget omstridt. Sist er spørsmålet blitt behandlet av Holger Arbman, som tar avstand fra den gjengse teorien om at den stammer fra en østkeltisk stamme. Ut fra temmelig overbevisende argumenter kommer han til at den helst er vestkeltisk, snarest et gallisk arbeide.³² Denne oppfatningen har også Sophus Müller vært inne på i sin annen behandling av spørsmålet i det store verket om oldtidens kunst.³³ Dette forhindrer imidlertid ikke at den kan være influert fra den hellenistisk-orientalske verden, slik som det er blitt hevdet av Johs. Brøndsted.³⁴

Med Gundestrupkjelen kommer vi da bakenfor vår tidsregnings begynnelse.

Selve ormemotivet fins for øvrig alt i vår eldste metalltid. I et foredrag på det første nordiske arkeologmøtet i Oslo i 1919 pekte C. A. Nordman

på at vi har ormefigurer både på leirkar, rakekniver og helleristninger fra bronsealderen.³⁵ Ormefigurene fins dels alene, dels som ledd i større komposisjoner. Bl. a. ser en dem ikke så sjelden sammen med skipsframstillinger, undertiden også i samband med menneskefigurer.

Hovedverket innenfor ormeframstillingene i vår oldtidskunst er imidlertid den alderdommelige vognen fra Oseberg. Den er samtidig hovedverket innenfor gruppen av ornamentalt/episke kunstverker fra merovingertiden. Her finner vi figurscener midt inne i et mylder av dyrefigurer av ulike slag. (Se avbildninger i dette års Viking Pl. XIII.) Det kan ikke være tvil om at det hele er tenkt og ment som fortellende kunst, men virkningen på oss er vesentlig ornamental. På begge gavlfeltene inntar ormefigurer en sentral plass. Det gjelder særlig framgavlen, der vi ser dem gå til angrep på en menneskeskikkelse, mens de andre steder er i kamp med noen underlige firbeinte dyr. På den ene side finner vi også et krypdyraktig vesen som minner om vårt ribbedyr. På bakre gavl dominerer dyrefigurene. Ormene fins bare inni enkelte av dem.

Forstykkene på vogndragene har skjæring i gjennombrutt arbeide som slutter seg nær til framstillingen på vognkassen. På det ene ser vi en mann omgitt av dyr og ormer, på det andre bare dyre- og ormemotivene, men formen røper at de hører i hop, på samme vis som gavlfeltene på vognen.³⁶

I dette års Viking har Odd Nordland gitt en usedvanlig fengslende utredning av disse ormescenene på Osebergvognen, som han stiller sammen med noen opptrinn på gotlandske billedsteiner. (Forfatteren har velvilligst latt meg lese manuskriptet.) Han ser dem som eksempler på det vidt utbredte ormegårdsmotivet, som åpenbart har talt særlig sterkt til folkefantasiaen, siden det fins hos så skilte folk og til så skilte tider som Nordland viser det. Det som særlig interesserer oss er Nordlands påvisning av at tradisjonene omkring disse ormegårdsframstillingene snarere bunner i religiøst-mytiske forestillinger enn i sagn-historiske, som en tidligere har ment. Det øker muligheten for at det kan være en nærmere sammenheng mellom de ormefigurene som fins enkeltvis og dem

som opptrer i større komposisjoner, samtidig som det åpner for ganske lange perspektiver med hensyn til tolkningen av motivet.

Bronsealderens ormebilder har uten tvil nær tilknytning både til soldyrkelse og fruktbarhetskultus, som vel igjen innbyrdes bare er to sider av samme sak. Oscar Almgren har vist at enkelte av de nordiske ormescenene har nære paralleller både på liguriske helleristninger og i egyptisk billedkunst.³⁷ Disse må utvilsomt oppfattes som ledd i fruktbarhetsriter. Ormene spilte også en stor rolle ved greske mysteriefester som sto i fruktbarhetens tegn. Det kan vanskelig være noen tvil om at det må være en kontakt mellom de orientalske og de nordiske bildene og de forestillingene som knytter seg til dem. — Spørsmålet om ormebildenes karakter av sol- og fruktbarhetssymboler er senest blitt behandlet av Gutorm Gjessing her i Viking for 1943. I den idérike studien „Hesten i førhistorisk kunst og kultus“ kommer han også inn på ormeframstillingene på helleristningene og rakeknivene. Han trekker i denne forbindelse inn en gruppe dyrebilder som har slange- eller ormekropp, men hestehode.³⁸ Det symbolske slektskapet mellom disse to dyreslagene må være meget nært. Og det kan ikke være tvil om at begge to spiller en vesentlig rolle i sol- og fruktbarhetskulten. Det kan her være verd å trekke inn et moment som Nordland har vært så elskverdig å gjøre meg oppmerksom på, nemlig at alt den gamle Vedareligionen opererer med denne blandingen av solhest/slange eller orm. Den kjenner et vesen, Paidwa, som ser ut til på engang å være selveste solhesten og et ormeliknende kryp de graver opp av jorden som vern mot ormebit og onde ormer. Frykter de ormen, gjemmer de Paidwa i sømmen på klærne sine. Er de bitt av slanger eller ormer, stopper de den opp i nesene. En trollsang forteller om dette:

„Slain are they that are striped across, crushed are the adders.
Slay thou the one that produces a hood, (slay) the white and the black
in the darbha grass!

The maiden of the Kirata-triebe, the little one digs up the remedy,
with golden spades, on the mountains back.“³⁹

Vi ser her eksempel på en ting som er av betydning for hele vår problemstilling: At ormen eller iallfall et ormeaktig vesen *både representerer faren og middelet mot* denne. Det er sikkert utslag av noe som er vel kjent i folketroen, nemlig at *likt hjelper mot likt*.⁴⁰ Det er rimelig å tro at dette er forklaringen på at en i danske bronsealdergraver har funnet ryggbein av ormer.⁴¹ Reichborn-Kjennerud peker her på at ormebein også hører til utstyret i de langt senere trollposene.⁴²

For spørsmålet om tolkningen av ormemotivet i jernalderkunsten er det også av betydning at Leppäahos og Nordlands undersøkelser uavhengig av hverandre førte fram til samme slutning: at ormebildene må ha forutsetninger i magiske forestillinger. I den forbindelse har det avgjort interesse at stykker som hengesmykkene fra Hoen og Birka har klar karakter av amuletter. Det samme gjelder det lille sølvblikket til å sy fast i klærne som Nordland peker på. Blant de finske sakene er kammene særlig klare i utformingen. De står bronsealderens ormeframstillinger så nær at en synes det må være en eller annen nærmere forbindelse her, tross den store tidsforskjellen. Under alle omstendigheter må en med Nordman gå ut fra som gitt at ormemotivet har oppnådd sin store popularitet i finsk vikingetid „på sagohistoriska eller mytologiska grunder“.⁴³ Det ser da ut som vi har lov til å trekke også disse ormeavbildningene inn i samme krets av forestillinger der de mer konkret utformete ormegårdsscenenene og hjort/ormframstillingene hører hjemme, forestillinger som tilsynelatende bunner i tanker om døden og det onde selv.

Vi skal så ta for oss det andre leddet i komposisjonen, ribbe- eller krypdyret. Det har som ormebildene en meget vid utbredelse og har holdt stillingen som et yndet motiv i folkekunsten langt ned i tiden. Det er senest blitt behandlet av en tysk forsker, Karl von Spiess.⁴⁴ Dessverre er hans undersøkelse delvis skjemt av den ånd som særmerket så meget av tysk forskning under Hitlertiden. Det er meget beklagelig, for det materiale han stiller sammen er i seg selv meget interessant. v. Spiess mener at motivet går helt tilbake til yngre steinalder, da en finner

det på leirkar. De framstillingene han trekker fram er imidlertid så skjematisk at en er mest tilbøyelig til å sette et spørsmålsteget ved alle forsøk på en nærmere zoologisk bestemmelse. Derimot kan det vanskelig være noen tvil om at en gruppe krypdyrframstillinger fra permiske funn på et eller annet vis må ha forbindelse med våre nordiske. De har den samme karakteristiske perlestavsliknende markeringen av rygglinjen og ribbingen på kroppen. De er også datert til omtrent samme tid, 7.—8. århundre. — Liknende framstillinger, formet i voks, tre, sølv eller jern er kjent fra langt senere tid fra valfartskirker i Bayern og Alpelandskapene, der de ble ofret av kvinner for å oppnå fruktbarhet. Interessant er også en votivplate fra Oberdonau, der en ser en kvinnefigur knele foran den hellige jomfru som sitter med Kristusbarnet på fanget. Over den knelende kvinnes hode er det plassert en svær padde eller frosk. Den nære tilknytning til fruktbarhetsønsket er her opplagt. Frosken kan også rett og slett identifiseres med livmoren.

Det virker da til å begynne med noe overraskende at en i Østersjøområdet finner krypdyrframstillinger som avslutning på noen eiendommelige trebretter som en ga de døde med i graven. v. Spiess viser imidlertid her til en interessant parallell: Motivet fins også på leirlamper i tidlig kristne egyptiske graver. Rundt dyret står innskriften: ego eimi anastasis — jeg er oppstandelsen. Her må fruktbarhetsymbolet være identifisert med livssymbolet — den som seirer over døden.

Det er all grunn til å tro at disse forestillingene omkring krypdyr i folkekunsten også gjelder ribbedyret i oldtidskunsten. Vi husker de bornholmske spennene der en adorantskikkelse var komponert inn på ryggen på dyret. Det får en naturlig forklaring om vi forutsetter at ribbedyret er et fruktbarhetsymbol.

Samtidig ser det altså ut til å ha intim tilknytning til dødstro. Det samme gjaldt ormefigurene. Almgrens og Gjessings undersøkelser er ikke til å ta feil av: Ormemotivet i bronsealderkunsten har intim forbindelse med fruktbarhetskulten. Leppäahos og Nordlands materiale fører like sikkert fram til underverdensforestillinger.

Ormens merkelige dobbeltbunnete vesen blir også skarpt belyst av dens stilling i vår gamle folkemedisin, som vi såvidt har berørt i det foregående. Her finner en, som Reichborn-Kjennerud har vist det, mengder av eksempler på at den både var ansett som et av de farligste av alle skadedyr og som et vernedyr med slik helbredende kraft at den ble legekunstens merke.⁴⁵ Et ordtak fra Etne sier at „ormen har tu tungor, ei eitertunga og ei lækjetunga“. På Mandalskanten uttrykker de det litt annerledes når de sier „Doggorm, doggorm — vare meg for hoggorm“.⁴⁶ Den tankegangen som ligger bak er sikkert som Reichborn-Kjennerud sier, den kjente at „ondt skal ondt fordrive“. Men den går vel igjen inn i det store kompleks av forestillinger omkring livet og døden som vi har kommet inn på her. Meget kan tyde på at de har sin rot i Orientens brokete fabelverden; men så almen-menneskelige og så utbredte som disse forestillingene åpenbart er, kan de vel også oppstå spontant hos ulike folk til ulike tider. Livs- og fruktbarhetstanken på den ene side og dødstro på den annen er ikke diametralt motsatte begreper, de grenser tvert om nær opp til hverandre. „Fra død til liv“ er en forestilling som er vel kjent hos de fleste primitive folk.⁴⁷ „Av jord er du kommet, til jord skal du bli“ er en realitet også for oss, selv om vi forbinder det med noe andre forestillinger enn de den trønderske gullsmeden hadde i tankene da han skapte sitt mesterstykke, ringen fra Voll.

ETTERSKRIFT

Etter at manuskriptet var innlevert til trykning gjorde fil. lic. Bertil Almgren meg oppmerksom på at det i Statens Historiska Museum i Stockholm ligger rester av et armbånd fra Kinnare, Lummelunda, Gotland med en ornamentikk som i karakteren står vårt stykke meget nær. Det var for sent å ta hensyn til dette i nærværende avhandling, men for vurderingen av hele den trønderske gruppen av gullsmedarbeider fra Vendeltiden vil det utvilsomt få sin store betydning.

NOTER OG HENVISNINGER

¹ T. 16415. ² B. 5748. — T. 6779. — T. 6148—65. — T. 13202. — T. — 13036.
Endelig har vi T. 8746, en hellig hvit stein f. i en grav sammen med brente bein og kull. Det faller jo utenfor den øvrige rekke. ³ Ifølge velvillig opplysning fra overlærer Sørensen hos Tostrup gullsmedforretning, Oslo. ⁴ Birka I, Tafeln, grav 731, R. 723 C. 1672, Nomeland Hyllestad, Valle, Aust-Agder. ⁵ Greta Arwidsson: Vendelstile. Uppsala 1942. Vikings lesere har tidligere stiftet bekjentskap med dette arbeide i Thorleif Sjøvolds gjennomgåelse av det i Viking 1944, s. 137—149. ⁶ Se Gutorm Gjessing: Studier i norsk merovingertid, Oslo 1934, s. 151—152 og Arwidsson: Vendelstile, s. 49—50. ⁷ B. 4213 og B. 700. ⁸ Se Vendelstile, s. 21, kart 14 og funnfortegnelse nr. 1. ⁹ Jan Petersen: De norske vikingesverd, Stavanger 1919, s. 55 ¹⁰ T. 7687 f. Ab. 1905, s. 362—365. ¹¹ T. 7713 f. Ab. 1905, s. 367—370. ¹² Th. Petersen: A Celtic Reliquary Found in a Norwegian Burial Mound. T. V. S. 1907, nr. 8. ¹³ C. 23947 y. U. O. Årb. 1943—44, s. 339. ¹⁴ Knut Stjerna: Bornholms befolkning under jernalderen. A. T. S. 18, nr. 1 ¹⁵ T. 735. ¹⁶ T. 11093. T. V. S. 1914, nr. 4 s. 24—25. ¹⁷ Hesten i førhistorisk kunst og kultus, Viking 1943, s. 28—29. ¹⁸ Billedframstillinger i jernalderens kunst. Nordisk kultur, Bd. Kunst, s. 208. ¹⁹ Shetelig: Osebergfunnet, Bd. III, Vestfoldskolen, s. 791, fig. 300—301. ²⁰ Bjørn Hougen: Nordisk billedkunst i jernalderen. Kunst og Kultur 1942, s. 65 f. ²¹ T. 559. ²² Vendelstile, s. 45. ²³ Ts. 907—15. ²⁴ T. 2967—70 Ab. 1883, s. 81. ²⁵ Om dette siste punkt, se Bjørn Hougen: Osebergfunnets billedvev, Viking 1940, s. 91. ²⁶ De runda djurspennena i Finland (Finskt Museum, 1897, s. 1 f.). ²⁷ C. A. Nordman: Karelska järnåldersstudier (F. F. T. XXXIV, 1924, s. 113 f.). ²⁸ C. 728. Avb. R. 690. ²⁹ Holger Arbman: Birka I. Die Gräber. Tekstbindet s. 318, Abb. 265. ³⁰ Sune Lindqvist: Birkamynten (Fornvännen 1926, s. 307 f., fig. 209 og 237). ³¹ Hjort-orm. (Finskt Museum 1947—1948, s. 44 f.) ³² Holger Arbman: Gundestrupkitteln — et galliskt arbete? (Tor 1948, s. 109 f.). ³³ Sophus Müller: Oldtidens Kunst, Jernalderen, s. 45. ³⁴ Danmarks Oldtid III, Jernalderen s. 95 f. ³⁵ Trykt i tidsskriftet Oldtiden VII, 1918, s. 195 f. ³⁶ Haakon Shetelig: Osebergfunnet, Bd. III, Vestfoldskolen, s. 135. ³⁷ Hällristningar och kultbruk, Stockholm 1926, s. 73 f. og s. 125 f. ³⁸ I. c. s. 8 f. ³⁹ Etter The Sacred Books of the East, Vol. XLII. ed. F. M. Müller, Oxford 1897, s. 152 f. ⁴⁰ I. Reichborn-Kjennerud. Vår gamle trolldomsmedisin. (Videnskaps-Akademiets Skrifter 1927. Kl. II. No. 6, s. 164.) ⁴¹ Hvidegaard-fundet. (Annaler for nord. Oldkynd. 1848 s. 336 f. Tab. V, fig. 9 ab.) ⁴² I. c. s. 182. ⁴³ I. c. s. 116. ⁴⁴ Karl von Spiess: Die Krötenfrau (Germanenerbe 1940, s. 115 f.). ⁴⁵ I. Reichborn-Kjennerud: Ormen i nordisk folkemedisin (Norges Apotekerfor. Tidsskr. 1924, Farmaceutisk-videnskabelige del, s. 51 f.) ⁴⁶ Etter opplysning fra cand. phil. Odd Nordland ⁴⁷ Etter opplysning fra professor Gutorm Gjessing.

Odd Nordland

ORMEGARDEN

Pl. XI—XIII

— damned spirits all,
that in cross-ways and floods have burial,
already to their wormy beds are gone.

Midsummer Night's Dream, III. 2.

Eddadikta er rike på sterke, dramatiske hendingar, men sjølv til eddadikt å vera, er det ein reint uvanleg villskap som slår imot oss i dei siste dramatiske scenane i Atlakvida. Her er svik mellom skyldfolk og drap på dei nærmaste: Hunarkongen, Atle, drep Gunnar og Hogne, brørne til Gudrun, kona si. Gudrun att drep til hemn dei to sønene ho har med Atle og gjev mannen sin å eta. Til slutt stikk ho Atle i hel i senge-staden og svir halla av over hovudet på den døde husbonden sin og dei sovande mennene hans. — Midt i all denne fælsken står det som ein ram og vond gufs frå det styggaste og mest skræmande av alt: Ormegarden, der Gunnar sjølv lyt lata livet.

Otten for denne uhuglege staden durrar alt under orda Gudrun helsar brørne sine med. Klagen over at dei kjem så lite mannsterke til hunar-landet, munnar ut i at nå er ormegarden det som ventar dei (str. 16):

*nú er så ormgarðr
ykr um folginn.*

Frå då av står ormegarden som eit trugsmål for oss i tanken medan vi fylgjer Gunnar og Hogne hjå hunarkongen, like til striden er over, og vogna med den bundne Gunnar knirkar på veg mot det fælslege:

Levande Gunnar
vart lagd i garden,
i kvar ei krå der
kraup det ormar
i yrjande mengd.
Men endå Gunnar
harmfull harpa
med hendene slo,
strengene skrall.
Slik skal kjemper
gullet sit gøyme
for griske karar. str. 31.¹

Slik vi idag har Atlakvida, har diktet strofar i to slags versemål. Hovudtyngda av strofane er i målahått, resten i fornyrdislag. Dette førde Sophus Bugge inn på den tanken at ein diktar av målahått-diktet hadde arbeidd inn i diktet sitt strofar av eit eldre dikt i fornyrdislag. Nå er str. 16 i målahått, medan str. 31 er i fornyrdislag, og denne siste strofen skulle såleis vera frå det eldste diktet.²

John Becker tok Atledikta opp i ei lang og grundig avhandling, og han kom til det, som også Symons hadde vore inne på, at det måtte fyrst ha funnest to paralleldikt i kvar sitt versemål, og at desse dikta sidan vart samanarbeidde og fekk nye strofar frå to interpolatorar. Den eine av desse interpolatorane sette inn ormegardsepisoden i str. 31, meinte Becker. Sievers hadde då alt frå før sagt som si meining at str. 16, der Gudrun nemner ormegarden, ikkje høyrer heime i samanhengen slik strofen står i diktet.³

Tanken om dei to ulike dikta attom Atlakvida vart førd vidare av Finnur Jónsson, og også han såg på skildringa av Gunnar i ormegarden („disse elendige fornyrdislagslinjer“) som interpolasjonar i eit dikt i målahått. Merkeleg nok tok han samstundes det Gudrun seier om ormegarden i str. 16, for å vera interpolasjon, endå denne strofen nettopp

er i målahått.⁴ — Det let seg ikkje nekta at det er litt av ei sjølvmot-seiing i dette resonnementet, og spørsmålet reiser seg om ein har lov til å skilja ut strofar av diktet på denne måten.

Kva vi nå tenkjer oss om den utviklinga som førde til diktet vi kallar Atlakvida, skildringa av ormegarden står der like fullt, og vi finn også fleire andre stader i eddadikta nemnt at Gunnar lid døden mellom ormane i ein ormegard. Det ser ut til å ha vore eit motiv som var vel kjent dette, det var ei hending som hadde evna til å festa seg i minnet hjå dei som høyrde om henne.

I Oddrunargråten fortel såleis Oddrun om sorga si over Gunnar, elskaren hennar. Bror til Oddrun, Atle, fanga og drap både han og Hogne, og drapet gjekk for seg nett på same måten som i Atlakvida:

Hjarta dei ut
or Hogne skar,
og i ormegarden
vart den andre lagd. str. 28.

Når Gunnar spelar på harpe i ormegarden, så er det her fyrst og fremst for å varsla Oddrun, slik at ho kan koma og hjelpa han. Men mor til Atle kjem og øydelegg all bergingsvon:

Då kom den forbanna
mor til Atle
fram rusande,
måtte ho morkne!
og ho Gunnar
grov til hjarta,
så eg ikkje kunne
få berga karen. str. 32.

Den stutte Sigurdarkvida nemner også Oddrun, Atle og ormegarden i ein spådom (str. 59) om korleis det skal gå Gunnar i framtida. Det ser mest ut til at spådomen her er eit middel til å få med også i

Fig. 1.

Den bundne Gunnar spelar harpe i ormegarden.
Treskurd på kyrkjeportalen frå Austad.

dette diktet noko om desse hendingane som hadde slik resonans i førestellingane hjå folk.

I nokre knappe setningar i prosabolken i Eddaen om dråpet på Nivlungane er det fortalt: „Hjarta vart skore or Hogne, og Gunnar sett i ormegarden. Han slo harpa og svævde ormane, men ein hoggorm stakk han i levra“.⁵ Det er her tydeleg tale om eit serleg vondlyndt kryp som tek livet av helten, eit kryp som dei i Oddrunargråten tenkte seg å vera mor til Atle. Slik det er fortalt i dette diktet om Oddrun, gjer tradisjonen tydeleg ein sving bort i trolldomen og

magien, med truer om forgjering og evne til å taka på seg ham.

Segnene og strofane om Gunnar og Atle kom ut til dei norrøne bygdene på Grønland, og også der visste tradisjonen at Gunnar let livet mellom ormane. Likevel nemner ikkje det grønlandske Atlamål noko serskilt om at det fanst nokon ormegard. Kona til Gunnar drøymer nok at Gunnar vert eten levande av ormar, og Atle byd mennene sine å gjeva han til ormane, men bae stader er det samstundes tale om at Gunnar også skal hengjast i galge. Her ser tradisjonen ut til dels å ha gløymt det som det opphavleg var tale om, dels å ha blanda det saman med andre avrettingsmåtar.

Også ute på Grønland var Gunnar den meisterlege harpespelaren. Han er bunden på hendene, men han slår strengene med føtene! Det same kunst-stykket ser vi at Gunnar gjer på fleire av dei biletframstillingane vi har av han frå norske bygder, t. d. på stavkyrkjeportalane frå Austad (fig. 1) og Hylestad (plansje XI, 1) frå Setesdalen. Nå seier ikkje det grønlandske Atlamål at Gunnar spelar i ormegarden for å kunna halda ormane frå livet, men det går fram av heile utforminga at det nok var det som opphavleg var meininga:

Harpa tok Gunnar
og leika med tærne,
slik kunne han spela
at kvinnene gret
og karane kløktet

— — — — —
— — — — —

Daude var karane
før dagen kom. str. 66 og 67.

Kva tid vi skal setja desse dikta til, er ikkje godt å avgjera. Finnur Jónsson tenkte seg at Atlakvida var frå åra straks før 1000-talet. Oddrunargrāten og det grønlandske Atlamål rekna han då for å høyra til 1000-talet, det fyrste til før midten av dette hundreåret, det andre til omlag 1050.⁶ Denne tidfestinga har ikkje så svært mykje å halda seg til, men det einaste vi kan vera nokolunde trygge på, er at av desse dikta der ormegarden er nemnd, der er Atlakvida det eldste.

Det er altså i Atlakvida at ormegarden fyrst dukkar opp i norrøn litteratur, vi kan seia i litteraturen i det heile, for dei andre europeiske litterære kjeldene frå så tidleg tid, ser ikkje ut til å veta om nokon ormegard av dette slaget. Nibelungenlied som skulle vera det diktet som stod vår Atlakvida nærast, er berar av ein mykje yngre tradisjon. Den forma vi har av dette diktet, skriv seg frå tida rundt 1200, og der fell den tyske Gunnar, Günther, for sverd i slutt-strofane.⁷ Nokon parallell

til dei fælslege tankane om ormegarden finst heller ikkje elles i det tyske diktet.

Trass i at Nibelungenlied ikkje ser ut til å veta om ormegarden, er det likevel klårt at det også må ha funnest tysk tradisjon som visste vel om at Gunnar let livet sitt ein slik stad. — Før fanst det endåtil segner som peika ut byen der ein kunne sjå staden der Gunnar døydde.

Didrik av Berns saga fortel at ormegarden er å sjå i den tyske byen Susa eller Susat, nå Soest, i Westfalen:⁸ Gunnar vert førd fram for kong Attila, fortel sagaen (kap. 583). „Han vert etter råd frå dronninga kasta i ormegarden, og der let han livet sitt, og dette tårnet står midt i Susa“.

Didriks saga fører tradisjonen sin om nivlungane attende til ulike tyske kjelder: „Menn som var fødde i Bremen og i Münster og som alle fortalde det same utan å veta om kvarandre, slik dei kjende det frå gamle tyske dikt“ (*fornkvæði i þjóðerskri tungu*). Sagaen nemner også fråsegnene til tyske menn som sjølve var fødde i Susat, og som hadde sett både „orme-tårnet der kong Gunnar vart drepen“, og andre stader i byen som hadde namn etter hendingane i desse segnene (kap. 394).

På slutten av 1100-talet fanst det verkeleg eit tårn i Susat som nok kunne få folk til å tenkja litt av kvart. I 1178 nemner nemleg erkebispem i Köln i eit gåvebrev at han gjev bort „ei borg eller eit tårn i Susat“, *palatium sive turrim in Susatia*, og han fortel omstendeleg at det før har vore ein tilhaldsstad for ureine dyr og for all slags krypdyr, *animalium immundorum atque omnis generis reptilium latibulum*.⁹ Det kan nok henda at vi her i dette gåvebrevet finn nemnt det same tårnet som den tyske folketradisjonen peikte ut som ormegarden i segnene om Gunnar og Atle, ein tradisjon som kjøpmennene frå Soest bar med seg på handelsferdene sine nordover.¹⁰

Når den tyske tradisjonen i Didrik av Berns saga rundt 1200 så sikkert veit å peika ut kvar ormegarden låg, så må vi også gå ut frå at tyske segner eller songar på den tid reint ålment kjende vel til førestellingane om ein slik orme-stad.¹¹

I Volsunga saga har vi ei attgjeving i prosa av den gamle nordiske edda-tradisjonen om Gunnar og ormegarden. Her er dei samla og samarbeidde både dei draga vi fann i Atlakvida og i Atlamål, — og vel også det som vart fortalt i Oddrunargræten og i Dråpet på Nivlungane.¹² Det ser ut til å vera eit litterært smaks-skifte med større hug til attgjeving i prosa som har gjeve tilskuvet til å laga fornaldarsaga av innhaldet i dei gamle dikta. Både den tyske og den norrøne tradisjonen om desse dramatiske hendingane berga seg på denne måten over i ei ny og populær form.

Kong Gunnar vart sett i ein ormegard, seier Volsunga saga (kap. 39). „Der var mange ormar, og hendene hans var bundne fast. Gudrun sende han ei harpe, og han synte dugleiken sin og slo harpa med stor kunst, for han slo strengene med tærne og spela så framifrå fint at få syntest å ha høyrte slege slik med hendene. Han heldt på med denne kunsten til alle ormane sovna, så nær som ein stor og ill slange som kraup bort til han og grov kjeften sin inn til dess han hogg i hjarta hans, og der let han livet med stor manndom.“

Volsunga saga nemner ikkje noko om at den verste av alle ormane er mor til Atle, og at det er denne ormen som er den einaste Gunnar ikkje maktar å halda seg frå livet med harpespelet sitt. Det kan difor vera tvilsamt om strofane om dette i Oddrunargræten er mellom kjeldene til sagaen. Heller ikkje Snorra Edda nemner at ormen som drep helten, har noko med mor til Atle å gjera, og det Snorra Edda fortel om Gunnar og ormegarden samstavar i det heile svært godt med forteljinga i Volsunga saga. Det er t. d. sagt at Gunnar fekk harpa til seg i ormegarden i løynd, og dette er ellers berre fortalt i Volsunga saga, så desse tradisjonane står kvarandre temmeleg nær.¹³

Då Ragnar Lodbrok i Ragnars saga ikkje vil fortelja kong Ella kven han er, seier kongen at dei skal kasta han i ormegarden og lata han sitja der. Ingen av ormane går laus på han før kong Ella kjem på at dei skal taka av Ragnar dei kledda han har utanpå, men då er det straks slutt på han også (kap. 18).

Fig. 2. Sankta Katarina i slangetårnet. Århus domkyrkje, kalkmaleri frå tida straks etter 1500.

Ormegarden i Harald Hardrådes saga, *dýflissa* f., er skildra svært utførleg og på ein måte som gjev oss ei levande kjensle av kor fæl ein stad dei tenkte seg at dette var. „Denne *dýflissa* var laga slik at det var eit tårn som var ope oppe, og ei dør inn frå gata. Dei vart slepte inn der. Der var det ein stor eiterorm som sov ved ein bekk som

flaut framom *dýflissuna*. Ormen hadde til føde alle dei mennene som vart usamde med kongen, og som let livet der, og av di ormen ofte fekk folk til løyves(!), så fanst der nok av mannekroppar. Sume var heilt opprotna, slik at det var røte-lukt og bein att etter dei.“¹⁴

I Haralds saga er det berre e i n orm fangane har å ottast for, og sjølv staden er nemnd for *dýflissa* f., eit ord som ser ut til å vera eit låneord. Fritzner omset det med „fengsel“ i ordboka si, og denne tydinga har ordet framleis på Island. Det har vore gissa på at ordet eigenleg er eit lånord frå gamalslavisk *těmĕnica*, „fengsel“, som har vorte påverka av det gno. *djofull* m., „djevel“.¹⁵ Nå er det lydleg så langt mellom den gamalslaviske og den gamalnorske forma, at ein slik samanheng vert lite rimeleg. Heile spørsmålet om opphavet til ordet er framleis noko uklårt, men det er vel rimelegast å tru at vi har for oss eit lånord frå neder-tysk, **dype-litze*, også med ei tyding: „fengsel“.¹⁶

Både i Didriks saga og i Haralds saga er ormegarden eit „tårn“. Også av den grunn må vi tru at førestellingane om ormegarden i desse to sogene er nyare og mindre opphavlege på nordisk grunn. „Orme-tårnet“ ser i det heile ut til å ha fast rot i sørlegare førestellingar. Det er i denne forma vi finn ormegarden att i seinare tysk folkedikting i visene om Sancta Catharina, den reine og kloke jomfrua som etter det legendene fortel, vart drepen av herskaren i Alexandria:

Fig. 3.
Sankta Katarina mellom ormae.
Kalkmaleri frå Århus domkyrkje,
tida straks etter 1500.

Fig. 4.
Gunnar i ormegarden.
Treskurd frå Opdal-
portalen.

Da fasste der heidnische König,
Einen schnellen grimmigen Zorn,
Er warf die Sancta Cathrina
In einen tiefen Thurm.

„Nun sag du, Sancta Cathrina
Wer hat dich dann ernährt,
Dass dich die leidigen Thiere
Und Schlangen nicht haben verzehrt?“

„Die leidigen Thiere und Schlangen,
Die haben mir nichts gethan,
Mir half Herr Jesus Christus,
Mein himmlischer Brautigam.“¹⁷

Sankta Katarina fekk si Katrinardråpa på norrønt mál i det 14. há.¹⁸ Der er ikkje tale om ormestraff, men sume av dei andre nordiske legende-variantane om denne helgenen fortel at ho vart sett i slangetårnet, og vi kan sjå av kalkmaleria på danske kyrkjevegger korleis dei tenkte seg at dette tårnet der ormane var, såg ut (fig. 2).

Slangetårnet er ikkje opphavleg i desse legendene om heilag Katarina av Alexandria. Når ormane er med mellom plagene ho lyt lida (jfr. fig. 3), så er det eit serleg drag som har kome inn i seinare tyske og danske folkelege utformingar av denne legenden som voks til å verta så umåteleg populær i Europa frå 1100-talet og utover, og som også etter kvart grodde til med ei mengd med nye segndrag.¹⁹

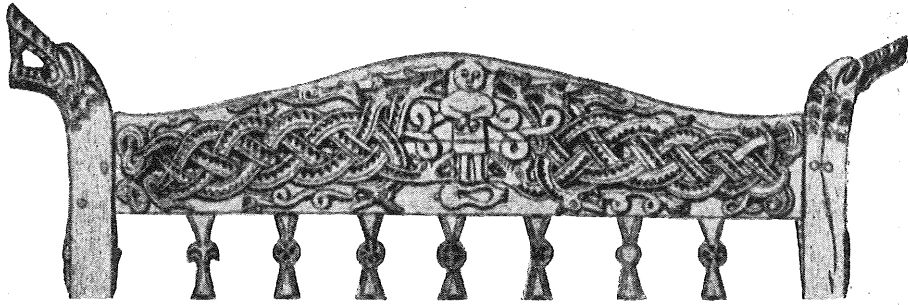

Fig. 5. Gunnar mellom ormane. Kyrkjestol frå Lisleherad, Telemark

I den norske folkevisa om Solfager og Ormekongen møter vi ormegarden att som ein stad der kongen over alle ormane held seg. „Ormekongjen kom av ormegarden heim“, heiter det i norske og svenske oppteikningar av denne visa.²⁰ Og i eventyret har ormegarden kome inn som straffe-stad og straffemåte til liks med spikartunna og dei ville hestane: „Saa bliver Kongen vred og siger, at han skal ned i Ormebo, og saa skal Ormene pille ham. Det var deres Straf den Gang, naar nogen forsaa sig haardt.“ — „Han lod ham kaste i en Ormegaard, for at han retten skulle pines“, heiter det i jydsk eventyr,²¹ og kven hugsar ikkje kor det gjekk oss kaldt etter ryggen når vi som små høyrde om Asbjørnsens Røderæv som fekk så fæl ei straff for alt lureriet sitt: „Røderæv græd og bad for seg, men alt han laat og alt han graat, saa hjalp det ikke, han maatte i Ormegaarden, og der sprak han med det samme.“²²

Slik har den gamle tradisjonen om denne fæle staden endå ein gong berga seg over i ei litteraturform som framleis er populær og omtykt. Det finst nok av små og store lesarar og tilhøyrarar som vil halda fram med å bera tanken om ormegarden vidare i minnet, og som vil få frostelingen etter ryggen, når dei tenkjer på kor fælt der vel må vera.

Det er noko underleg levande over dette ormegardsmotivet i litteraturen vår. Dei fleste av dei litteraturslaga som gjev rom for fantasering og uverkelege hendingar, kjenner til motivet. Det smyg seg over frå

Fig. 6. Stilisert framstilling av Gunnar i ormegården. Døypefont av tre frå Lockne i Jämtland.

eddadikt til fornaldarsaga og lever vidare i kristen legende, i folkevise og i eventyr.

I den nasjonale biletkunsten vår har dette motivet ein sentral plass. Gunnar i ormegården med harpa attmed seg og med ormane som krullar seg rundt han, er ein av dei mest velkjende scenane i treskurden frå

stavkyrkjeportalane. På Hylestad- og Austad-portalane frå Setesdalen (plansje XI, 1 og fig. 1) ser vi han slik dei kjende han i Atlamål ute på Grønland: bunden og lidande med harpa ved føtene, i vill og vonlaus strid for livet. På Opdal-portalen frå Numedal (fig. 4) står han bak-bunden over harpa, hjelpelaus mellom ormane, men likevel roleg og kald slik det sømer seg ein helt å

Fig. 7. Steinfonten frå Norum.

bera lagnaden. På same måten, men med noko visst naivt i framstillinga, står han mellom ormar og udyr som gaper mot han, på ryggstykket av kyrkjestolen frå Lisleherad (fig. 5). Også på nokre døypefontar frå Jämtland og Bohuslän finn vi ormegarden og harpespelaren. På trefonten frå Lockne (fig. 6) har stiliseringa mest ført biletet bort frå meining til ornament, men på steinfonten frå Norum i Bohuslän er biletet tydeleg nok i det det har å fortelja. Den som hogg fonten, har nok også vore kry av verket sitt, for over ormegarden har han skrive med runer: „Sven gjorde meg“ (fig. 7).

Or segner og dikting henta treskjerarane i mellomalderen dette motivet med mannen, harpa og ormane og sette det inn som eit meningsfylt og takande bilete mellom stilisert ornamentalt krot. Bileta stod der og fortalde noko. Når vi ser på slike meisterlege verk som desse „ormegards-frisene“ frå t. d. Hylestad og Austad, kan vi ikkje lata vera å tenkja oss at her må vi ha hatt eit samspel mellom dikting og biletkunst av same slaget som det vi høyrer om i tidlege tider, når dei sette myter og segner på skjolda og sidan gav att det dei såg, i skjoldkvad. Slik samsvaret er mellom treskurden og eddadikta i dette høvet, er det eit godt døme på korleis biletkunsten og den gamle diktinga arbeidde hand i hand.

Orknøyinga saga fortel om Rognvald jarl som var så vel inne i alle idrettar, at han heldt i hevd det gamle kunststykket å dikta over bilete:

Rognvald og Odd litle prøver seg i eit julegilde med å dikta om ein mann dei ser for seg på eit teppe på vegg. — Det er verdt å merka seg at Rognvald budde lengste tida si i Norge før han kom til Orknøyane. Han hadde ætta si i Agder og var vaksen mann før han fór frå landet.²³

Rognvald jarl kom frå ein landslut der dei på denne tida kjende vel til Gunnar i ormegarden og også til Sigurd og Fåvne. Hylestad-portalen har bilete frå rundt 1200 med motiv frå desse segnene, og i Håttalykill som Rognvald og islendingen Hall Torarinsson sette saman før midten av 1100-talet, går dei gamle segheltane att. Rognvald er også den einaste av skaldane som gjer seg nytte av denne hendinga med Gunnar som vert sett mellom ormane. Han har ein heil strofe der han talar om Atle som kasta Gunnar i ormegarden (*i linnum byggdan garð*).²⁴

Det ser ut til å vera meir enn slumpen at vi finn vitnemål om ein intim samanheng mellom ordkunst og biletkunst nett hjå ein mann som har ætt og tradisjon frå Agder-bygdene, ein mann som i strofane sine nemner dei same forteljingane om gjæve menn (*qðlinga sǫgur*), som vi må tru at treskjerarar av hans eigen ættled også festa med kniv i fjøl og vegg. Det får oss til å tru at både Rognvald jarl og det miljøet han stod for, såg på diktning og biletkunst som to sider av same sak, med evna til å inspirera kvarandre og med gamal tradisjonsfylt samanheng.

Norna-Gest-tåtten frå omkring 1300 nemner at Gest spelar harpe og at han spelar *Gunnarsslagr* best av alt. Vi kan av dette koma til å tru at dei på den tid kjende harpeslåttar som hadde namn etter Gunnar si speling i ormegarden, men det er like rimeleg at namnet er oppdikta. I alle høve er det nok eit vitnemål om kor levande førestellingane om desse hendingane må ha vore.²⁵

I den gamle kyrkjekunsten og i den norrøne diktinga har Gunnar alltid fylgje av harpa i ormegarden. Ho er der like visst som ormane sjølve. Den tyske tradisjonen i Didriks saga nemner derimot ikkje noko om harpa, og går vi attom Atlakvida, vil vi framleis finna at eit motiv med ein mann mellom ormar er velkjent i nordisk biletkunst, men noko harpe, det finn vi ikkje.

Osebergfunnet, frå fyrste halvparten av 800-talet, har ei biletframstilling av ein mann i ein ormeflokk på ein sentral stad i den rike treskurden. Mannen er med på fram-gavlen av sjølve Oseberg-vogna, den merkelegaste av køyredoningane i haugen. Der ligg han midt i ormekrullen, eit grisk kryp bit han i sida, og alle slags dyreskapnader vrid seg utover heile gavlfeltet rundt mannen og ormane (jfr. plansje XIII, 1).

Harpa vantar, av den grunn er det ikkje så visst at det nett er Gunnar, helten frå eddadikta, vi her har for oss. Vi kan koma til å narra oss sjølve ved å slutta frå segner og dikt som kan ha vore sameige i eit avgrensa miljø, til eit kulturmiljø som var levande eit par hundre år tidlegare i tida. — Likevel må vi rekna med at det er eit eller anna samband mellom det vi her ser for oss på Oseberg-gavlen, og den „ormegarden“ vi kjenner frå nordisk diktning og biletkunst i seinare tider. Motiva er for like kvarandre til at vi kan tru dei voks fram til ulike tider utan på ein eller annan måte å ha eit indre samband.²⁶

Vi har då kunna fylgja tradisjonen om mannen og ormane i nordiske førestellingar omlag eit par hundre år attom tida for Atlakvida. Då det er mogleg at frisene og ornamenta på Oseberg-vogna er overførde frå eldre vogner av same slaget, kan vi måtte rekna med, slik Shetelig har peika på det, at biletmotivet har ei søge som går endå eit par hundre år attover i tida før Oseberg.²⁷

At mannen og ormane er eldre enn Oseberg i nordisk biletkunst, er sikkert; for ormegarden er å finna også mellom biletmylderet på gotlandske biletsteinar alt i hundreåret før haugen vart kasta opp over gravgodset frå Oseberg.

Det eldste av desse bileta av ormegarden på biletsteinane på Gotland, er det vi har på Klinte Hunninge I. Mannen er her hogd innanfor ei firkanta ramme, og ormane går laus på han frå alle kantar (jfr. plansje XI, 2). Etter Sune Lindqvist si meining har vi her å gjera med ein biletstein frå fyrste luten av 700-talet ein gong. Bandornamentet er geometrisk og difor vanskeleg å tidfesta heilt nøyse.

Også Ardre VIII har ormegards-motivet, men her krullar nokre av ormane seg om sjølve den ramma som er dregen rundt mannen, og det er som eit drag av stilisering over heile framstillinga (jfr. plansje XI, 3). Bandet rundt biletflata på steinen er i knutestilornamentikk, og steinen er truleg frå midten av 700-talet, kanhenda noko eldre.²⁸ Lindqvist reknar dessutan at vi også har eit bilete av ormegarden på Ardre VI. Likskapen med dei andre gotlandske ormegardsbileta er ikkje utan vidare slåande, og biletframstillinga høyrer heime så vidt seint som i andre halvdelen av 11. hå. Det er verdt å leggja merke til at biletet med den vesle menneskefiguren som vert boren mellom „orme“-buktingane, liknar mykje på den måten tidleg kristen kunst i Norden, t. d. danske gravsteinar, plar symbolisera korleis gode makter bergar sjela frå farar.²⁹

Førestellinga om mannen mellom ormane ser etter dette ut til å ha vore kjend på nordisk grunn alt i fyrste halvparten av det 8. hå., og det er uråd å tenkja seg anna enn at det må vera eit samband mellom dei tankane som skapte desse tidlege nordiske ormegardsbileta. Vi lyt, som nemnt, tru at det på eit eller anna vis er ein indre samanheng mellom framstillingane av dette merkelege motivet der vi ennå kan finna det, i bilete på dei gotlandske biletsteinane, fram over frisa på Oseberg-vogna, til det kjem att i kyrkjekunsten og i dikta i norrøn tid.

Spørsmålet om korleis dette motivet vart til, korleis sjølve tanken om ormegarden kom opp, er eit viktig problem både for tidleg litteratur, for kunstsoga og for kulturgranskinga reint ålment. Det er nemleg klårt at nokon verkeleg ormegard har aldri funnest.³⁰ Denne ufyselege staden ser ut til berre å høyra heime i dikting og i biletkunst. Motivet med mannen og ormegarden er også heilt nordisk, eller nord-europeisk, om vi reknar Didriks saga og den tyske folkesongen om Sancta Catharina med. Det har såleis ei reint spesiell interesse for oss, også av di dei aller fleste vitnemåla om tanken er å finna i norrøn litteratur og i vår nasjonale kunst.

Freistnadene på å finna ei årsak til tanken om ormegarden har ført til at dei stundom har tenkt seg at førestellinga kan ha utgangspunktet

sitt i biletfremstillingar av eitt eller anna slag, t. d. i dei ormeliknande golvinnlegga, *opus vermiculatum*, som stundom fanst i middelalderkyrkjer.³¹ Andre att har tenkt seg eit samband med antikk skulptur, der ein kan sjå menn som slåst med ormar.³² Likevel vert det lange vegar å fara etter eit ålment opphav til ormegardstanken på denne måten, og ein har så att freista å tenkja seg at det verkeleg fanst ormar i fengselskjellarane i mellomalderen, og at tanken hadde opphav der, utan at det vert meir rimeleg enn andre utvegar ein har vore inne på.³³

Kan det då vera mogleg å finna eit anna opphav for ormegarden som gjev eit betre førebilete og ein sikrare samanheng?

Ordet *dýflissa* som vi såg at Harald Hårdrådes saga brukte om ormegarden, står ofte for „helvete“ i gamalnorsk. Vi finn vendingar som *i dýflissu helvítis*, og det vert sagt at djevelen vert støytt ned *i dýflissu elds ok brennusteins*.³⁴

Går vi til angelsaksisk, vil vi finna at diktet om den bibelske Judith frå 9. eller 10. hå., seier at Holofernes fer til helvete, til „ormesalen“, *wyrmsele* m., etter at heltinna har teke livet av han. Der skal Holofernes vera i all æva utan von om å sleppa utatt frå denne fæle staden der dei ligg i helveteselden med ormar om seg: *wyrmum bewunden in helle-bryne*.³⁵ I eit anna angelsaksisk dikt med ein samtale mellom Salomon og Saturnus, i handskrifter frå slutten av 1000-talet, er det beint fram tale om at det er „ormegardar“, *wyrmgeardas*, i helvete. Herren laga helvete for dei englane som sette seg opp mot han og makta hans:

for dei han skapte helvete,
ein bustad full av frost,
fælsleg slett av snø:
Han sette vatn dit
og ormegardar,
fæle beist
som for med horn av jarn,

blodig ørn
og bleike orm;
torst og svolt
og harde strid,
uhorvelege skrekk
og gledeløyse.³⁶

Også det angelsaksiske Exodus kjenner til at det ikkje berre er eld i helvete, men også ormar. *Paer bið fyr and wýrm*, heiter det. „Der er eld og orm“.³⁷ Men dette samstavar elles også med evangeliet etter Markus (9,48) som seier om dei som kjem i helvete, at ormen deira ikkje døyr og elden ikkje sloknar. Dette skriftordet om eld og orm for dei ugudelege kjem også att i reint ålmenne vendingar i tidlege mellom-europeiske læredikt.³⁸

Mellom-høgtyske skrifter nemner eit par gonger *würmgarte* m., utan at det er råd å seia meir enn at det siktar til ein stad der det er ormar. Ein gong er det brukt biletleg i religiøst mål om jorda og jordelivet, omlag i tydinga: „jammerdal“.³⁹ Berre i den yngre Titurel frå slutten av 1200-talet er det råd å skjøna at *würmgarte* også i mht. tyder ein pinestad der det er orm. Der er det nemleg tale om „Daniels plage i ormegarden“, *der danieles pflac in dem wurm garten*.⁴⁰ Her har det gått for seg ei pussig samanblanding, for kor fælt dei enn bar seg åt med Daniel, så var det i ei løve-hole han vart sett, og ikkje i ein ormegard.

Dei tankane vi finn i angelsaksisk litteratur om at helvete er „ormesalen“, og at det er „ormegardar“ der til straff for dei dømde, dei får fyrst si fulle meining når vi ser dei på bakgrunn av helvetes-kildringane i visjonslitteraturen. Det er i denne forma for mellomalderdiktning, som i si tid var så populær, at desse ormeskildringane har største romet sitt.

Tidleg på 800-talet gjer det seg gjeldande ein ny tendens i visjonsdiktninga, ein tendens som går ut på i sterkare mon enn før å skildra

i detalj alle dei straffene som dei fordømde lyt lida. Skildringane av helvete og helvetespinslene skolar inn og tek meir og meir romet frå andre emne i visjonane. Der det før berre var straff i eld, der er det nå ei mengd andre plager også. Det er ei grotid for all slags fælslege syner og groteske skrekk-bilete.⁴¹

Fleire av desse visjonane tener politiske føremål. Dei har vorte til som propagandaskrifter i strid mellom ulike ervingar til krone og kongemakt, og skildrar den straff politiske motstandarar får i livet etter dette. Slik er det t. d. med visjonen til Karl den tjukke frå slutten av 9. hundreåret. Visjonen skildrar helvete med glødande brunnar etter elvebarden, omnar med bek og svovel, fulle av drakar, skorpionar og ormar av mange slag. Her ligg hovdingane til faren og til Karls skyldfolk og seier: „Nåde oss Karl! Sjå kor fæl ei straff vi fekk for vondskap og høgferd og vonde råd —“. Og røyster skrik i avgrunnane: „Stor straff skal dei mektige lida!“⁴²

I Visio Bernoldi som erkebispem Hincmar i Reims skreiv ned i siste luten av 800-talet, er Karl den skalla hamna mellom ormane i ein av desse mørkestadene i helvete. „Der såg eg herren vår, kong Karl, liggja i ei gjørme av blod frå sin eigen rotenskap, og ormar åt på han og hadde endåtil ete av alt kjøtet hans til det ikkje var anna att av kroppen hans enn bein og sener.“⁴³

Frå 800-talet har vi dei eldste attverande manuskripta med Visio Sancti Pauli på latin. Denne visjonen som fekk namn etter hovudpersonen, apostelen Paulus, var ein av dei mest omtykte og utbreidde visjonane i heile mellomalderen. Det fins ikkje mindre enn 22 manuskript att av han. Til samanlikning kan det nemnast at av den mest omtykte, Visio Tundali, har vi 54. Her i Paulus-visjonen finn vi eit av tyngdepunkta for ormeskildringane frå helvete, og det er di meir interessant, av di det tydeleg er på denne vegen ormeskildringane i det heile kjem inn i mellomalderdiktinga. Paulus-visjonen går nemleg attende på eit apokryft skrift frå slutten av det 4. hundreåret der desse førestellingane om helvete alt er å finna.⁴⁴

I Paulus-visjonen er det skildra ein utrugen tenar i kyrkja, ein diakon, som ligg i helvete med ormar som kryp or nase og munn, medan han skrik og vrid seg i pine. Ein annan stad ligg det nakne menn og kvinner med skorne armar og føter. Dei ligg i is og snø, og samstundes er det ormar som et på dei.

På vandringa si gjennom helvete i denne skildringa kjem Paulus også framom „ein stad der det er ei mengd med graver (*multitudo fovearum*) og midt i ei elv full av menn og kvinner, og ormar åt på dei.“⁴⁵ Denne staden er skildra som „fælsleg og trong“, syndarane er i *locum terribilem et angustum*.⁴⁶ Det må vel vera noko slikt den angelsaksiske samtalen mellom Salomon og Saturnus siktar til, når han nemner at det er vatn og *wurmgeardas* i helvete. Vi tykkjer også å kjenna att i denne skildringa i Visio Sancti Pauli av den tronge og fæle staden den *dýflissa* i Harald Hardrådes saga der det var elv og orm og daude menn.

Tyske versjonar av Visio Sancti Pauli som fylgjer det latinske førelegget sitt nøyte, talar om „holer“ eller „groper“, *loch* n., der ormane plagar dei som ikkje trudde på Gud og dei som var harde mot fattigfolk. „Der såg Sankt Paulus ei stor vid hole, *ain grozzes weites loch*, full av kvinner og menn og sjeler, og ormane åt tungene deira.“ — „Dinæst såg Sankt Paulus ei vid hole, og der var brennande vatn. Der var det menn og kvinner, og slangane åt tungene deira.“⁴⁷

Ein angelsaksisk versifisert visjon etter Visio Sancti Pauli frå slutten av 1200-talet fortel i skildringane frå helvete korleis det kjem ormar og kastar seg over syndaren så snart djevlane slepper han. Ormane dreg han ned i ei grop eller ein brunn, *into one welle*, og der lyt han „lida all usæla“.⁴⁸

Desse gropene og pinestadene i helvete, *fovea inferni*, *putei* eller *lacus*, finn vi atter og atter i dei religiøse førestellingane i mellomalderen.⁴⁹ *Pyttr helvitis*, *helvittis hins djupasta pytts* heiter det på gamalnorsk i Postula søgur og Homiliebók.⁵⁰ — Det er mogleg det er i desse førestellingane vi lyt taka utgangspunktet, om vi vil skjøna kvifor ein av våre heimlege vass-pyttar attmed gamle likvegen til Hedrumskyrkja

kom til å heita *Ormadapi*, „Ormepyttan“, på 1300- og 1400-talet.⁵¹ Slike „helvetes-pyttar“ er elles vel kjende frå tyske og belgiske stadnamn og folketruer.⁵² —

Pinegropene høyrer med til dei helvetes-førestellingane som fekk ein dominerande plass alt tidleg i mellomalderen. For mannen som i 9. hå. teikna miniatyrane til Utrechter-psalteret, er *lacus*, „gropa“, såleis ein

levande og fælsleg realitet og eit av dei motiva han støtt kjem attende til i teikningane sine.⁵³ Nede i desse gropene er syndarane som all helvetes yngel spottar og plagar, men bøygd over kanten står også bergingsmannen, Kristus, som lyfter opp og frir ut dei som er i pine (fig. 8). Her er møte mellom redsel og tru på kanten av „ormegarden“. *Non derelinques animam meam in inferno!* seier bøna til ei slik teikning.⁵⁴

I ei skildring av helvetesstraffene i Hamartigenia av den spanske kyrkjemannen Prudentius frå slutten av 300-talet finn vi mykje til forklaring av den kristne biletkunsten i tidleg mellomalder. Også Hamartigenia har skildringa av syndarar som ligg ved kvervlane i eld-elva, medan det evig kjem ormar fram frå dei, men pinegropene, *fossae*, som er nemnde, er fulle av smelta bly og brennande bek, — ikkje ormar.⁵⁵

Som vi før har vore inne på, er det *Visio Sancti Pauli* som er kjelda og tyngdepunktet for desse helvetesskildringane der ormane er ei av dei plagene som syndarane vert straffa med. Gjennom denne visjonen kan vi fylgja tradisjonen attende til skildringane av helvetesstraffene

Fig. 8. Teikning frå 800-talet av Kristus og pinegropene i dødsriket. Miniatur frå Utrechter-psalteret.

i Paulusapokalypsen frå 300-talet. *Visio Sancti Pauli* byggjer på denne apokalypsen, og ormeskildringane i visjonane har på denne måten beinveges samband med førestellingar som rådde innan den eldste kristne kyrkja.⁵⁶

Paulusapokalypsen vert sett til 4. hundreåret, men alt i Tomas-akta frå omlag 200 er det nemnd i ei skildring av pinestadene at dei som har brote ekteskapet, ligg i ei kløft i søle og ormar.⁵⁶ Eldre enn Tomas-akta att, og den eigenlege heimstaden for desse skildringane i kristen litteratur, er Petrus-apokalypsen frå 2. hundreåret etter Kristus.⁵⁷ Denne apokalypsen var ein gong i bruk i kyrkja til liks med dei andre heilage skriftene, og det er her Paulusapokalypsen har førebiletet for helvetesskildringane sine. Det er såleis Petrusapokalypsen som er sjølvte utgangsstaden for heile denne lange rekkja, ikkje berre for ormeskildringane, men også for den kristne apokalyptiske helvetes-skildringa i det heile.⁵⁸

I Petrusapokalypsen finn vi mordarane og hjelparane deira kasta ned i „ein trong stad, full av fæle ormar“. Dei vert bitne av desse dyra og vrir seg i denne pina. Ormane er om dei som „mørkrets skyer“. Dei som i livet sveik eller forfylgde kristne, står i eld til livet, og vonde andar svingar svepa over dei medan ormar i evig uro et dei opp innvendes.⁵⁹ Clements Alexandrinus som døyddes fyrst på 300-talet, siterer frå ein slik Petrusapokalypse, og han nemner „fæle små kjøtetande ormar som kjem fram frå kvinnene som er i pine og sidan et dei opp“.⁶⁰

Desse kristne apokalyptiske skildringane tok førebiletet for ormeplagene i underverda frå eldre truer. Korkje i det Nye eller i det Gamle Testamentet har vi slike skildringar, men det har vorte peikt på at den antikke orfiske litteraturen har liknande drag. Endåtil Aristophanes nemner avgrunnen og helvetesstaden med ormar og uteljande skræmlege udyr.⁶¹

Denne „helvetes-teologien“ kan vi fylgja vidare mot aust i sitt opphav. Egyptarane skildra i fælslege detaljar korleis dei måtte lida, dei døde som braut føresegnene til Osiris, og som ikkje visste rette svar og

framgangsmåtar når dei kom til pinestadene. I den rike litteraturen i Døds-boka, den skriftlege rettleiinga som dei døde fekk med seg i grava, er ormane og ormeplagene eit av dei mest sermerkte draga. Der finn vi bøner og formularar som har til oppgåve å berga den døde frå ormane som vil eta han når han ferdast gjennom dødsriket.⁶²

Vi finn altså at desse skildringane av ormane og ormeplagene er å finna i ein rik og spesiell litteratur som skildrar helvete og dødsriket med straff, pine og farar for dei døde. Innan den kristne litteraturen er samanhengen tolleg klår og grei mellom eldre apokalyptisk- og yngre visjons-litteratur: Det er skildringa frå Paulus si ferd gjennom underverda, *Visio Sancti Pauli*, som ber ormeplaga i helvete frå apokalypsen og inn i den frodige visjons-diktinga i mellomalderen, og i denne omtykte Paulusvisjonen finn vi også skildringar av pinegropene i helvete der syndarane vert plaga og etne av ormar. I den angelsaksiske helvetes-skildringa i dialogen mellom Salomon og Saturnus er desse pinegropene i helvete også nemnde for *wurmgeardas*, „ormegardar“.

Vi kunne tykkja det at ormestraffa i Paulus-visjonen var fælsleg nok i detaljar og uhuglege bilete. Det vi møter der, bleiknar likevel reint bort mot slik dette seinare vart utforma i makaber gru i den mest utbreidde av alle visjonane, *Visio Tundali*, ein visjon som vart til ved midten av 12. hundreåret, og som også fekk si norrøne omsetjing, *Duggals Leizla*. Her i *Visio Tundali* ligg syndarane i det frosne vatnet og føder sjølve dei ormane som skal eta dei. Av bryst og armar og alle unemnande stader kjem dei fram frå svulne kroppar og riv og slit i mot-hakar som dei har, og som dei lyt eta lause frå kjøtet på sitt eige opphav.⁶³ Her er slik ei uhugleg glede ved å fråtsa i skrik og pine at ein kvir seg for å gjeva att anna enn i omskriving. Ein sit med ei tyngjande kjensle av at her har ein ikkje berre sett helvetes kvide, men også krampetrekingar i sjuke og forkvakla sinn.

Desse skildringane kan tykkjast fæle nok for oss som ser dei meir på fråstand, men for ein age og ein fælske må det ikkje ha stått av dei for tider som hadde levande for seg desse stadene attom grensa

der livet tek slutt. Til pinegropene førde det mang ein veg som dei kunne koma inn på alt på denne sida, og ingen kunne veta om ikkje dei sjølve nett gjekk i den lei der ormane venta i hola nedfor kanten der vegen slutta. Helvetesgropa og ormegarden vart noko som hadde ein realitet for kvar einskild kristen, ei skræmsle som stod attom tanke og gjerning og truga med straff for feilsteg og synder.

Vi må tru at *wurmsele* og ormestraffa i helvete alt var vel kjend i den angelsaksiske religiøse litteraturen då Atlakvida fekk si form i norrønt mål. Frå det 9. hå. finst ennå att latinske handskrifter, m. a. i St. Gallen, av *Visio Sancti Pauli*, visjonen der vi nett finn desse ormegropene som svarar til dei *wurmgeardas* som er nemnde i den angelsaksiske helvetes-skildringa i samtalen mellom Salomon og Saturnus. Det er difor rimeleg at ormegarden i Atlakvida er eit lån, ei førestelling som har kome inn i norrøn diktning frå kristne helvetes-skildringar. Her har den norrøne litteraturen fått del i ein tradisjon som gjennom visjonsdiktninga går over den eldste kristne kyrkja attende til dei egyptiske skildringane av underverda i dei rettleiingane som fylgde dei døde i grava. Ormegarden i Atlakvida vert difor eit overmåte interessant døme på korleis kristne tankar er på innsig i den heidne nordiske kulturen. Det er også eit merkeleg drag at det er frå redsla i den nye trua at dette innsiget kjem.

Også i *Voluspå* er det tale om eit slag *wurmsele*, ein sal på *Náströnd*, „daudingestranda“, fletta med ormeryggar. I denne „ormesalen“ der eiter dryp inn ljoren, der vader meinsvorne menn og mordarar i dei tunge straumane, der syg Nidhogg dei bortfarne døde, og vargar riv menn (str. 38—39). Denne skildringa samstavar så vel med dei kristne tankane om pinestadene i helvete der ormane plagar syndarane, og der det og kan vera „fæle beist“, at vi må tru vi også her har ein atterljom av helvetes-skildringane i kristen tradisjon. Sophus Bugge hevda ein slik samanheng for desse strofane, og Albrecht Dieterich tenkte seg også at denne pininga i straumane kunne vera påverka av kristne helvetes-straffer.⁶⁴

Frå desse tankane om ormegardane, pinegropene i helvete, fell det nytt ljós over det som vert sagt i *Atlakvida* om kvar dei kom frå dei som hadde vore med Atle og lagt Gunnar mellom ormane: „Dei som var komne frå mørkheim, frå mordet på Gunnar“:

— *ok frá morði þeirra Gunnars
kominir váru or myrkheimi; str. 42.*

Gering tenkte seg at det opphavleg kunne ha stått *myrkviði*, „mørkeskogen“.⁶⁵ Det vil høva betre med at Knefrød, som bed niwlungane til gilde hjå Atle, rid gjennom ein skog med dette namnet (str. 3). Når handskriftet har *myrkheimr*, er det likevel rettast å halda fast ved det. Bugge er litt i stuss om kvar han best skal setja desse to versa inn, men tvilar ikkje på at dei er ekte, og at også namnet er rett slik det står i handskriftet.

„Mørkheim“ der Gunnar vert lagd i ormegarden, kan knapt vera noko anna enn eit namn for underverda, dødsriket. Det var på denne staden dei gav helten over til ormane. Namnet på staden der orme-grava er, peikar altså på at det vi her har å gjera med, er ein atterljom av kristne tankar om helvete, og at dei tenkte seg at noko av handlinga gjekk for seg på ein slik stad.

Myrkviðr, den store skogen som skil mellom landet til hunarane og landet til niwlungane, er ellers i Lokasenna (str. 42) grenseskogen mellom gudeverda og eldverda, Muspell. Over denne skogen bryt øydeleggjarane fram i Ragnarok. Det kan altså tenkjast at landet der Atle bur på den andre sida av Myrkvid, ein gong var meint å vera eit slags underverd.

Desse tankane om at niwlungane fer til eit dødsrike når dei fer til hunarlandet til Atle (Attila) og Gudrun (Krimhild), ser vi også ut til å finna far etter i nibelungensegnene i Didriks saga. Hogne set niwlungane over elva („der Duna og Rhinen møtest“) på ein skrøpeleg båt. Som Wilhelm Wilmanns har peika på, må denne elva i segna ha vore tenkt som grensa til riket til Atle, for markgreiven Rodingeirr (Rüdiger) som

Didriks saga (kap. 367) seier rår på hi sida, høyrer ikkje heime der frå fyrst av. Vaktmannen hans, Ekkinvard (Eckewart), som átvarar nivlungane mot fiendane dei har i hunarlandet, er derimot eldre i denne tradisjonen. Ennå i Nibelungenlied heiter han *Kriemhilde man* (str. 1642), endå han ikkje der har noko å gjera med henne lenger.

Denne Eckewart identifiserte alt Grimm (Mythologi 780) med den trugne Eckard, tenaren og fylgjesveinen til Frau Holle, ein velkjend person i tyske folkesegner. Han rid i brodden for „das wütende Heer“ og held vakt framfor Venusberget og framfor inngangen til helvete for å varsla dei som vil gå inn. Det er rimeleg å tru at det er denne Eckard, vaktaren på vegen mot underverda, som også nivlungane møter etter å ha sett over grenseelva mot dødsriket. „Kva som nå enn kan ha vore den opphavlege meininga i nibelungensegna: for den diktaren som førde inn Eckewart, må Hogne si ferd på skrøpeleg båt til Krimhilds rike ha stått som ei ferd til dei avlidne sjelers land, til det stille og dystre dødsriket,“ seier Wilhelm Wilmanns.⁶⁶

Ferda til underverda må ha vore i tankane også for dei som drog ormegarden inn i desse segnene. Det må vera frå tidlege førestellingar om nivlungane si ferd til dødsriket, til helvete, at tanken har kome opp om at Gunnar, helten som leid døden i landet til Atle, enda i ormegarden i underverda.

I og for seg er det ikkje noko underleg i at Atle (Attila) kunne tenkjast som ein av hovudfigurane i det kristne helvete. Han hadde her i livet i brodden for hunarane vore ei øydeleggjande makt av dimensjonar. „Guds svepe“, *Flagellum Dei*, var det faste tilnamnet hans i mellomalderen, og det ville ikkje vera meir enn rimeleg om han vart ein av dei mektige som rådde for mørkemaktene også i dødsriket. Nett ein Attila av dette slaget kunne ha ei mor i ormeham som åt seg inn i helten og drap han i ormegarden (Oddrunargr. str. 32).

Eit latinsk dikt rundt 800 om hunarane si øydelegging av Aquilee nær Trieste i Italia, nemner at nå får Attila straffa si for at han sette eld på byen. Dei ulukkene han førde over Aquilee, vert hemna av

ormane i underverda: Nå vert Attila straffa med *gehenna et vermes*, heiter det i diktet.⁶⁷ Det må ha vore ei sjølvsgd og velkjend sak for folk på den tid diktet vart til, at Attila var i helvete. I det latinske diktet ligg hunarkongen sjølv mellom dei ormane som han seinare, etter nibelungen-segnene, let plaga Gunnar. Det ser ut til at den historiske Attila, herføraren og heidningen, ikkje berre var ein fæl figur i historiske segner, men at han også spela ei viss rolle i dei kristne tankane om helvete.

I Didriks saga er kong Didrik hjå hunarkongen Attila. Det same er tilfellet i Nibelungenlied og i Edda, men i eddadikta kjem han berre inn i Gudrunarkvida II og III for å spela ei mindre rolle der. Didriks saga gjev oss eit forvitneleg bilete av denne kongen i oppgjerda med Hogne, eit bilete som har ei serleg interesse for tanken vår om den rolla helvetes-førestellingane spela i denne segnkrinsen:

Då Rodingeirr fell, går Didrik inn i striden mellom hunar og nivlungar, og han kjem i basketak med Hogne. Nå er ikkje Hogne den lettaste å få has på, og Didrik vert, som han seier, arg over at han skal stå heile dagen og slåst med ein son av ein alv (kap. 391). Hogne vert ikkje svar skuldig, men minner om at nok er han alveson, men Didrik er son av djevelen sjølv. Ein kunne tru at dette berre var tenkt som arg og meiningslaus tale, men det er nok noko anna, for då Didrik får nemnt ætta si, vert han så arg at det flyg eld av munnen hans. Brynja til Hogne vert så heit av denne eld-gausen at ho svir han på kroppen, og han lyt gjeva seg over. — Didrik provar med verknaden av sinnet sitt at han nett er av djevle-ætt, slik Hogne seier det. —

Den Didrik som er hjå Atle, er altså i sagaen tenkt å vera eit slags halv-djevel. Vi skjønar dette betre, når vi tenkjer på at segnene som var på folketunga i 12. hå., fortel at kong Didrik reid levande *ad infernos* ned gjennom vulkanen Etna, då han forlet denne verda.⁶⁸ At Didrik kunne koma til å halda Attila med selskap der nede i underverda, er heller ikkje underleg, når vi kjem i hug at han var arianar, sette fast paven og ville gjeva alle dei katolske kyrkjene i Italia over til

arianarane.⁶⁹ Kristeleg katolsk tradisjon kunne knapt finna betre måte å forklåra slik ei åtferd på, enn å gjera Didrik til ein Satans reiskap, djevelen sin eigen son og sjølv ein djevel, ein hovding som var verdig til å stå jamhøgt med „Guds svepe“, hunarkongen Attila, der nede i mørke-riket.

Både i Atlakvida og i andre delar av desse segnkrinsane kan vi altså finna far etter tankane om at ormegarden er i Mørkheimen, og at det er dit niwlungane tek vegen. Inn i den nordiske helteverda med dei historiske heltenamna går det såleis også straumar frå mellomaldersk visjonsdiktning med kristne tankar om dødsrike og helvete. Det er som vi alt i eddadikta skimtar eit resultat av det kristne misjonsarbeidet i Nord-Europa, der ivrige misjonærar let germanske folk sjå inn i kristen himmel og helvete, og der pinestadene vart brukte som skræmsle for å samla sjelene på rette sida.⁷⁰

I eddadikta og i den nordiske kristne, biletkunsten, har Gunnar alltid harpa med seg i ormegarden. Harpa er elles ikkje mykje omtala i eddadikta. Utanom desse dikta der Gunnar er nemnd, er det berre Voluspå (str. 42) som nemner dette instrumentet. Når vi nå har kome etter sambandet mellom ormegarden og pinegropene i helvete, ligg det også nær å tenkja på samband med dei gamle tradisjonane om underverda der harpa spelar ei rolle.

Alt i gresk litteratur og mysteriekult har vi tradisjon om at Orfeus batt maktene i Hades med harpespelet sitt, og vi veit at dei eldste kristne såg på Orfeus som eit slags profet i den heidne tida, ein forlaupar for og eit bilete på Kristus. Eusebius frå Cæsarea seier at slik Orfeus temde dei ville dyra med spelet sitt, slik temmer Kristus menneskja.⁷¹ Denne Orfeus-Kristus symbolikken finn vi i Orfeus-bileta i katakombane i Rom i 2.—4. hundreåret,⁷² og Orfeus-biletet vart så velkjent eit symbol på den kristne vona om evig liv, at dei kristne sette biletet i seglringane sine. Der kan ein sjå Orfeus som spelar på lyre, med alle slags dyr rundt seg, mellom dei også slangen (jfr. fig. 9). Frå denne Orfeus-symbolikken kom difor lyra inn som eit kristent symbol

som alt Clements frå Aleksandria seier at dei kristne skal ha i seglringane sine.⁷³

Også bilet-framstillingane av „Gunnar i orme-garden“ har av sume vorte tolka som eit Kristus-symbol som har utvikla seg frå nordiske segner. Den tyske kunsthistorikaren Adolf Goldschmidt seier såleis om bileta på dei eldste nordiske døypefontane at dei syner: „overføring av heidne førestellingar inn i dei kristne“. — „Der møter vi Gunnar som svæver ormane med harpespelet sitt. Han er så å seia den nordiske Orfeus og vert på same vis som denne, eit symbol på Kristus, så mykje meir som det nett er ormen han sigrar over.“⁷⁴

Det er vel rimelig nok at dette motivet med mannen, harpa og ormane som er så omtykt i nordisk religiøs kunst, at det også frå fyrst av har hatt eit religiøst innhald. Det må då vera sambandet med dei kristne førestellingane om helvete og ormestraffene som gjer at dette motivet kjem inn på døypefontar og på kyrkjeportalar. Nå er det nett orme-garden som er den fyrste av scenane frå nivlungsegnene som kjem inn i kyrkjekunsten, og det skulle ikkje vera vågsamt å tru at vi nett her har å gjera med eit kristeleg-religiøst symbol som frå fyrst av hadde sitt eige innhald, men som sidan vart knytt til segnene om Gunnar, og som etter kvart også kom til å draga andre scenar frå nivlung-segnene inn i den kyrkjelege kunsten.

Ei slik omtolking i folkeleg lei av biletverk med opphavleg kristeleg innhald, er ikkje uvanleg. Vi treng berre tenkja på den skulpturen i domkyrkja i Lund som kunsthistorikarane meiner er Samson, men som tradisjonen har gjort til Jätten Finn, i samsvar med dei velkjende nordiske segnene om trollet som vil riva ned kyrkjebygget.

Den klassiske „segna om Orfeus vart teken opp i dikt både av Oviid, Virgil, Boëthius og også av Horats. Ho fanst i kommentarar til latinske dikt og i gresk-romerske mytologiske forteljingar som var vanleg lesnad ut gjennom heile mellomalderen. Det er difor ikkje noko i vegen for

Fig. 9.
Orfeus-bilete
frå seglplata på
ein kristen segl-
ring frå tidleg
kristen tid.

at det kan vera ei kristeleg farga utgåve av Orfeus med lyra, kanhenda påverka av den bibelske tradisjonen om harpespelaren David (jfr. s. 94), vi finn att i ormekrullen i nordisk biletkunst og segner. — Eit latinsk dikt frå 900-talet av munken Froumund i Tegernse viser at det på den tid i alle høve fanst folkeleg dikting eller enkle munkevers som tok for seg denne segna om Orfeus. I slutten av det 13. eller fyrst i det 14. hundreåret har vi så det kjende engelske diktet om Sir Orfeo, og derifrå går vegen inn i folkevisene fram til dei nordiske om Harpens Kraft og Villemann og Magnhild.⁷⁵

Noko fullt og bindande prov for eit beinveges samband mellom Kristus-Orfeus symbolikken og Orfeus-segnene på den eine sida og mannen, harpa og ormegarden i nordiske bilete og segner på den andre, er det nok vanskeleg å finna fram til. Vi vantar mykje av det tilfanget som kunne ha hjelpt oss til rettes i desse spørsmåla, men likevel lyt vi seia at det er vilkår til stades for at Orfeus-tradisjonen kunne koma over i nordiske førestellingar både til kyrkjekunst og til profan-dikting.

På same vis som segnene om Orfeus speglar seg av i folkevisene våre, så kan vi, som vi før har nemnt, også finna tradisjonen om ein „ormekonge“ som har ein „ormegard“, i folkevisene. Denne tradisjonen kan vi fylgja langt attover i tida i europeiske segner og dikting. Denne „ormekongen“ som røvar dronninga til kong David, finn vi ikkje berre i den nordiske folkevisa om Kong David og Solfager. I den russiske tradisjonen som ligg til grunn for den nordiske utforminga, finn vi „ormekongen“ att som demonkongen *Kitovras*, „kentauren“, herskaren som rår over menneske om dagen, men over dyr om natta. Dronninga som vert røva, er ellers i annan europeisk tradisjon slett ikkje gift med David, som i dei nordiske folkevisene, men med kong Salomon.

Desse segnene spreidde seg i mellomalderen frå bysantinske kjelder, og vi kan sjå at forteljinga alt tidleg i 12. hundreåret må ha vore kjend i Tyskland, for der kom ho til å påverka det tyske diktet om kong Rother og vart seinare utforma i eposet om Salman og Morolf. I det tyske diktet om kong Rother er det tale om ein *Basilistjum*, „basilisk“,

som spelar same rolla der, som demonkongen, „kentauren“, i den slaviske tradisjonen.⁷⁶ I det tyske diktet om Salman og Morolf spelar Salman dessutan på harpe,⁷⁷ og Sophus Bugge var i eit etterlate manuskript inne på tanken om at denne segnkrisen med harpe og ormegard kunne ha hatt noko å seia for utforminga av eddatradisjonen om Gunnar i ormegarden.⁷⁸

Nå er det jamt over horn og ikkje harpe som tradisjonane til vanleg fortel at Salomon har. Han bles i hornet for å få hjelp. På andre sida er ein av dei viktige episodane i dei serbiske og russiske variantane ei køyring til rettarstaden, og ei slik køyring er også nemnd i Atlakvida. I desse sørlege og austlege variantane kjem den bundne på vogna med visdomsord om kor lukka kan skifta, og han knyter dette til hjulet der den eine delen lyfter seg or skiten, medan den andre sig nedatt i søla. Denne parallellen mellom hjulet og eigen lagnad legg den bysantinske sogeskrivaren Kedrenos på 1000-talet i munnen på den fangne Cyrus.⁷⁹

I Atlakvida er køyringa til rettarstaden nemnd på ein underleg lausreven måte. Tid og overlevering har nok gjort stor skade på denne bolken.⁸⁰ Noko som kan styrkja Bugge sin tanke om eit samband med den bortkomne, tidlege tyske Salman og Markolf — tradisjonen ser det ikkje ut til å vera råd å finna. Tida har gitt oss så lite i hendene av dette tradisjonstilfanget at all etterprøving endar ut i uvisse.

Merkeleg er det at vi samstundes som vi attom mannen med harpa i ormegarden tykkjest skimta ei line attover til Orfeus-segnene, også kan ha innslag frå klassisk tradisjon i det Altakvida fortel om Gudrun som drep sønene sine og gjev Atle å eta av dei. Noko liknande er ikkje kjent i nordeuropeiske segner elles, men på klassisk grunn finn vi dette fælslege att i den greske tradisjonen om Athreus-måltidet: Uvenen som drep sønene og gjev faren deira å eta av dei. Gudrun som drep sønene sine for å hemna seg på husbonden sin og som sidan set eld på kongshalla, minner oss også om dei tilsvarande segnene om Medea sin udåd mot Jason. (Jfr. Jan de Vries i Pauls Grundriss d. germ. Philol. XV, 1, s. 49.)

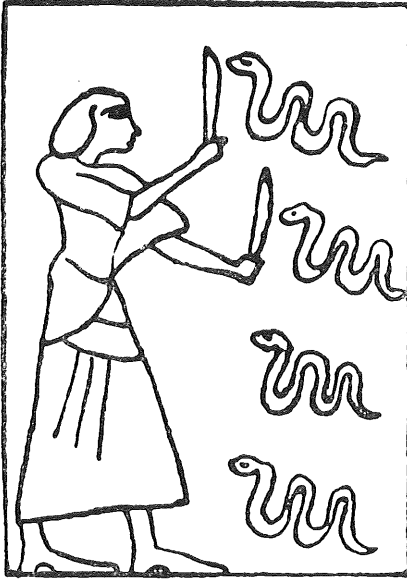

Fig. 10. Den døde held borte ormane som trugar han i grava. Frå ei papyrus-teikning til den egyptiske Døde-boka.

fyrste halvparten av det 8. hundreåret. Dei eldste handskriftene vi ennå har med helvetesskildringane i Paulus-visjonen, er frå det 9. hundreåret, men vi kan trygt rekna at både Paulus-visjonen og ormeplagene der var vel kjende i Nord-Europa lenge før dei handskriftene vart til som vi ennå er så heldige å ha att. Det kunne difor tenkjast at ormebileta på dei gotlandske biletsteinane syner eit innsig av helvetesførestellingar frå det kristne misjonsarbeidet i Nord-Europa. Bonifacius dreiv t. d. tidleg i det 8. hundreåret eit ivrig, men lite vellukka, kristningsarbeid mellom frisarane i Nord-Tyskland, og dei att skøytt mykje av handelen på Auster-sjøen.⁸¹ Vi kunne nok difor ha visse vilkår for eit innsig av kristne førestellingar med handelsstraumen til Gotland alt i 8. hundreåret.

Det ser såleis ut til at vi nett til desse to toppane i villskap i eddadikta kan fylgja bylgjer som skolar mot nord frå segner og tradisjon i særlege kulturkrinsar, langt utanfor heltedikt-miljøet både i tid og rom.

Mannen som ligg mellom ormane på vogn-frisa frå Oseberg, har ikkje harpe med seg i ormeflokken. Noka harpe er heller ikkje med på bileta av mannen og ormane på dei gotlandske biletsteinane. Vi har rekna harpa for å ha samband med kristeleg symbolikk, og vi skulle difor ha ei årsak mindre til å tru at ormebileta frå Oseberg og Gotland står i samband med tankar av kristeleg opphav.

Vilkåra for eit slikt samband kunne nok likevel vera til stades. Dei eldste ormebileta på Gotland er frå

Osebergvogna vart sett i haugen i fyrste halvparten av det 9. hundreåret, og på framgavlen der har vi forutan ormane som går laus på mannen, også eit mylder av dyr av ulike slag. Sume av dyra har menneske-hovud, og der finst også fuglar. — Vi kjem i hug den angelsaksiske helvetes-skildringa i samtalen mellom Salomon og Saturnus, der helvete ikkje berre har ormegardar, men også „fæle beist“ og „blodig ørn“. Som vi såg, kjende også Voluspå (str. 38—39) til dyra, ulvane, som slit dei døde i under-verda.

Det er likevel ikkje råd til på dette grunnlaget å seia om desse ormebileta frå Oseberg og Gotland speglar av tidleg påverknad frå kristne førestellingar. At harpa vantar, gjer det i alle høve noko mindre rimeleg, og det finst samstundes ei anna forklåring på korleis slike bilete kunne koma opp også utan noko samband med tankane om ormegarden og pinestadene i det kristne helvete.

Vi har fylgt tradisjonen om helvetes-straffene mellom ormane attende til klassiske og egyptiske tankar om dødsriket. Nå er sjølve det som desse helvetes-straffene voks fram frå, ikkje noko anna enn tanken på det som hender med kvar menneskekropp i grava: Makk (d. v. s. orm, jfr. s. 114) et kjøtet på den døde. Det er denne lagnaden som går over alle dei som vert gravne i jorda, som er det eigenlege opphavet til tankane om ormane som et den døde i dødsriket.⁸² Desse førestellingane

Fig. 11. Den døde mellom ormane i grava. Bilete på ein kristen gravstein frå merovingartida i Tyskland.

Fig. 12.
Bilete av den døde som
vert eten av ormar. Grav-
helle frå 1500-talet,
Gent i Belgia.

vart styrkte av mysteriereligionane og utvikla til straffer i livet etter dette, og dei fekk ei serleg makt og eit serleg tak på tanken slik dei vart utforma i dei kristne helvetesførestellingane,⁸³ men den reint ålmenne førestellinga om at den døde vert føde for ormar, er noko som er kjent vidt utover i ulike kulturkrinsar og til ulike tider.

Går vi attende til den egyptiske Døde-boka, der vi ser at desse tankane om ormepinslene alt er i ferd med å verta del i eit religiøst system, finn vi ei panisk redsle for ormane i grava, for likmakk og for rotning, ei redsle som syner seg i biletkunsten (jfr. fig. 10), og som skapar brennande bønner som lyfter seg også til verkelege „litterære“ høgder. Vern mot ormane og rotet, det var eit spørsmål om liv eller æveleg daude for egyptarane, og det gav seg utslag i balsamering av dei døde i gravene, så vel som i skrivne bønner som den døde fekk med seg:

„Då eg fylgjer deg Tmu, er eg frigjort frå rotninga som du let koma over kvar gud og gudinne, kvart dyr og kvar krypande ting som kan morkna bort.

Når sjela er borte, døyr han, når ho har gått ned, forfell han, då er han i oppløysing. Alle beina morknar, rot tek lemene hans og får beina til å brotna saman. Kjøtet hans vert tevjannde væte, anden hans luktar, han vert ei mengd med ormar.

— — —
Der er ingen ormar. — La der ikkje vera føde for nokon av ormane. La dei ikkje koma til meg når dei vert fødde. Eg skal ikkje verta gjeven over til øydeleggjaren i gøymestaden hans, han som øydelegg

lemene, den løynde som veld rotning, som skjer sund mang ein død kropp, han som lever av å øydeleggja. — —

Hil vere deg, far min, Osiris! Dine lemer held seg, du kjenner ikkje til oppløysing. Der er ingen ormar hjå deg, du er ikkje ufyseleg, du tevjar ikkje, du rotnar ikkje, du vert ikkje til ormar. — —

Ingen fæl skade skal råka meg, kroppen min er fast, han skal ikkje verta øydelaagd. Han skal ikkje verta borte i jorda for alltid.⁸⁴

Dei same tankane om kor fælt det må vera for den døde å verta eten av ormane i grava, finn vi på heilt andre kantar av verda og til heilt andre tider, t. d. mellom blackfoot-indianarane i Britisk Columbia. „Dei tykkjer det er ein fælsleg skikk å utsetja den døde for dei ormane og krypa som lever i jorda.“ Desse indianarane legg difor sine døde i eit tre eller på ein åsrygg, slik at ville dyr og fuglar kan taka dei i staden.⁸⁵

Den romerske diktaren Lucretius i hundreåret før vår tidrekning skriv og tel dei til rette som seier at dei trur døden tek bort all kjensle, men som samstundes vert skræmde ved tanken på at kroppen deira kan verta eten av orm eller anna.⁸⁶

På ei ferd til Volgastroket i fyrste luten av det 10. hundreåret kom den arabiske oppdagaren Ibn Fadhlan til å få høyra av russarane der

Fig. 13. Den døde og ormane. Dansk kalkmaleri i Birkerød kyrkje, 1300-talet.

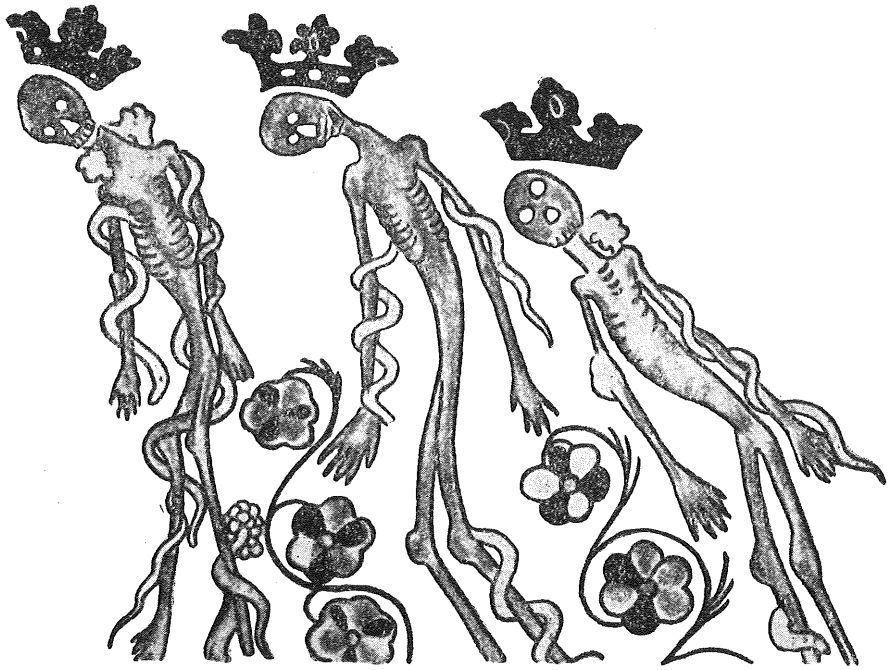

Fig. 14. Dansk kalkmaleri frå 1300-talet. Skiby kyrkje.

at dei rekna at arabarane gjorde dei døde ei dårleg teneste når dei grov dei ned i jorda: „Den de elsker og ærar mest, tek de og kastar i jorda der makkar et han opp. Vi derimot brenner han opp på ein blunk, slik at han straks kjem til paradis.“ Det har vore hevda at dei russiske stammene Ibn Fadhlān vitja, var av nordisk opphav. Korleis nå dette kan vera, så er utsegna i alle høve endå eit døme på kor utbreidd otten for likmakken har vore.⁸⁷

Tek vi for oss norsk folketro av idag, vil vi finna at otten for at slikt kryp skal skada dei i grava, sume stader er fullt levande ennå. I Kinsarvik i Hardanger heiter det såleis som ei grunn-gjeving til det vidt kjende forbodet mot å slå ut varmt vatn, at det må ein ikkje gjera, for då vil makk og anna kryp hemna seg på deg når du sjølv er komen under torva.⁸⁸

Fig. 15. Lagnaden til den falne mellom ormar og fæle dyr i dødsriket. Ei bord under ei slag-scene på Bayeux-teppet, frå tidleg på 1000-talet.

Bilete av den døde som ligg mellom ormane i grava, finn vi på kristen gravstein frå merovingartida i Tyskland (fig. 11). Baksida av ein av steinane syner samstundes den kristne vona om oppstoda: Kristus med strålekrona kring hovudet. Det hender elles rett som det er til ulike tider, at vi i grav-kunsten eller i annan kristeleg kunst elles støyter på desse makabre, realistiske skildringane av den døde i grava: Ormar som et på liket (jfr. fig. 12—14). Samstundes er biletet ofte fylgt av ei eller anna innskrift som fortel at alt her i verda er forgjengeleg. T. d.: „Det de er, har eg vore, det eg er, skal de verta.“

Også homielitteraturen nyttar seg av desse tankane på ormane i grava, likmakken, som ei åtvaring mot å festa seg ved det som har med lekamen å gjera. Mannen er *maðka fæzla*, „føde for makkar“, heiter det i Homiliebok.⁸⁹ Ei angelsaksisk homilie om domedag frå omkring 1000 (jfr. fig. 15), tillagt Wulfstan, seier at når døden er der, då er det straks ferdig ein fælsleg legestad for lekamen. Han rotnar i den kalde jorda, og kroppen vert til rotenskap og vert til mat for lik-slitande ormar (*wælslītendum wƳrmmum weorðeð to æte*). Då er det syrgjeleg pine og fælsleg skilsmål mellom kropp og sjel. Sjela hamnar i pinestaden mellom døde og djevlar, der ormar slit, og der det brenn eld og er rotenskap.⁹⁰

I norske segner heiter det at dei flytte kyrkjer for å sleppa fri makken som heldt seg i gravene, men likmakken fylgde etter og skreik når dei flytte. Så la dei vegen slik at han ikkje kunne fylgja etter dei lenger, og då vart dei fri han.⁹¹ Denne likmakken som skrik, kjenner dei også frå Setesdalen. Når dei høyrer at sirissa skrik, seier dei: „Ligormen dængjer Baadnan sine“.⁹² Sirissa er elles merkeleg ved det,

fortel Wilse frå Spydeberg, at ho vert borte når ho kjenner liklukt og då fyrst kjem att etter gravferda.⁹³

Det er ikkje så mange stader i dei nordiske landa at vi finn noko større om dette grav-krypet, likmakken eller likormen, i nyare tid, men av svensk tradisjon kan vi sjå at det må ha vore uhuglege førestellingar som knytte seg til det: „Blir en orm dödad, så må han väl nedgräfvad, och helst i en myrstack; ty om en fluga, som suttit på ein död orm, sedan sätter sig på en människa, får denna deraf likmatken eller kräftan. Äfven kan af den döda ormen bilda sig en dagg-orm, som är så ohellig, att om någon trampar uppå honom, så tros att foten ruttnar bort.“⁹⁴

Det er ein fælsleg tanke dette som kjem fram her, at når kreft tek fat i eit menneske, så er det ormane frå grava som alt har teke til med å bryta ned kroppen, og som fører med seg gravrot og undergang. Om vi ikkje beinveges kan finna noko ut om kva det var dei tenkte seg attom namnet „lik-makk“ eller „-orm“ av det vi her har funne, så kan vi merka oss at det er vanleg tru både her og i Sverige, at det er åmer og larvar som kan få til slik rotning. — For folketrua finst det ikkje noko alvorleg skilje mellom orm, åmer og makk. Tankane om desse krypa ser ut til å ha teke meir omsyn til ein viss ytre likskap, enn til zoologiske skilje og sermerke: „I folketroen regnes ofte orm og mark for utviklingstrinn av samme dyr“, seier I. Reichborn-Kjennerud.⁹⁵ —

Norsk folketru kjenner gramen som eit serleg farleg kryp: „I Skoven findes et giftigt Dyr, som kaldes Gram. Den er omtrent saa tyk som en Hugorm, men ikke over Fire Tommer lang. Den spretter saa ualmindelig hurtig avsted at Faa kan faa seet den nøie. Den er langt giftigere end Hugormen og bliver et Menneske eller et Kreatur bidt, falder Stykket ud, og oftest paafølger Døden.“⁹⁶

Andre stader heiter det at gramen er „ljoslett“, at han er „lågå som ein makk“ og „lang som ein fing“. — Grambet er så giftig at dei døyr av det. „Naa 'an hogde, so blei du alle go att, stykkje datt ud,“ heiter det frå Fjotland. Det er ei vanleg tru dette at stykket fell ut eller rotnar bort der gramen bit. På ein grambiten stut, t. d., rotnar heile foten bort.⁹⁷

På svensk side er „grymmen“ eller „grimmen“ „en mycket fruktad mask“. „Han er hård och svartglänsande, som jern, och håller sig under barken af ruttna stubbar. Af hans bitt tros komma en sjukdom med häftig värk, kallad Grimmsbett eller „Onda bettet“.⁹⁸

Det byter frå stad til stad også her i landet kva det er dei reknar for gramen. Stundom er det fauskemakken, *Cossus ligniperda*, og i Telemark er det merkeleg nok ei vassøgle, *Triton cristatus*, men oftast er det ei åme av eit eller anna slag, t. d. åma til furuspinnaren, *Bombyx pini*, eller åma til ligustarsvermaren, *Sphinx ligustri*.⁹⁹ Denne siste åma ser ut til å vera rekna for serleg farleg også i dei stroka der ho ikkje ber namnet „gramen“. På Sunnmøre og i Gudbrandsdalen trur dei at denne åma, „lauvåma“, kan eta seg gjennom kjøtet på folk.¹⁰⁰ I Hallingdal og Telemark heiter ho „tusse“ og er farleg om ho berre får stikka i den skuggen eit menneske kastar. Ho er lang som ein veslefinger, randete og stygg, og der ho har bite, gror såret aldri att.¹⁰¹

„Et slags larv eller skråpuke heter i Wärends-målet Amma eller Ämma. Han håller sig på blader af Ollonmärke (*Epilobium*), och beskrifes såsom fingers-tjock och luden, mörkeröd till färgen och med ögonformiga, hvita fläckar utåt hela ryggen. Ämman er mycket fruktad af folket. Kommer någon emellan henne och solen, så tros Ämman se tvärs igenom honom, hvaraf han får sår invertes och hål emellan refbenen. Om folk, som har ond blick får man stundom höra uttrycket att han glör som en åmma.“¹⁰²

Den rotninga og dette bortfallet av kjøt som desse krypa får skulda for, er det som i medisinen heiter *nekrose*. Det er ofte resultatet av kreft eller rosen i seine stadier. Som vi såg, vart kreft nemnd for „likmakken“ i Sverike, i nyengelsk er det åmeslag som heiter *cancerworm*, og det islandske ordet for rosen er *ámusott*, eller berre kort og godt *åma*. Tilsvarande er *tauwurm* (jfr. det nyn. „doggorm“ om åmeslag) eit av dei tyske namna på rosen.

Det ser ut til å vera same truene som går att også når norske bygdemål kallar verkefingar med nekrose av bein for *fisma* og sam-

stundes brukar dette ordet som namn på eit slags stor, tjukk, raud larve. I høgtysk kan vi finna eit tilsvarande *fraissam*, *fraissen*, som namn på rosen, utslett og verkesvull. Dette tyske ordet er eigenleg ei substantivering av adjektivet *vressam* (ght. *freissam*), „farleg, skrekkeleg“, laga av substantivet *vrēse*, „skrekk, fare“ og suffikset *-sam*.¹⁰³

Gramen, gno. *gramr* m., som er brukt om desse farlege krypa i store strok her i landet, var namn på vonde makter også i gamalnorsk. Ordet heng saman med det gno. adj. *gramr*, „sint“, „arg“. Fritzner omset *gramr* med: „Djævel, en af de onde eller af de Væsener, for hvem det er eiendommeligt at optræde som Menneskenes Fiender.“ Det er i denne tydinga vi kan finna ordet brukt i dei gamle lovene: Gud skal løna ein om ein seier sant, men gramen om ein lyg, heiter det i vanlege eids-formularar. Slik ordet er brukt i lovmålet, må det vera med meininga „Satan“, og også i ags. og i gsaks. er *grama* og *gramo* brukt som namn på „den vonde“.

Også eddadikta har dette ordet i eidar og forbanningar, men der er ordet brukt i fleirtal, substantivert av adjektivet *gramr*. I Brot av Sigurdarkvida seier Gudrun:

gramir hafi Gunnar
gøtvað Sigurðar. str. 11.

„Måtte gramane taka Gunnar som fekk Sigurd i grava!“

Slutt-strofen og avskilssalva frå Hårbard i Hårbardsljod er nett ei slik forbanning:

Farðu nu þars
þik hafi allan gramir! str. 60.

„Far du nå dit der gramane kan taka deg all!“

I Helgakvida Hundingsbana I seier Sinfjotle: „Eg ville før at ramnane skulle sitja på liket ditt ved Frekastein — — — måtte gramane taka deg!“ (her *grōm* n. pl.) (str. 44.) (Det er lite truleg at uttrykket skulle vera elliptisk adj. med eit utelete *goð* og mynta på gudane, slik Fritzner tenkte seg det.)

Volsungasaga har ein slik gram-eid som er ram: „Det sver eg at eg ikkje lyg, og måtte høg galge og alle gramar taka meg om eg lyg eitt ord!“¹⁰⁴ Meir avveikt kling det, når ein skaldestrofe i tåtten om Orm Storolfsson endar med: „Måtte gramane taka spådomen din!“¹⁰⁵

Gramane ser såleis ut til å ha vore vonde makter alt frå gamalt av. Grimm meinte at denne måten å nemna dei på, gjekk attende til tida før kristendomen, og at det var gamle heidne nemningar på vonde makter. (Grimm Myth. 2,899). Når åme-slag vert nemnde for gram i nyare norske folketruer, så er det difor i beste samsvar med truene om kor farlege desse krypa er. Frå Sverike kjenner vi til at dei nemner slikt kryp med ord som svarar til „djevel“, „igjen-gangar“. Ei svensk handskrift frå fyrste luten av 1400-talet nemner „tomtorm“ for „skratte“, eit ord som i norrønt mål vert brukt om „trollkar“, gno. *skratti* m., i nyisl. også „djevel“. Det er tale om å tru på slikt noko, heiter det i det svenske handskriftet: *thro . . . oppa skratta ellir tomt orma.*¹⁰⁶

Sume svenske folketruer reknar med at når ormen kjem, så er det djevelen sjølv som er ute og ferdast i den gamle hamen sin, og det han vil, er å få seg fat i ein død mann: „Når Wärendsbön får se en orm, tror han sig ännu kunna döfva honom genom at lägga sin hatt på marken med de orden: „der ligger en döder mann. Fan ligge stilla!“¹⁰⁷

Ormen varslar elles død både i Norge og i Sverike. Svenskane seier såleis sume stader: „Hålla sig bosar eller svartar ormar nära förstugubron, så betyder det, att i huset snart nogon skal dö, som det blir sorg med.“¹⁰⁸ Det er makter frå dødsriket dette, makter som har samband med det som skal henda i døden sitt fylgje.

Som vi såg, var *gramr* eit ord for djevel i gno., men samstundes var det eit gamalt ord for vonde makter med røter attende til heiden tid, og det er rimeleg at dei krypa som namnet gram feste seg til, hadde eigenskapar som folk ottast for, alt før kristendommen tok til å gripa om seg. Snorra Edda kjenner til sambandet mellom *gramr* og ormen, anten det nå er tanken på den kristne „gramen“, djevelen, eller dei gamle skadedyra som ligg attom. Mellom ormenamna i Snorra Edda

finn vi nemleg eit *gramnir*. Det er mogleg at vi også har dette ormenamnet i Einar Gislason sitt dikt om Gudmund Arason (str. 4), der det for skuld rimet høver betre å lesa *gramnings látra* i staden for *grafnings*, slik Finnur Jónsson gjorde merksam på det.¹⁰⁹

Også i finske strok er åma farleg og har med døden å gjera. På vest-finsk heiter åma vanleg *tuonen-koira* eller *tuonelan-koira*, „dødens hund“ eller „dødsrike-hund“, og i Heinola i Tavastland er *tuonen-koira* ikkje lenger ei åme, men ein overnaturleg skapnad som kjem når nokon skal døy.¹¹⁰ Den same doble tydinga av både „åme“ og „overnaturleg skapnad“ finn vi for det tilsvarende latinske namnet på „åme“, *larva*. I germanske mål finn vi det same: Ght. nemner åma for *alba*, „alv“.¹¹¹

Går vi attende til eddadikta, så nemner Grimmismål i strofen om ormane under Yggdrasils ask (str. 34) to som har eit serleg samband med grava: „Goinn og Moinn som er Grafvitnis søner“. *Grafvitnir*, „gravulven“, har søner, og desse sønene hans held seg i **gó* og i *mór*, der **gó* og *mór* er namn på ulike jordsortar.¹¹² Desse sønene til denne ulven som har eit eller anna med grava å gjera, er altså ormar, så her ser tankane om ormane i grava ut til å koma att.

Tankane om likormane er, som vi har sett, å finna mellom ulike folk og til ulike tider. Det var frå dette reint ålmenne grunnlaget at førestellingane om ormeStraffene i helvete voks fram, og vi må også tru at dei i før-kristeleg tid i nordiske land visste om at det fanst „lik-ormar“ som var farlege, og som skulle halda den døde med uhugleg selskap i grava.

Det er ikkje godt for oss idag å døma om kva rolle slike tankar eigenleg kan ha spela i før-kristne førestellingar her på våre kantar, men dei truene som har festa seg til dei heilt ufarlege åmene som representantar for kryptet frå underverda, spår at det låg otte og redsle attom tanken på at dei i gravhaugane „skulle verta slik innan ribbeina som om dei morkna i ei mauretue“ (Hervarar saga).¹¹³

Dei bileta vi finn av mannen og ormane på dei gotlandske biletsteinane, kan difor godt vera henta frå gamle nordiske tankar om det den døde vart utsett for i grava. Vi treng ikkje for desse bileta rekna

med noko tilskuv frå tankar om det kristne dødsriket, om helvete, der ormegropene var mellom dei fælaste pinestadene.

Dei kristne tankane om ormestraffene i helvete må likevel ha vore noko som var lett å skjøna også for folk frå nordiske strok. Dei hadde dei gamle truene om likormane som tok på den døde i grava, å byggja på. Det kan difor ha si naturlege årsak at vi så ofte finn biletet av mannen med harpa i ormegarden i tidleg kristeleg kunst her på våre kantar: Skildringane av pinestadene mellom ormane var noko som fengde lett i heidne strok der tanken på likormane ennå stod meir levande for folk, enn i kultur-strok nærare romarriket. Slik ormegarden er skildra på tidlege døypefontar, stod biletet der som eit pant på at ved dåpen steig dei opp frå den kvilestaden mellom ormane, som elles var viss for alle. Kyrkja og kristendomen hadde makt både i grav og helvete, makt til å reisa oppatt i eit nytt tilvære den lekamen som elles var dømd til ormane.

Den kristne symbolikken som galdt ormane som helvetes yngel og bilete på alt vondt, må ha hatt serlege vilkår for å vinna seg rom i strok der tanken på likormen var levande. Vi ser då også at symbolet hjort — orm som kyrkja nytta som eit bilete på den kristne si atterføring og sigeren over det vonde, fekk ei serleg tidleg utbreiing i Norden.

Alt Plinius si Naturhistorie og sidan Claudius Ailianos og Isidorus nemner at hjorten er ein serleg fiende av ormen. Han leitar seg opp holer der ormen held seg, og tvingar ormen fram ved å blåsa luft eller å fylla vatn i holet. Når ormen kjem ut, vert han drepen av hjorten, som sidan et han opp.¹¹⁴ Physiologus, ei samling fabel-forteljingar med moralske uttydingar, kjend frå slutten av 400-talet, nemner at hjorten tvingar ormen ut ved å fylla vatn i holet. Frå Physiologus spreidde denne trua seg til kristne preiker og symbolbruk vidt utover, og hjorten som drep ormen, vart eit mykje nytta bilete på Kristus, den kristne sin strid mot det vonde og atterføringa til nytt liv.¹¹⁵

På same måten som vi fann ormegarden på tidlege døypefontar, har vi biletet av ein hjort som et orm, på ein gotlandsk døypefont frå tidleg

tid.¹¹⁶ Hjorten som et ormen, ser det elles ut til at vi kan finna alt på Garda-steinen, ein av biletsteinane på Gotland.¹¹⁷ Sikre bilete har vi i alle høve på Birka-myntar alt frå omkring 700 (jfr. plansje XII, 1),¹¹⁸ og det har vorte hevda at dette symbolet også påverka ornamentikken på finske sverd-beslag frå same tida.¹¹⁹ Frå ei branngrav i Uppland, vikingetid, kjenner vi til eit slikt hjort — orm-symbol i sylv (plansje XII, 2). På baksida av sylv-figuren er det nokre små maljer til å ha tråd gjennom og sy figuren fast i tøy.¹²⁰

Vi må her ha å gjera med vernande symbol, i siste høve ein amulett, som har vore brukt i heiden tid, ikkje av kristne, men av heidningar som brukte og bar dette symbolet for skuld det vernet dei tenkte seg det gav mot ormar og farleg kryp frå grav og dødsrike. Det var eit merke som hadde ei større slagkraft mot det dei var redde for, enn det kristne korset.

I kor stor mon desse tankane om dei farlege ormane frå grav og underverd kan ha vore med og lagt innhald i anna av det dei i førkristen tid bar til vern og pryd, er ikkje godt å seia. Det er eit spørsmål som nok er vanskeleg å løysa og å etterprøva, men ut frå det vi her har vore inne på, kan det nok vera at det vil vera lønsamt å sjå på sumt av ornamentikken med tanke på meningsinnhaldet. — Jfr. Charlotte Blindheims avhandling i dette bandet av Viking. —

Med tanke på meininga vil vi nå igjen venda attende til vognfrisene frå Oseberg, der mannen og ormane dukkar opp i kunsten vår, og der treskjeraren fører inn meningsfylt figurframstilling mellom den reine ornamentikken.¹²¹ Framgavlen, der mannen ligg mellom ormane med dyra utanom ormekrullen, har vi før hatt for oss, men frisa på bakgavlen av vogna ser ut til å stå i samband med det vi ser på fram-frisa. — Også på bak-frisa er det mange ormar, og også her er ormane samla på venstre sida av gavlfeltet, men mannen er ikkje med, og denne gongen er alle ormane skorne inne i dyrekroppane. Ormane spelar ikkje fritt lenger (jfr. plansje XIII, 2).¹²²

Kan dette gjeva uttrykk for ein serleg tanke? — I primitiv biletframstilling og også i barneteikning er det eit vanleg drag at ting som

eigenleg ikkje kan sjåast, likevel kjem med på biletet av di teiknaren „veit at dei skal vera der“. Det treskjeraren har freista få fram, kan difor vera at ormane nå er inne i dyra. Ein slik framstillings-måte er så vanleg i primitiv teikning og biletframstilling, at psykologien nyttar eit eige namn på han: *transparency*.¹²³

Tanken med denne framstillings-måten kan difor vera at ormane er oppetne. Dei er med andre ord ikkje farlege lenger. Den striden som tok til på framgavlen, er over: Dyra har fått has på dei skadelege maktene, på ormane.

Hovuda på sume av desse dyra „minder ganske slaaende om katter“, seier Shetelig. Desse katteliknande hovuda har tilknytning til karolingisk dyreornamentikk, „men er paa vognen saa bestemt karakterisert og saa avvikende fra vanlig ornamentform at træskjæreren ogsaa her rimeligvis har hat til hensigt at arbeide saa at si naturalistisk, ikke ornamentalt.“¹²⁴

„Orme-etarane“ her er ikkje hjortar, men dyret med den smale halsen og dei små spisse øyrene på det katte-liknande hovudet minner oss om at røyskatten, lat. *mustela*, både i klassisk tid, utover i mellomalderen og delvis framleis vert rekna for å vera ormefienden framfor nokon. Både i Hellas og i det klassiske Italia veit vi at dei heldt røyskatt til husdyr til å halda borte mus og anna kryp på same måten som dei seinare tok til å halda kattar.¹²⁵ Om vi meiner at treskjeraren tenkte å skjera eit dyr som åt orm, så ville ikkje noko liggja nærare til hands enn — røyskatten.

Attom praktverket i Oseberg-haugen, vogna, tykkjer vi å skimta at i dei seremoniane der ho spela ei rolle,¹²⁶ der var også tanken på orme-krypet frå grav og underverd levande. Det stig fram for oss ein tanke om at frisene på Osebergvogna dreg inspirasjon frå dei same kjeldene som Draumkvedet gjorde det seinare i kristen tid: førestellingane om det som er på den andre sida av død og grav. Det kjem til å stå for oss som om det vi ser på Oseberg-frisene, er eit slags tidleg nordisk „visjon“ som lyfter seg frå primitive tankar om det som er etter dette livet.

NOTAR OG TILVISNINGAR

¹ Omsetjinga av Edda-dikt fylgjer Ivar Mortensson-Egnund med nokre endringar. Strofe-tala viser til S. Bugge: *Norrøn Fornkvæði*. Chr. 1867 ² S. Bugge *Hamðismál*. Zeitschrift für Deutsche Philologie VII, s. 386, og same i *Arkiv for nordisk Filologi* [„Arkiv“] I, s. 12. ³ John Becker: *Die Atli-Lieder der Edda*. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur [„Beiträge“] XXXIII, s. 200 ff., og Sievers i *Beiträge VI*, s. 351. ⁴ F. Jónsson: *Atlakviða*. Det Kgl. danske Videnskabers Selsk. Forh. Oversigt 1912, s. 78 og 108. Jfr. også Sijmons & Gering: *Die Lieder der Edda I*, Text, Halle S., 1906, s. 431. ⁵ S. Bugge: *Norrøn Fornkvæði*. Chr. 1867, s. 264. ⁶ F. Jónsson: *Den oldnorske og den oldislandske Litteraturs Historie I*, 2. utg., Kbh. 1920, s. 302, 307 og 313. ⁷ Jfr. Andreas Heusler: *Nibelungensage und Nibelungenlied*, Dortmund 1921, s. 5 ff. og Wilhelm Kosch: *Deutsches Literatur-Lexicon II*, Halle S. 1930, sp. 1712. F. Zarneke: *Das Nibelungenlied*, Leipz. 1887, s. 361. ⁸ Jfr. R. Petsch: *Gunnar im schlangenturm*. Beiträge XLI, s. 172, note. ⁹ Seibertz: *Urkundenbuch zur landes- und rechtsgeschichte Westfalens I*, 75. ¹⁰ Karl Droege: *Die vorstufe unseres Nibelungenliedes*. Zeitschrift für Deutsches Altertum und Deutsche Literatur LI, s. 213 f. ¹¹ Jfr. F. Jónsson: *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Hist. I*, n. utg., s. 845 og Heinrich Hempel: *Nibelungenstudien I*, Heidelb. 1926, s. 89. ¹² Jfr. Per Wieselgren: *Quellenstudien zur Vqlsungasaga*, Tartu 1935, s. 81, 87 og 116, og B. Symonds: *Untersuchungen über die sogenannte Völsunga saga*. Beiträge III, s. 243 f. ¹³ *Edda Snorra Sturlusonar*. Arnamagnæanske utg. I, Kbh. 1848, s. 364. Om samsvaret med *Vqlsungasaga*, sjå Symonds n. a., s. 211. ¹⁴ *Fornmanna sögur VI*, Kbh. 1831, s. 164. ¹⁵ Frank Fischer: *Die Lehnwörter des Altwestnordischen*, Berlin 1909, Palaestra LXXXV, s. 44 og 86, og Uhlenbeck i *Beiträge XXIX*, s. 332. ¹⁶ I nedertyske handskrifter er det ty. *Dieb* m. skreve *dype*. (Jfr. Diefenbach & Wülcker: *Hoch- und Nieder-deutsches Wörterbuch*, Basel 1885). Samstundes er mht. *diuphūs* og mnt. *devekamer* og *devekeller* vanlege ord for fengsel, og det finst eit mht. *litze* f., som tyder „gard“, „innegjerda stad“. Vi kunne då tenkja oss eit mnt. *“dype-litze* f. som med ei tyding „fengsel“ kunne verta innlånt i gno. Ei slik forklåring av gno. *dýftissa* f. eller *dýblissa*, som det også vert skreve, møter den innvendinga at tysk ikkje har noko slikt samansett ord. ¹⁷ Karl Simrock: *Die deutschen Volksbücher*, IIX, Basel, nr. 75. ¹⁸ F. Jónsson: *Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning* [„Skjaldedigtning“], Kbh. 1912—15, B. II, s. 569. ¹⁹ Jfr. Karl Künstle: *Ikonographie der Heiligen*, Freiburg 1926, s. 370. Smith & Wace: *Dictionary of Christian Biography I*, London 1877, s. 422. W. E. Collinson: *Die Katharinenlegende*, Heidelb. 1915, s. 148, 156 og 164 f., og Herm. Varnhagen: *Passio Sanctae Catharinae Alexandrinae Metrica e duobus Libris Manuscriptis*, Erlangen 1891 (Dissertation), s. 18 ff. ²⁰ *Norske Folkeviser*. Folkeutgåve ved Knut Liestøl og Moltke Moe I, Kra. 1920, s. 165 og S. Bugge: *Kong David og Solfager*. *Danske Studier* 1908, s. 13 f. ²¹ E. Tang Kristensen: *Jyske Folkeminder V*, Kbh. 1881, s. 123—125 og 115. ²² P. Chr. Asbjørnsen: *Norske*

Folke-Eventyr. 2. utg., Kbh. 1876, s. 74. ²³ Flateyjarbók II, Chr. 1862, s. 475, og Knut Liestøl: Upphavet til den islenske ættesaga, Oslo 1929, s. 17. Jfr. også om samspelet dikting, biletkunst Bjørn Hougen: Nordisk billedkunst i jernalderen. Kunst og kultur 1942, s. 76. ²⁴ Skjaldedigtning B. I, s. 487 og A. I, s. 514. ²⁵ S. Bugge: Sæmundar Edda, Chr. 1867, XLII f. ²⁶ Jfr. utdrag av A. W. Brøggers foredrag Videnskapselskapet i Chr. 1918, Osebergfundet II, Kra. 1928, s. 17, og Osebergfundet III, s. 27. ²⁷ Osebergfundet III, s. 34 ff. Jfr. Greta Arwidsson: Vendelstile, Uppsala 1942, s. 61. ²⁸ Sune Lindqvist: Gotlands Bildsteine I, Sth. 1941, s. 117 f. og 120 f. ²⁹ sst. s. 123 jfr. J. B. Löffler: Danske Gravstene fra Middelalderen, Kbh. 1889, Tavle XVI, fig. 82. ³⁰ R. Petsch, n. a., s. 171. ³¹ sst. s. 172 og A. Schulz: Höfisches leben I (2. Aufl.), s. 251 ff., note. ³² Just Bing: Laokoongruppen gjengitt paa Osebergvognen? Kunst og kultur 1921, s. 188. ³³ R. Petsch n. a., s. 172. ³⁴ Konrad Gislason: Elucidarius. Annaler for nord. Oldkyndighed, Kbh. 1858, s. 71 og 166. Postula sögur. utg. v. C. R. Unger, Kra. 1874, s. 388. ³⁵ Chr. W. M. Grein: Bibliothek der angelsächs. Poesie I, s. 115 og 119. ³⁶ J. M. Kemble: The Dialogue of Salomon and Saturnus, Lond. 1848, s. 132 og 173. ³⁷ Chr. W. M. Grein: Bibliothek der Ags. Prosa I, 1872, kap. 212, 9. ³⁸ Jfr. Sancti orientii Commonitorium. Martene & Durand: Thesaurus Novus Anecdotorum V, sp. 38, og S. Bugge: Studier over de nord. Gude- og Heltesagns Oprindelse I, Kra. 1881—89, s. 454. ³⁹ Jfr. J. Diemer: Deutsche gedichte des XI. und XII. jahrh., 295, 25 og Athis und Prophlias, utg. v. W. Grimm, Berlin 1846, s. 65. Sjå same stad om mht. *wurmlage* og det sambandet dette ordet har med mellomaldersk selskapsleik og *ludus draconis*. ⁴⁰ Der Jüngere Titirel, utg. v. K. A. Hahn, Quedlinburg 1842, s. 250. ⁴¹ Jfr. C. Fritzsche: Die lateinischen Visionen des Mittelalters bis zur Mitte des 12. Jahrh. Romanische Forschungen II, Erlangen 1886, s. 278. ⁴² Monumenta Germaniae Historica Scriptorum X, Hannover 1852, s. 458. ⁴³ J. P. Migne: Patrologiæ, 125, Paris 1879, sp. 1116. ⁴⁴ Jfr. H. Brandes: Visio S. Pauli, Halle 1885, s. 20 f., C. Fritzsche n. a., s. 256 og M. Rh. James: Apocrypha Anecdota (Visio Pauli) Texts and Studies, Cambr. 1893, II, nr. 3, s. 28—25. ⁴⁵ M. Rh. James, n. a., § 36, 39 og 37. ⁴⁶ H. Brandes, n. a., s. 66. ⁴⁷ sst. s. 45 og 85. ⁴⁸ L. Herrings Arciv LXII, s. 403. ⁴⁹ Jfr. t. d. Visio S. Baronti, Acta Sanctorum Martii III, s. 571. ⁵⁰ Postula sögur utg. C. R. Unger, Kra. 1874, 283, 6, og Gammel norsk Homiliebog, Ungers utg., Kra. 1864, 212, 16. ⁵¹ D. N. II, 770, 32. Jfr. tolkinga som personnamn i Fritzner og i Lind: Dopnamn. ⁵² Jfr. A. Wuttke: Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart (2. utg.), Berl. 1869, nr. 35 og Otto Böckel: Die deutsche Volkssage, übersichtlich dargestellt, Leipz. 1909, s. 77. ⁵³ Walter de Gray Birch: The Utrecht Psalter, Lond. 1876, s. 233. ⁵⁴ Anton Springer: Illustrationen im Frühen Mittelalter. Abhandl. der Philol. Hist. Classe der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, Leipz. 1883, s. 234. ⁵⁵ Cl. Brockhaus: Aur. Prudentius Clemens in seiner Bedeutung für die Kirche seiner Zeit, Leipz. 1872, s. 35 og Aurelii Prudentii Clementis Carmina, v. Theodorus Obbarius, Tübingen 1845, s. 105 v. 826. ⁵⁶ H. Brandes n. a., s. 1 ff. ⁵⁷ E. Hennecke: Neutestamentliche Apokryphen,

Tübingen 1924, s. 321. ⁵⁸ F. Cumont: *After Life in Roman Paganism*, New Haven 1922, s. 173. ⁵⁹ Harnach: *Bruchstücke des Evangeliums und der Apokalypse des Petrus* (2. Aufl.), 1893, s. 5 f. og A. Dieterich: *Nekya*, Leipz. 1893, s. 17 og s. 7. ⁶⁰ A. Dieterich, n. a. s. 56. ⁶¹ Aristophanes: *Froskane*, v. 157 og 143. Jfr. A. Dieterich, n. a. s. 70. ⁶² F. Cumont, n. a. s. 174 og *The Life-Work of sir Peter Le Page Renouf IV. The Book of the Dead*, Paris 1907, s. 84 og 86 f. ⁶³ *Heilagra Manna sögur I*, utg. C. R. Unger, Kra. 1877, s. 344. Jfr. Moltke Moes Saml. skr., v. Knut Liestøl, III, Oslo 1927, s. 230, og Knut Liestøl i *Studia Norvegica III* (1946), s. 83. ⁶⁴ S. Bugge: *Studier*, Chr. 1881—89, s. 453 f., og A. Dieterich, n. a. s. 196. ⁶⁵ Gering & Sijmons: *Kommentar zu den Liedern der Edda*, III, 2, Halle S., 1931, s. 362. ⁶⁶ W. Willmanns: *Der Untergang der Niebelunge in alter Sage und Dichtung*. Abhandl. der Königlich. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Phil. Hist. kl., VII, Berlin 1904, s. 13 ff. ⁶⁷ M. Edelstand du Méril: *Poésies populaires latines antérieures au douzième siècle*, Paris 1843, s. 238. ⁶⁸ Ottonis Frisingensis: *Chron. V, 3. Monumenta Germaniae Historica Scriptores XX*, s. 215. ⁶⁹ Jfr. sst., og K. S. Latourette: *A History of the Expansion of Christianity II*, New York—London 1938, s. 28. ⁷⁰ Jfr. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens IV*, Leipz. 1931—32, sp. 255 om tilhøvet mellom misjons-påverknaed av dette slaget og folketru. ⁷¹ Eusebius: *De laud. Const.*, 14, Migne 20, sp. 1409. ⁷² Jfr. J. Wilpert: *Die Malereien der Katakomben Roms*, Freiburg 1903, s. 241. ⁷³ Clem. Alexandrinus: *Paedag.* 3,11, Migne 8,634 og *Cohortatio ad gentes 1*, Migne 8,55. ⁷⁴ Adolf Goldschmidt: *Sverige och konsthistorien. Kult och Konst*, Sth. 1905, s. 135 ⁷⁵ S. Bugge: *Harpens Kraft*. Arkiv VII, s. 103. ⁷⁶ S. Bugge: *Kong David og Solfager*. Danske Studier 1908, s. 1 ff. ⁷⁷ W. Willmanns: *Vogt Salomon und Markolf*. Anzeiger für deutsche altertum und literatur VII, s. 287. ⁷⁸ S. Bugge i *Danske Studier* 1908, s. 34. ⁷⁹ sst. s. 10. ⁸⁰ Jfr. F. Jónsson si utsegn i avh. *Atlakviða*, n. stad, s. 71. ⁸¹ Jfr. K. S. Latourette: *A History of the Expansion of Christianity II*, s. 86 ff. og Birgen Nerman: *En kristen misjon på Gotland vid tiden omkring år 800 E. Kr.?* Fornvännen 1941, s. 30 ff. ⁸² Jfr. A. Dieterich: *Nekya*, s. 56. ⁸³ S. Angus: *The Religious Quest of the Graeco-Roman World*, Lond. 1929, s. 83. ⁸⁶ Le Page Renouf: *The Book of the Dead*, s. 339. ⁸⁵ Brit. Assoc. Reports, 1887, s. 192. ⁸⁶ Lucretius, III, s. 890. ⁸⁷ V. Thomsen: *Ryska Rikets grundläggning genom Skandinaverna*. Ur *Vår Tids Forskning*, Sth. 1882, s. 44. ⁸⁸ Norsk Folke-minnelags Skrifter [„N. F. S.“], XXIII, s. 79. ⁸⁹ *Homiliubók* utg. v. Theodor Wisén, Lund 1872, s. 21. ⁹⁰ A. Napier: *Wulfstan. Sammlung Englischer Denkmäler IV*, Berl. 1883, s. 187. ⁹¹ Etter opplysning av Martin Blindheim. ⁹² N. F. S. X, s. 78. ⁹³ Wilse: *Spydebergs Beskrivelse*, Chr. 1779. Tillæg L, s. 26. Jfr. *Romerike Studier og Samlinger I*, (1947) s. 138 (Skedsmo). ⁹⁴ Hylten-Cavallius: *Wärend och Wirdarne I*, Sth. 1864, s. 331. (Likmatken o. s. b. er sperra her.) ⁹⁵ I. Reichborn-Kjennerud: *Vår gamle trolldomsmedisin I*, Oslo 1927, s. 181. Jfr. same forf.: *Ormen i Nordisk Folkemedisin. Norges Apotekerforenings Tidsskrift Farmaceutisk-Videnskabelige del*, Kra. 1924, s. 30. ⁹⁶ N. F. S. XVIII, s. 259. ⁹⁷ N. F. S. IX

s. 126, VI s. 196, XVIII, s. 259 og sst. s. 260. ⁹⁸ Wärend och Wirdarne I, s. 336.

⁹⁹ I. Reichborn-Kjennerud: Trolldomsmedisin I, s. 96. ¹⁰⁰ Hans Strøm: Beskrivelse over Fogderiet Søndmør I, Sorø 1762, s. 159 og 187, og H. F. Hiorthøy: Fysisk og øk. Beskr. over Gudbrandsdal, Kbh. 1785, s. 65. ¹⁰¹ Norsk Folkekultur 1924, s. 119, Maal og Minne 1923, s. 77, 93 og 95 og N. F. S. IX, s. 126.

¹⁰² Wärend och Wirdarne I, s. 336. ¹⁰³ Jfr. I. Reichborn-Kjennerud si utgreiing om kreft i Vår gamle trolldomsmedisin II, Oslo 1933 s. 158, og Hj. Falk og I. Reichborn-Kjennerud si avhandling om „Islandsk ómusótt — norsk åmesykje“. Maal og Minne 1923, s. 88 ff. og „Tussebit og verkefinger“ same stad, s. 80 f. ¹⁰⁴ Volsunga saga utg. v. S. Bugge. Nørrøne skrifter af sagnhist. innh., Kra. 1865; 172, 10.

¹⁰⁵ Skjaldedigtning B. II., s. 364 og A. II, s. 342. ¹⁰⁶ Själens Tröst utg. v. G. E. Klemming 1871-73, s. 31. ¹⁰⁷ Wärend och Wirdarne I, s. 330. ¹⁰⁸ sst., s. 330. Om truer om orm sjå Olaf E. Sunde: Fra Buorm til Midgårsorm. Romerike Studier og Samlinger I, Oslo 1948.

¹⁰⁹ Snorra Edda. Arnamagnæanske utg. II, s. 198 og Lexicon Poeticum, 2. utg. ¹¹⁰ Nils Lid: Jolesveinar og Grøderikdomsgudar, Oslo 1932, s. 97 f. ¹¹¹ Jfr. t. d. F. Cumont, n. a. s. 63. ¹¹² S. Bugge: Røkstenen og Fonnaas-Spænden. Kungl. Vitterh. og Ant. Akad. Handl. II, 3. 1888, s. 49. Nils Lid: Joleband og Vegetasjonsguddom, Oslo 1928, s. 271. ¹¹³ Skjaldedigtning B. II, s. 265 og A. II, s. 246. ¹¹⁴ Plinius: Hist. nat. VIII., 117 og XXVIII., 42. Isidori: Etymologiæ XII, 1,18. Jfr. Jorma Leppäaho: Hjort-orm. Finskt Museum LIV—LV, Helsingfors 1948, s. 54. ¹¹⁵ Verner Dahlerup: Physiologus i to islandske Bearbejdelser. Aarbøger 1889, s. 204 og 283. E. P. Evans: Animal Symbolism in Ecclesiastical Architecture, Lond. 1896, s. 172. ¹¹⁶ Johnny Roosval: Die Steinmeister Gotlands, Sth. 1918, s. 113. ¹¹⁷ Lindqvist: Die Bildsteine Gotlands, fig. 352.

¹¹⁸ H. Arbman: Birka I, pl. 142, 9. og S. Lindqvist: Birkamynten i Fornv. 1926, s. 307 ff. ¹¹⁹ Jfr. Leppäaho n. a. s. 55. ¹²⁰ I Statens Historiska Museum, Sth., frå Grävstod, Skuttunge sn. Uppl. Inv. 1946 4:2. „Hjort, Beslag av silver som i munnen holder en orm.“ Vikingetid, sen jernalder. — Notat i funnkatalogen av H. Arbman. ¹²¹ Osebergfundet III, s. 31 f. ¹²² Jfr. S. Eitrem: Vognen i Osebergskipet — dens utsmykning. Kunst og Kultur 1923, s. 81. ¹²³ G. — H. Luquet: Les dessins d'un enfant, Paris 1913, s. 191, og Le réalisme dans l'art paléolithique, same forf.: L'Anthropologie 1923, 33, s. 17 ff. Jfr. L. Lévy-Bruhl: La mentalité primitive. Paris 2. utg. 1922.

¹²⁴ Osebergfundet III, s. 33. ¹²⁵ Jfr. t. d. Aristoteles: Historia animalium IX, 6 p. 612 a 29. Plinius: Nat. Hist. XXIX, 60 og VII, 98. Ailian: Hist. anim. IV, 14. Isidori: Etymologiæ XII, 3,3 og Paulys: Real-Encyclopädie der Class. Altertumswiss. Neue Bearb. XVI, Stuttg. 1935, sp. 904. — Røyskattane er elles nett dyr som folketrua set i samband med grav og med lik. I mellomeuropeiske kjelder frå nyare tid heiter det om dei at dei borar seg ned i gravene for å gå til åtak på lika. (Friedrich Panzer: Beitrag zur deutschen Mythologie II, München 1848—1855, s. 353), og alt Claudius Ailianos kjenner til at røyskatten er eit lik-dyr som legg seg etter døde folk og et ut augene på dei, om det ikkje vert sett vakt over liket. (Aelianus: de natura animalium, XV, 11, utg. Jacobs, Jena 1832, s. 341). — På same tid er røyskatten også slangefienden.

Noko motseiing treng det ikkje vera i dette: Vi finn ofte i folketruene at same tingen stundom vert sagt å gjera skade, stundom å vera til gagn. Plinius (n. a. VIII, 33) fortel at ein kan gjera ende på sjølve slangekongen, basilisken, ved å sleppa røyskattar ned i hola til han. Basilisken og røyskattane vil då drepa kvarandre: Dyra gjer ende på ormen på same måten vi meinte tanken kunne vera det i bak-frisa på Oseberg-vogna. — Conrad von Würzburg nyttar på 1200-talet desse tankane om røyskatten til ei samanlikning med Kristus. I ein lovsong til jomfru Maria heiter det: „Kristus, den høge himmel-hermelin, smaug i djupe helvetes-hola og beit den mordgirige ormen ihel av all si makt.“ (Wilhelm Grimm: Konrads von Würzburg goldene schmiede, Berlin 1840, s. 6). Dette dyret kom likevel aldri til å verta noko ålment Kristus-symbol. I den kristne symbolikken sto hjorten frå gamalt av som orme-etaren. ²⁶ Osebergfundet III, s. 45.

Dessutan er brukt:

Didrik af Berns saga, utg. C. R. Unger, Chr. 1853. Volsunga saga ok Ragnars saga Loðbrókar utg. v. Magnus Olsen, Kbh. 1906—08.

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Styrets årsberetning

Representantskapsmøte holdtes tirsdag 23. november 1948 på professor A. W. Brøggers kontor. Preses refererte årsberetning og regnskap samt revisorenes påtegning av dette.

Preses gjorde rede for medlemstallet i Selskapet, som pr. 1. november 1948 var 143 representanter og 1170 vanlige medlemmer — tilsammen 1313 medlemmer.

Representantskapet innstilte på gjenvalg av Haakon Shetelig, Cato Rachlew, A. C. Olsen og K. Hermundstad som styremedlemmer samt på gjenvalg av revisorene Alf Bjercke og Gustav E. Raabe.

Generalforsamlingen, den trettende ordinære, holdtes deretter i Universitetets Oldsaksamlings bibliotek. Det var frammøtt 152 medlemmer.

Preses, høyesterettsadvokat Henrik Bergh, holdt følgende tale:

Før trykningsvanskelighetene meldte seg, pleide Viking å foreligge trykt til årsmøtet. I fjor ble tidsskriftets utgivelse atskillig forsinket, og årsberetningen for året til 1. november 1947 ble derfor tatt inn i siste bind av Viking. I år foreligger heldigvis Viking ferdig trykt i dag, men heftet ble ferdig så sent at det ikke har kunnet omsendes til medlemmene før årsmøtet.

I den nye Viking, som medlemmene altså får i de nærmeste dager, er det tatt inn beretning om den utferd som ble foretatt 30. mai 1948 til Østfold. Utferden gikk til Fredrikstad, hvor man hadde anledning til å se Fredrikstad gamleby, østsiden, som ligger merkelig vel bevart som en enestående prøve i vårt land på en befestet by. Turen gikk

for øvrig først til Kråkerøy, hvor man beså boplasser fra yngre steinalder. Etter at professor A. W. Brøgger først hadde talt om steinalder i sin alminnelighet, ga Erling Johansen — som har gravet ut boplassene — en orientering for deltagerne. Det var høyst interessant å få demonstrert det eiendommelige funn han har gjort av Kråkerøymannen i den gamle strandlinje som nå ligger høyt oppe på øya.

Under ferden fra Fredrikstad gjennom Skjeberg til Sarpsborg fikk vi blant annet anledning til å se helleristningene på Lille Borge, den praktfulle bronsealderøys på Hornes og den høyst interessante og meget vel bevarte helleristning på Bjørnstad.

Arkeologisk Selskaps medlemmer ble meget gjestfritt mottatt. Det gamle fort, Kongsten, har de kommunale autoriteter i Fredrikstad satt i stand, så Kongsten nå er et sjelden vakkert og interessant representasjonslokale, hvor Fredrikstad kommune holdt lunsj for deltagerne i utferden. Også i Sarpsborg ble det vist oss gjestfrihet, idet vi spiste middag i det lokale som er knyttet til Borgarsyssel museum og hvor museets styre med stadsingeniør Wisløff, fru Meidell og konservator Opstad i spissen tok imot oss.

Østfold hører jo til de arkeologisk meget rike distrikter, og den ene dag som turen tok, ga ikke anledning til å se alt det vi gjerne ville ha sett, så jeg håper at det ved leilighet må bli anledning til å gjøre en ny utferd, spesielt med Skjeberg som mål.

Mange av medlemmene vil sikkert huske at det i februar 1939 ble holdt et årsmøte i Universitetets gamle festsal, hvortil var innbudt som foredragsholder riksantikvarie Curman. Han ble dessverre liggende syk her, men hans foredrag om „Fortidsvernet i Sverige“ ble referert av riksantikvar dr. Fett. Dette møtet foranlediget nedsettelse av en komité for revisjon av den lov som i 1905 ble gitt om våre fortidsminner, en lov som ikke lenger er tidsmessig. Lovkomitéen ble sammensatt av samtlige bestyrere av arkeologiske museer i Norge med professor Brøgger som formann, og som øvrige medlemmer riksantikvar Nygård-Nilssen, høyesterettsadvokat Rynning, skogeier Asmund Enger og lærer

Sydnes med konservator Marstrander som sekretær. Arbeidet med denne sak har selvfølgelig vært forsinket av krigen. Men allerede for et halvt år siden forelå et utkast til „Lov om fredning og bevaring av fortidsminner“, utformet av en arbeidskomité med høyesterettsadvokat Lorentz Rynning som formann og riksantikvar Nygård-Nilssen og konservator Marstrander som medlemmer. Arbeidskomiteens utkast er sluttbehandlet av komiteen og er i disse dager overlevert til Kirkedepartementet, som man også har vært i kontakt med under utformingen av lovutkastet. Det er i høy grad nødvendig å få fullstendigere regler om fredning av fortidsminner, og det er å håpe at statsmyndighetene vil kunne få fremmet saken snarest, så vi om ikke lang tid kan ha en tidsmessig lov på dette område.

Det er lagt et stort arbeid i utarbeidelsen av lovforslaget. De øvrige komitémedlemmene vil sikkert gi meg sin tilslutning når jeg bringer en særlig takk til advokat Rynning for det store og verdifulle arbeid han har gjort.

Arbeidet med utforskningen av trekronologien, som Arkeologisk Selskap tok initiativet til, har foruten av krigen også vært hemmet derved at tre av medarbeiderne i denne sak, professor Holmboe, som var komiteens formann, professor Lynge og dr. Asbjørn Ording, er avgått ved døden. Jeg har forstått det som det nå er håp om at arbeidet kan bli fremmet, men et arbeid av denne art må jo nødvendigvis ta sin tid.

Et interessert medlem av vårt selskap, direktør Helliesen, har pekt på det ønskelige i at turistene får mer veiledning om hva det er å se av fortidsminner rundt omkring i vårt land. Turistbøkene mangler jo som regel slikt kulturstoff. I Sverige deles det ut såkalte veilapper, som gir beskjed om ting av historisk og arkeologisk interesse som er å se i de forskjellige distrikter. Å få organisert arbeidet med den oppgave som her er nevnt, vil imidlertid koste penger. Vi hadde håpet at det kanskje skulle la seg gjøre å få reisebyråene interessert for denne saken, men dette har hittil ikke ført til noe positivt resultat.

De trykningsvanskeligheter vi har, gjør at reisebyråene nødig vil fylle sine brosjyrer med for meget stoff. Det som det nå gjelder i første rekke, som den mest nærliggende oppgave, er ganske enkelt å skaffe hotellplass og reisemuligheter i landet. Reisebyråene er for tiden vesentlig interessert for innkvarteringsspørsmål. En fortjenestfull unntagelse gjelder Tønsberg, hvor brosjyren om distriktet henleder oppmerksomheten på Oseberghaugen.

Det har vært sagt i reisebyråene at det allerede før er så mange brosjyrer som beslaglegger deres tid, og de har ikke vist noen positiv interesse for spesielt å gjøre turistene kjent med landets kulturminner, når det ikke gjelder de rent obligate severdigheter.

Vi har som kjent for tiden en hel rekke av dyktige og interesserte yngre arkeologer. Disse har i det forløpende år vært i ivrig virksomhet:

Erling Johansen, som jeg alt har nevnt, har foretatt undersøkelser på Kråkerøy og på Hvaler. Delvis sammen med konservator Anders Hagen, som for øvrig har gravet ut gamle gårdsanlegg i Åseral, et arbeide som har så stor interesse at danske og amerikanske vitenskapsmenn har anmodet om å få delta i arbeidet. Disse utenlandske vitenskapsmenn deltok i utgravningene i 1948 og kommer igjen i 1949 sammen med en deltager fra Island.

Museumsassistent Erik Hinsch har foretatt steinalderundersøkelser i Lier og Aust-Agder, mens dr. Bjørn Hougén har undersøkt bronsealderfunn på Gråhø, Dovre, og konservator Sverre Marstrander har arbeidet på Lista. Han er for øvrig nå tiltrådt som bestyrer for Videnskabsselskabets Oldsaksamling i Trondheim.

Cand. filol. Aslak Liestøl har vært på utgravning i Vestre Slidre, museumsassistent Oddmund Møllerop, Stavanger, har gravet ut jernalderhus i Rogaland, konservator Per Fett har registrert fortidsminner på Sunnmøre og konservator Thorleif Sjøvold, Tromsø, har gravet ut hustuffer på Andøya. Konservator fru Blindheim har forestått utgravning av to hauger i Ulvegjelet ved Mandal, hvor blant annet er funnet en gravkiste fra vikingetiden.

En overordentlig interessert amatørarkeolog, herr Aksel Helmen, har undersøkt og bekostet utgravingen av et interessant beboelseshus på Gran, Hadeland. Undersøkelsen vil forhåpentlig her bli fortsatt.

Av oldfunn i 1948 kan nevnes et fint bronsealdersverd fra Vanse, Lista og en øks av bronse, funnet på Gråhø. Fra eldre jernalder er funnet et vel bevart sverdskjedebeslag av purt gull (22 karat). Slike funn er jo sjeldne i Norge. Dette funn ble gjort på Onsrud gård i Ullensaker. Fra vikingetiden er gjort to såkalte depotfunn av jernsaker, en mengde jernbarrer. Henved 50 jernbarrer er funnet på Tangen ved Mjøsa, og 60—70 stykker i trakten Lilleaker—Ullern. Folkehøyskolelærer Knut Hermundstad har innsendt et utvalg av landbruksredskaper.

I det forløpne år er Oseberghaugen restaurert. Raknehaugen vil forhåpentlig stå ferdig sommeren 1949.

Vårt selskaps mål er jo først og fremst å bringe de vitenskapelige arkeologer i kontakt med den interesserte almenhet. Den tilslutning selskapet har fått, viser at det her lå en oppgave og ventet på Norsk Arkeologisk Selskap, og ved de utferder selskapet har organisert, slik som utferden til Hedmark i fjor og til Østfold i år, har vi fått sterke beviser på den interesse hvormed utforskningen av landets fortidsminner nå omfattes av befolkningen utover landet. Vi håper på øket tilslutning til vårt selskap, og vi gleder oss til gjennom nye utferder å komme i nær kontakt også med andre trakter av vårt land.

Preses refererte deretter årsberetning og regnskap med revisorenes påtegning. For regnskapet ble styret meddelt décharge.

Valg: De herrer Haakon Shetelig, Cato Rachlew, A. C. Olsen og K. Hermundstad ble gjenvalgt som styremedlemmer. Professor Shetelig ble gjenvalgt som visepresis. Til revisorer gjenvalgtes de herrer Bjercke og Raabe. Til å underskrive protokollen sammen med preses ble valgt stortingsmann Carl P. Wright, lektor Axel Jørgensen og høyesterettsadvokat Lorentz Rynning.

Deretter var det foredrag av professor dr. H. P. L'Orange: „Nye funn og oppdagelser i romersk arkeologi.“

Etter generalforsamlingen og foredraget var medlemmene innbudt til å overvære åpningen av den ny-monterte stein- og bronsealdersalen i Universitetets Oldsaksamling. Denne samling hadde ikke vært utstilt siden september 1939. Til slutt samledes møtedeltagerne til selskapeleg samvær i Vikingetidsavdelingen.

Den 18. mars 1949 arrangerte Norsk Arkeologisk Selskap i forbindelse med Kunsthistorisk Forening et møte i Universitetets Gamle Festsal, hvor man hadde innbudt professor dr. Johnny Roosval, Stockholm til å holde foredrag. Emnet var: „Kryptmästaren till „Jätten Finn“ i Lunds Domkyrka, hans verk i de nordiska rikarna och hans samband med England och Spanien“.

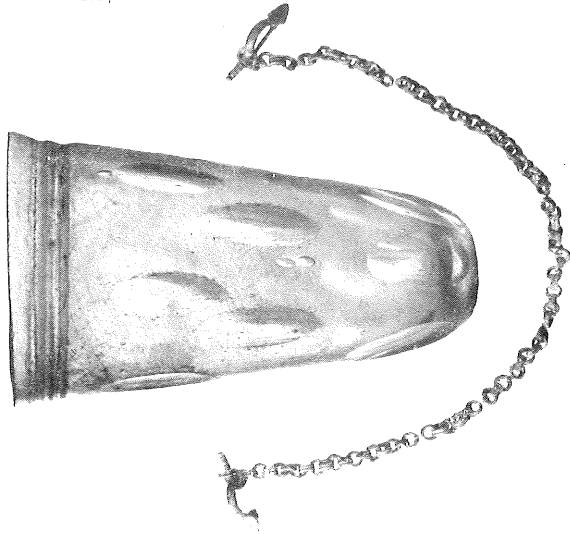
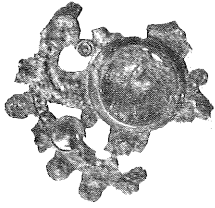
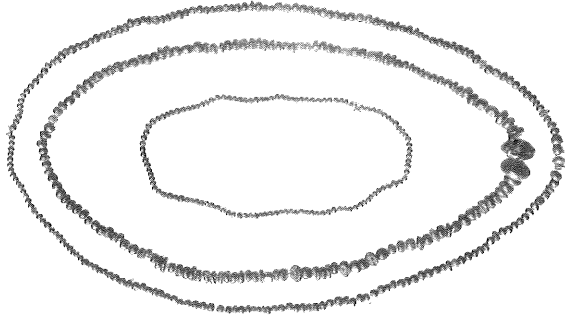
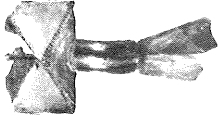
I tilknytning til dette foredraget ga professor dr. Anders Bugge en kort utredning om Michaelkryptens mester i Bergen. Foredragene var godt besøkt, idet 170 medlemmer var til stede.

Oversikt over norsk arkeologisk litteratur 1948—1949 kommer i Viking 1950.

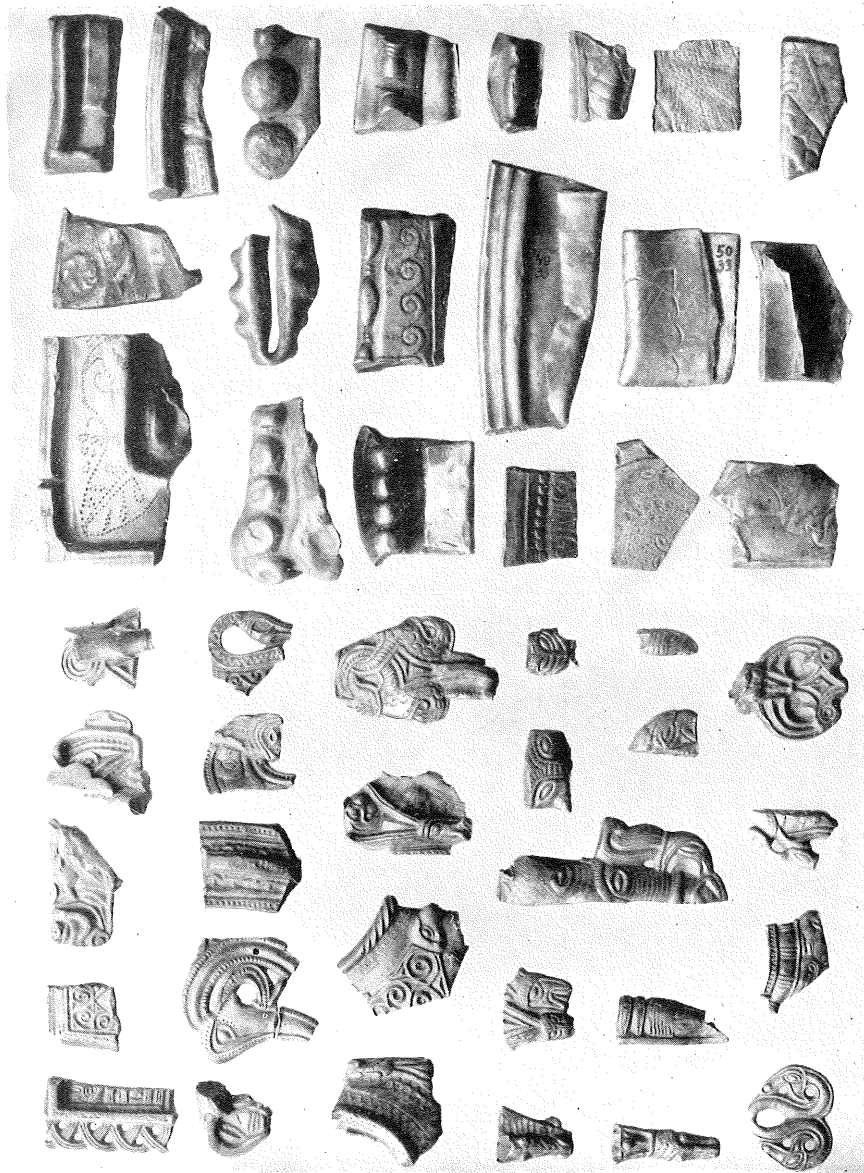
Oslo, 1. november 1949.

Henrik Bergh Haakon Shetelig A. W. Brøgger
Ole Bergesen Reidar Brekke Georg Eliassen H. Gabrielsen
Knut Hermundstad A. C. Olsen Cato Rachlew

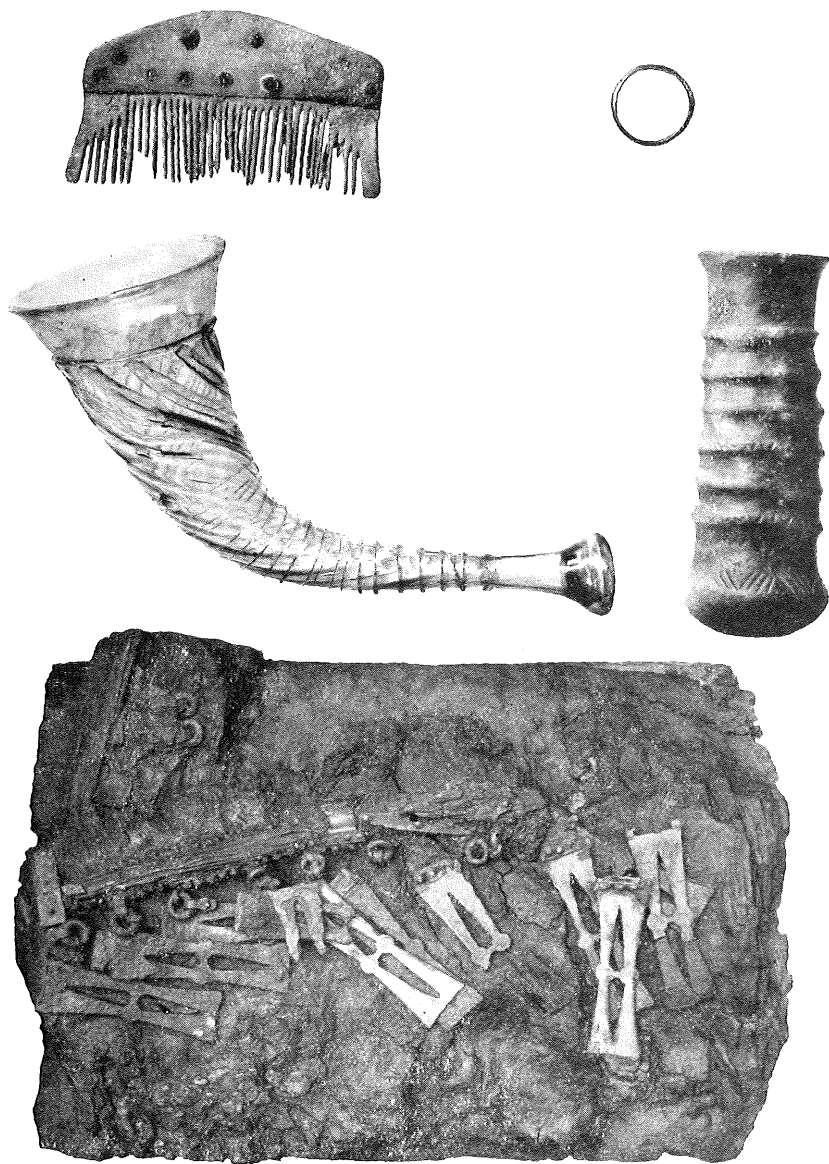
T. Dannevig Hauge

Gravfund fra Nyrup, Sjælland.

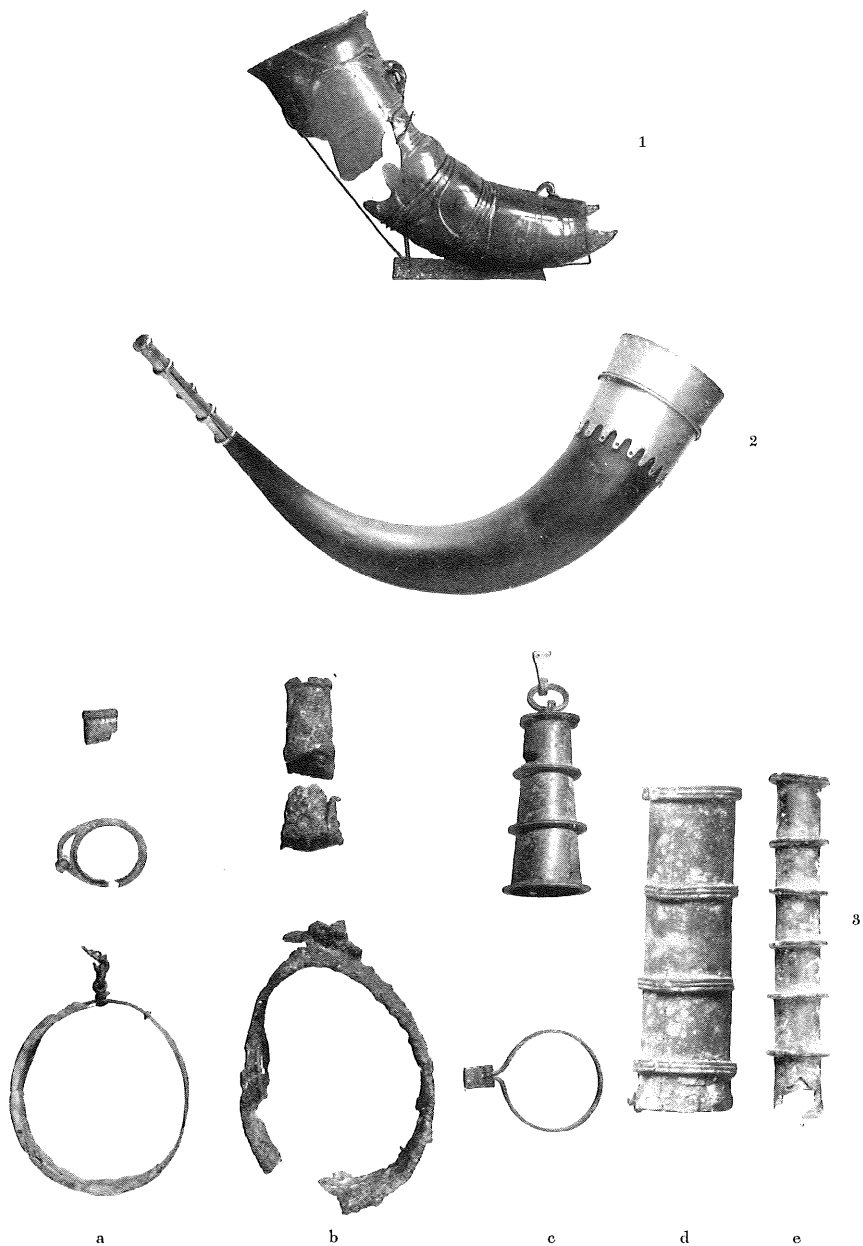
Dele af Skattefundet fra Høstentorp, Sjælland.

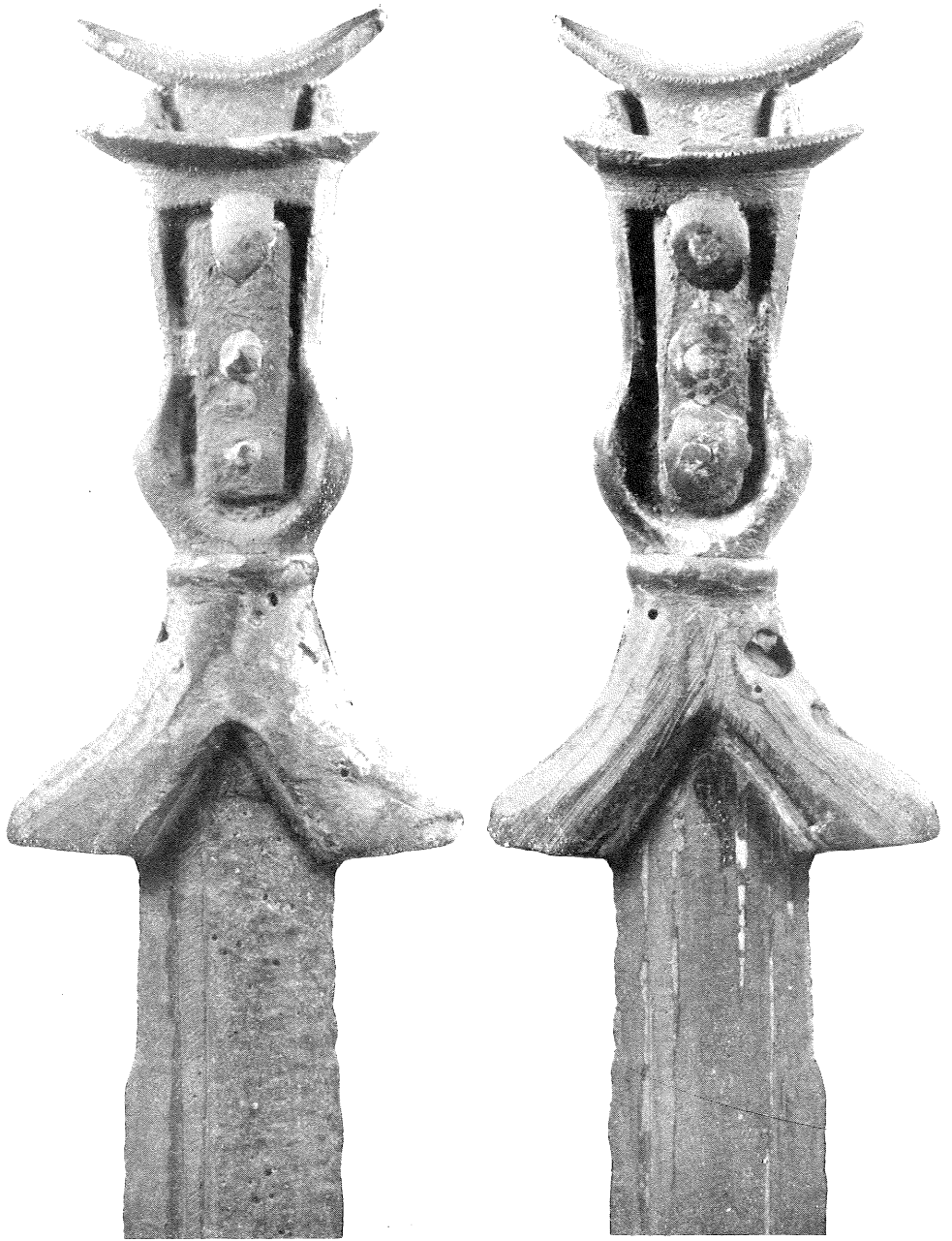
Gravfund fra Lærkenfeld, Jylland.

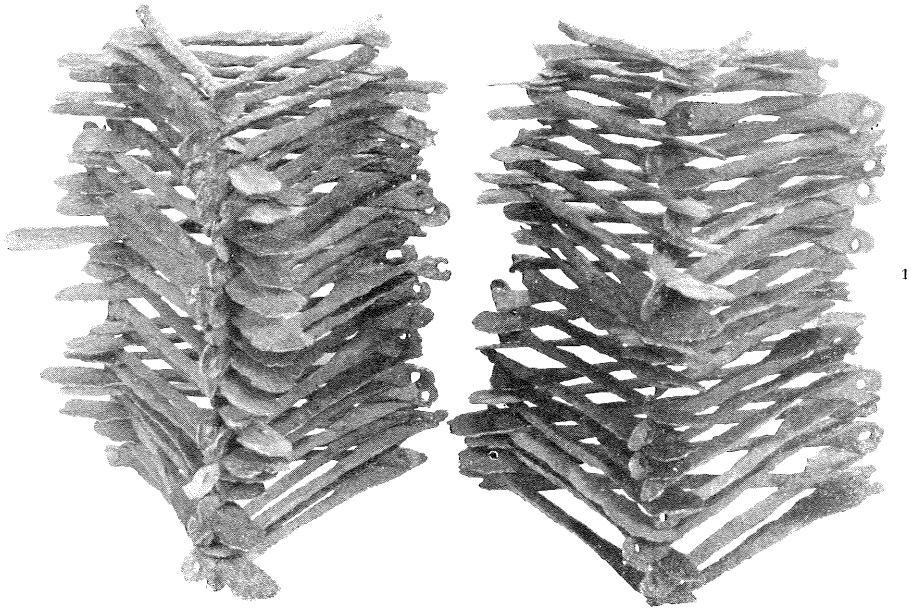
Gravfund fra Veien, Ringerike.

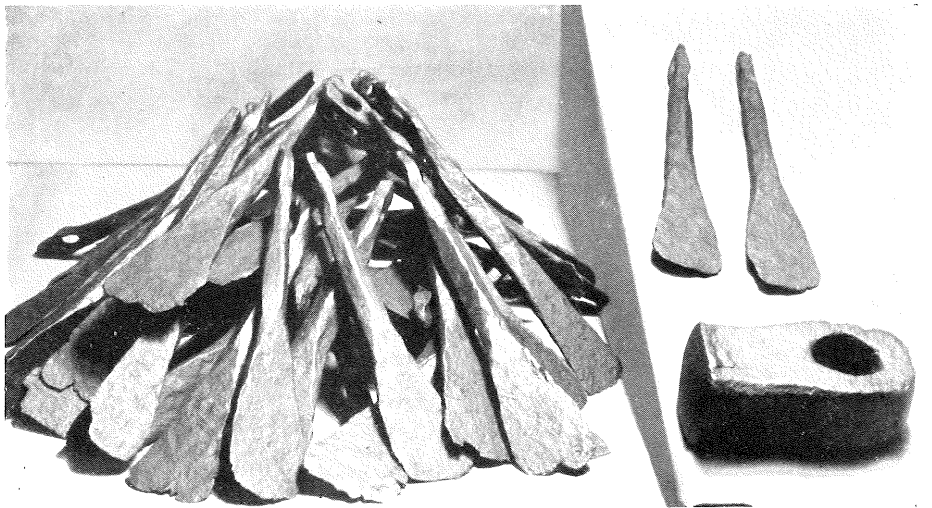
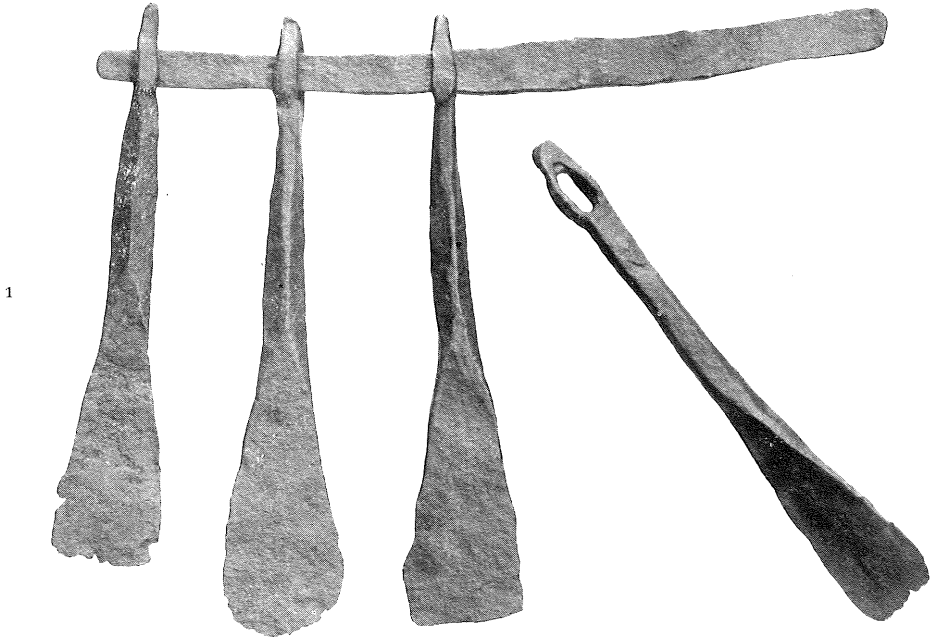
1. Glashorn fra Varhaug, Norge. — 2. Drikkehorn fra Juelstrup Mose, Danmark (Oxehorn m. Metalbeslag). — 3 a. Drikkehornsbeslag fra Haurum Bjerregaard. — 3 b. Drikkehornsbeslag fra Sneseortorp. — 3 c. Drikkehornsbeslag fra Åsø. — 3 d. Drikkehornsbeslag fra Setrang. — 3 e. Drikkehornsbeslag fra Veien.

Håndtaket på Sörumsverdet sett fra begge breidsider. $\frac{1}{1}$ st.

1. Jernbarrene i Ullernfunnet.
2. Hvor Ullernfunnet var gjemt, merket med kryss.

1. Jernbarrer og redskap til å lage skafthull med. Hovfunnet.
 2. Jernbarrene og slegga i Hovfunnet, Tangen, Stange.

1

2

1. Kirkestol fra Blaker, detalj.
2. Skrin fra Gudbrandsdal.

Mannsgrav fra Voll i Romsdal. I samme grav er funnet ringen
som blir behandlet i teksten, side 55 ff.

1

2

3

1. Gunnar og ormane på Hylestad-portalen.
2 og 3. Bilete på biletsteinar frá Gotland. Klinte Hunninge I
og del av Ardre VIII.

1. Birka-mynt frå oml. 700 med bilete av hjort som ét orm.
2. Hjort som ét orm, liten sylv-figur med maljer på baksida.
Upplandsk branngrav frå Vikingetid.

1

2

Gavlfrisene på Oseberg-vogna. 1. Fram-gavlén. 2. Bak-gavlén.

